

DETVA
Hodnoty krajiny

Peter JANČURA
Renáta CIHLÁROVÁ
Zuzana HOLUBOVÁ
Bruno JAKUBEC

2010

DETVA- HODNOTY KRAJINY

**Publikácia bola vydaná na základe spolupráce a finančného príspevku MsÚ
Detva**

Autori:

doc. Ing. Peter Jančura, PhD.
Ing. Renáta Cihlárová
Ing. Zuzana Holubová
Mgr. Bruno Jakubec

Recenzenti:

doc. Ing. Karol Kočík
Ing. Ján Pavlík, PhD.

Konzultant:

Ing. Anna Golianová

Grafická úprava:

Mgr. Bruno Jakubec
Ing. Renáta Cihlárová

Kontakt:

Katedra plánovania a tvorby krajiny
Fakulta ekológie a environmentalistiky
Technická univerzita vo Zvolene
T.G. Masaryka 24, 96 053 Zvolen
www.tuzvo.sk/kptk

©Vydavateľstvo JANKA ČIŽMÁROVÁ - PARTNER, Poniky, 2010

Neprešlo jazykovou úpravou

ISBN 978-80-89183-74-6

Obsah :

1. CHARAKTERISTIKA ÚZEMIA	<u>5</u>
1.1 Kto by nepoznal Detvu!	<u>6</u>
1.2 Vstupné informácie o území	<u>11</u>
1.2.1 Prvotná krajinná štruktúra – fyzicko-geografické vlastnosti krajiny	<u>12</u>
<u>Reliéf</u>	<u>12</u>
<u>Geologická stavba</u>	<u>15</u>
<u>Hydrologické pomery</u>	<u>16</u>
<u>Klimatické pomery</u>	<u>17</u>
<u>Pedologické pomery</u>	<u>18</u>
<u>Potenciálna vegetácia</u>	<u>18</u>
<u>Geoekologické krajinné typy</u>	<u>18</u>
1.2.2 Štruktúra krajinej pokrývky – súčasná krajinná štruktúra	<u>21</u>
1.2.3 Terciárna krajinná štruktúra, socioekonomické javy	<u>25</u>
<u>Administratívne členenie a vývoj obyvateľstva</u>	<u>25</u>
<u>Genéza krajiny, vývoj osídlenia</u>	<u>26</u>
<u>Ludová kultúra</u>	<u>27</u>
<u>Kultúrne pamiatky</u>	<u>28</u>
<u>Technické pamiatky</u>	<u>30</u>
<u>Prírodné pamiatky a ochrana prírody</u>	<u>32</u>
1.3 Charakteristika a hybné sily vývoja poľnohospodárstva v katastrálnom území obce Detva	<u>36</u>
2. MATERIÁL A METODIKA	<u>42</u>
3. VÝSLEDKY	<u>48</u>
3.1 Stručný úvod do problematiky	<u>49</u>
3.2 Historické krajinné štruktúry	<u>49</u>
3.3 Identifikácia historických krajinných štruktúr	<u>53</u>
3.4 Typológia historických krajinných štruktúr	<u>55</u>

3.5 Špecifické charakteristiky výskytu HKŠ vzhľadom na vlastnosti reliéfu krajiny a foriem osídlenia	<u>59</u>
3.6 Klasifikácia historických krajinných štruktúr	<u>67</u>
4. ÚVAHY O KRAJINE A KULTÚRE	<u>71</u>
5. ODPORÚČANIE NA VYUŽITIE A OCHRANU HODNÔT HKŠ	<u>76</u>
5.1 Vymedzenie hodnotných častí krajiny	<u>77</u>
5.2 Návrh sanácie a ochrany významných krajinných prvkov	<u>81</u>
5.3 Program revitalizácie krajiny a integrovaného manažmentu povodí SR pre rok 2011	<u>82</u>
5.4 Označenie významných bodov v krajine a ich komunikačné spojenie	<u>83</u>
5.5 Sprístupnenie významných miest v krajine	<u>84</u>
6. ZÁVER	<u>95</u>
7. POUŽITÁ LITERATÚRA	<u>99</u>

CHARAKTERISTIKA ÚZEMIA





1. CHARAKTERISTIKA ÚZEMIA

1.1 Kto by nepoznal Detvu !

Keď sa povie „Detva“, vyvolá to v nás viaceré asociácie. Názov mesta a krajiny Podpoľania, sa spája s folklórnymi slávnosťami a reprezentáciou ľudovej kultúry.

Detva má špecifické postavenie medzi miestami a krajinami Slovenska. Má šťastie tak na umelecké stvárnenie, ako aj na vedecký a ľudovo-umelecký popis. To všetko vytvára jej imidž.

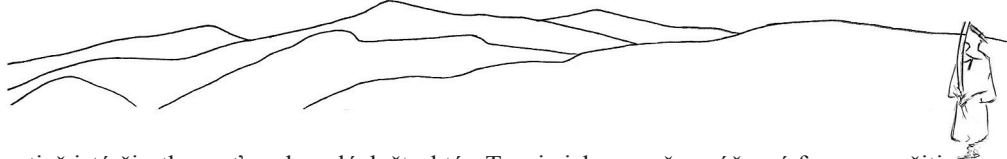
V našej práci sa však nebudeme zaoberať známymi a už popísanými faktami o prírodných a kultúrnych pamiatkach Detvy. V našej monografii sme sa sústredili na najmenej zdokumentované časti kultúrneho dedičstva v krajine — na historické krajinné štruktúry. Naším cieľom je hľadať a nachádzať hodnoty v krajine. Keď sa hovorí o hodnotách krajiny môžeme ich chápať v dvoch aspektoch. Ako atraktivitu pre návštevníkov, obvykle spájanú so známymi a chránenými prvkami prírody a pamiatok. Môžeme ju však chápať aj ako význam nechránených a málo známych častí krajiny.

Keď vchádzame do Detvy musíme odbočiť z hlavnej trasy Zvolen — Lučenec. Otvorí sa nám Detvianska kotlina, najvýchodnejšia časť Zvolenskej kotliny.

Kto chce poznať Detvu, nestačí sa len prejsť dnom kotliny. Nestačí prejsť námestím, okolím kostola, či areálom folklórnych slávností. Keď sa prechádzame mestom uvedomíme si, že ju netvorí kompaktná historická zástavba. Skôr si všimneme fragmentálnosť výskytu kultúrneho dedičstva. Netvorí ho ucelené domoradia, ani prevaha historických stavieb. Nájdeme tu síce niekoľko stavieb ľudovej architektúry, ale stojacich viac menej osamelo.

To najvýznamnejšie, čo v akejkoľvek krajine a v sídlach môžeme stretnúť, sú celky, kde jednotlivé prvky kultúrneho dedičstva vytvárajú súbory a kontext. Takisto vytvárajú kontext s krajinou, ktorá ich obklopuje. Tieto celky sú už dnes zriedkavé. Spravidla ich predstavujú mestské pamiatkové rezervácie, pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry a v menšej miere celistvosti aj pamiatkové zóny. Podľa zákona NR SR č. 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu (§ 16) je pamiatková rezervácia územie s uceleným historickým sídelným usporiadaním a s veľkou koncentráciou nehnuteľných kultúrnych pamiatok, alebo územie so skupinami významných archeologických nálezov a archeologických nálezísk, ktoré možno topograficky vymedziť. Podľa § 17 je pamiatková zóna územie s historickým sídelným usporiadaním, územie kultúrnej krajiny s pamiatkovými hodnotami alebo územie s archeologickými nálezmi a archeologickými náleziskami, ktoré možno topograficky vymedziť.

Detvu najlepšie spoznáme, keď neostaneme dole v údolí, ale ak vystúpime na svahy obklopujúce kotlinu. Výjdeme až po úbočia Poľany. Navštívime aspoň vyvýšenú kalváriu. Vtedy sa Vám naskytne pohľad na starú Detvu, mestečko obklopené historickými krajinnými štruktúrami. Keď sa dívame do krajiny a rozumieme jej „jazyku“, vidíme



tiež istú čiastkovosť zachovalých štruktúr. Tvoria ich prevažne súčasné formy využitia zeme — polia, lúky, cesty, sídla a lesy.

Časť sídiel a krajiny tvoria historické formy. Stará Detva si zachovala typickú hladinu striech, obklopenú krajinou s neodmysliteľnou siluetou pohoria Poľany. Ešte stále evokuje svoju historickú pamäť.

Historické krajinné štruktúry spoluvytvárajú charakteristický vzhľad krajiny. Prítomnosť minulosti je v súčasnej krajine veľmi dôležitá. Tvorí súčasť jej pamäte. Je súčasťou identity krajiny. Krajina bez pamäte je nemá. Nemá a preto nemôže vyzrávať svoje príbehy.

Detva ako aj mnoho iných miest a dedín je súborom fragmentov. Je čiastkovou výpoveďou toho, čo ju historicky a kultúrne formovalo. Ucelený pocit však vyvoláva folklórna tradícia. Môžeme pojem Detvy zúžiť na význam folklórnych slávností? Alebo má aj hlbší význam? Hodnota je to, čo odlišujeme na základe porovnania. Je hodnota tejto lokality v porovnaní s inými krajinami miestna, alebo presahuje hranice katastra? Čím ho presahuje? Je to hodnota regionálna? Je viac ako republiková? Je európska, svetová?

Publicit Detvy, fenomén ako sa stať známym

Kto chce pochopiť Detvu musí aspoň čiastočne poznať vývoj jej „publicitu“. Publicita zjednodušene znamená, že sa o niečom píše. Propaguje. Znamená informovanosť a „dávanie na známosť“. V tomto zmysle má Detva pozoruhodnú históriu. Spomeňme aspoň tie najdôležitejšie etapy jej propagovania.

Záujem o Detvu prejavili už Matej Bel, v diele „Historicko-zemepisný poznatok o súvekom Uhorsku“ (Notitia Hungariae novae historico geographica) vydanom v rokoch 1735 — 1742.

Snáď najznámejšie je umelecké stvárnenie Detvy z roku 1853: „Stojí vysoká, divá Poľana, mať stará ohromných stínov, pod ňou dedina Detvou volaná...“ z básne Detvan Andreja Sládkoviča (1820 — 1872), ktorý vyšiel po prvýkrát v almanachu „Nitra“.

V roku 1895 boli v Prahe prezentované na „1. Národopisnej výstave československej“, v Prahe folklórne tradície a prejavy ľudovej kultúry Detvy. V roku 1928 vystupujú detvanci znovu v Prahe. Len pre ilustráciu, záujem o Detvu prejavovali českí intelektuáli už dávnejšie. Spisovateľka Božena Němcová (1820 — 1862), Rudolf Pokorný (1853 — 1887) český básnik, prozaik a redaktor, priekopník slovenskej vzájomnosti a ďalší. V rokoch 1901 — 1907 tu pôsobila „Detvianska maliarska kolónia“. Český maliar Jaroslav Augusta, Emil Pacovský ktorých zaujala detvianska kultúra a krajina ako zdroj inšpirácie. Pacovský bol Detvou tak nadchnutý, že sa tu chcel natrvalo usadiť.

V súčasnosti v Detve pôsobí združenie výtvarných umelcov „Detvianska umelecká ko-



lónia“, o.z., ktorá nadväzuje na tieto tradície. Organizuje tvorivé sympóziá a výstavy. V tomto roku (2010) oslávila 10 výročie založenia.

Detve sa venovali významní kultúrni činitelia, historik F. V. Sasinek (1830 — 1914), zakladateľ Muzeálnej slovenskej spoločnosti a Slovenského národného múzea (1893) Andrej Kmeť (1845 — 1908).

V roku 1905 sa v Detve zrodila aj jedna z prvých odborných miestopisných monografií na Slovensku. Jej autorom bol kňaz Karol Anton Medvecký (1875 — 1937). Úvod preň napísal Andrej Kmeť.

Detva bola a je predmetom záujmu aj umeleckých fotografov. Jedným z prvých bol Pavol Socháň (1862 — 1941), národopisec, fotograf, spisovateľ a dramatik. Na prelome XIX. a XX. stor. spracoval zbierku fotografií o Detve. Fotografoval národopisné a krajinárske motívy, portréty, kroje, ale aj denné a sviatočné udalosti a činnosti.

V tridsiatych rokoch dvadsiateho storočia v r. 1925 — 1927 vydal Národopisný odbor Matice slovenskej pätnásť sérií pohľadníc fotografa Karola Plicku (1894 — 1987). Tu sú zverejnené aj snímky z Detvy, Podpoľania, Ostrôžok. Tak isto sa objavujú aj v jeho obrazovej publikácii „Slovensko“ (1937). Národopisné fotografie Karola Plicku sa stali takpovediac „ikonami“ slovenskej fotografie.

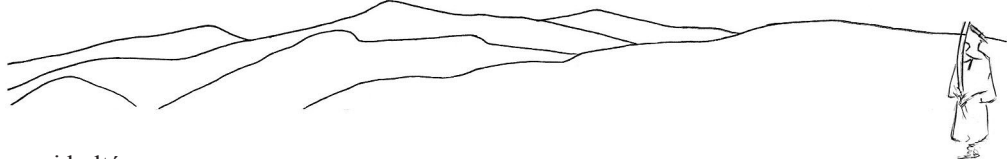
Z umeleckých fotografických publikácií je známa aj kniha z roku 1973 od Karola Benického „Krajina Detvou volaná“. V roku 2000 vydal Marian Šagát farebnú obrazovú knižku o prírodných krásach Poľany a jej okolia „Poľana nad Detvou“.

V roku 1979 vznikol Fotoklub pri Dome kultúry A. Sládkoviča v Detve, ktorý funguje dodnes. V roku 2009 pri príležitosti 30. výročia svojej činnosti sa predstavili kolektívnou výstavou svojich členov a autorskou výstavou Pavla Vnučku.

Zaujímavý je aj podiel detvancov na formovaní symbolického cintorína vo Vysokých Tatrách pri Popradskom Plese. Výstavba začala v roku 1930. Otvorený bol v roku 1940. Prvé symbolické, ručne vyrezávané kríže sú od rezbára Jozefa Fekiača — Šumného z Detvy. Autorom ústredného kríža je Jozef Krnáč, ktorý vyrábal aj fujary, valašky a píšťalky.

Zdanlivo nesúvisiacou skutočnosťou publicitu Detvy sú Podpoľianske strojárne. Ťažké strojárstvo je jedným z fenoménov Detvy, ktoré ju preslávili. V roku 1954 sa začína výroba, v roku 1955 je formovaný strojársky podnik Podpoľianske strojárne (PPS). Stali sa známe výrobou zemných strojov, vojenských transportérov a nakladačov UNC. Výrobou obrnených transportérov sa PPS zaradili medzi strategické podniky v SSR (ZŤS TEES Martin, ZŤS Dubnica nad Váhom, ZVS Dubnica nad Váhom). Od roku 1970-1986 sa tu kompletovalo bojové vozidlo pechoty BVP, ako najsériovejší výrobok špeciálnej výroby.

Najznámejšou udalosťou Detvy, medzinárodného významu sú folklórne slávnosti. Zrodili sa v roku 1966 ako Folklórne slávnosti pod Poľanou, Podpoľianske slávnosti piesní a tancov v Detve. Konajú sa pravidelne začiatkom júla ako prezentácia tradičnej ľudo-



vej kultúry.

Detva si svoj „publicit“ udržala aj po Medveckom. V roku 1973 vydáva Ferdinand Zlatoň publikáciu „Detva“. Komplexnejšie dielo o Podpolaní zostavili Svetozár Švehlák a Igor Kovačovič v roku 1979, pod názvom „Podpolanie, tradície a súčasnosť“.

Z novších publikácií je to monografia „Detva“ od J. Zemka, ktorú vydala Osveta Martin v roku 1988. Je podrobnou publikáciou o geografii, histórii, sociológii a kultúre Detvy.

Krajinno-ekologickou problematikou sa zaoberal Midriak vo vedecko-technickom projekte „Racionálne obhospodarovanie a využívanie územia biosférickej rezervácie Poľana z krajinno-ekologických a lesnícko-ekologických aspektov“.

Oblúbeným a čítaným dielkom, ľudovo umeleckým popisom je zbierka poviedok od Ľuda Zelenku — Detvianska nátura z roku 1961 uvádzaná ako humorná mozaika zo života podpolianskeho ľudu. Dožila sa viacero vydání.

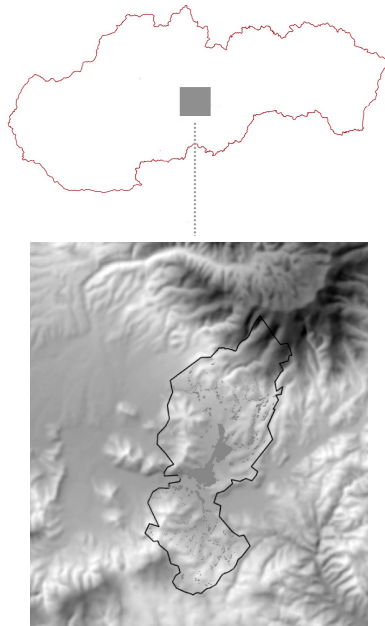
V roku 1994 vzniklo „Podpolianske múzeum“ v Detve. Založilo ho Mesto Detva. Sídli v historickej časti mesta, v budove bývalej meštianskej školy. Múzeum vzniká vtedy, keď je dôvod zhromažďovať a prezentovať artefakty kultúry lokality, či regiónu. Obrazne povedané vtedy, keď má svojmu okoliu „čo povedať“. V prezentácii múzea na webe sa píše: „Hlavným poslaním múzea je zhromažďovanie, dokumentácia, odborné spracovanie, ochrana a sprístupňovanie hmotných a duchovných artefaktov Podpolania. Základy jeho zbierkového fondu vytvorila etnografická zbierka viacerých zamestnancov, ktorí z poverenia mesta zbierali a vykupovali predmety ľudovej kultúry z celej oblasti Podpolania. I dnes prevažnú časť zbierok múzea tvorí etnografický materiál tohto regiónu“ (e-mail: muzeum@kcdetva.sk). Od roku 2008 je múzeum organizačne začlenené do novootvorenej príspevkovej organizácie Kultúrne centrum Andreja Sládkoviča v Detve. Je ďalším fenoménom, ktorý svedčí o významnej pozícii kultúry v meste Detva. Sídli v kultúrnom dome postavenom v roku 1961. Tu sa uskutočnil aj I. ročník Podpolianskych folklórnych slávností. V roku 1962 vznikol celoslovenský festival Zlatá ruža, vtedy záma prehliadka amatérskych spevákov populárnej hudby. V roku 1991 prešiel Dom kultúry A. Sládkoviča pod správu mesta Detva (e-mail : kcdetva@kcdetva.sk).

V roku 1994 svoju tradíciu obnovuje Detviansky jarmok. Od roku 1811, kedy sa Detva stala mestečkom, získala aj privilégium od cisára Františka I. na štyri jarmoky ročne a týždenné trhy. Tieto sa stali známe aj v širokom okolí. Vo svojich dielach sa o nich zmieňuje aj Božena Slančíková Timrava (1867-1951). V kontexte s ľudovými tradíciami z Detvy je potrebné spomenúť, že v roku 2006 bola zapísaná do „Zoznamu majstrovských diel svetového nehmotného kultúrneho dedičstva“ slovenská fujara. Vtedy bola v Paríži otvorená výstava s názvom „Fujara a majstrovstvo hudobných nástrojov Slovenska“. Aj v súčasnosti vychádza rad článkov o archeológii, histórii, kultúre a krajine Detvy. Jednou z posledných súborných publikácií je zborník editovaný Tatianou Figurovou — „Detva, Tradície, premeny a súčasnosť“ z roku 2006,

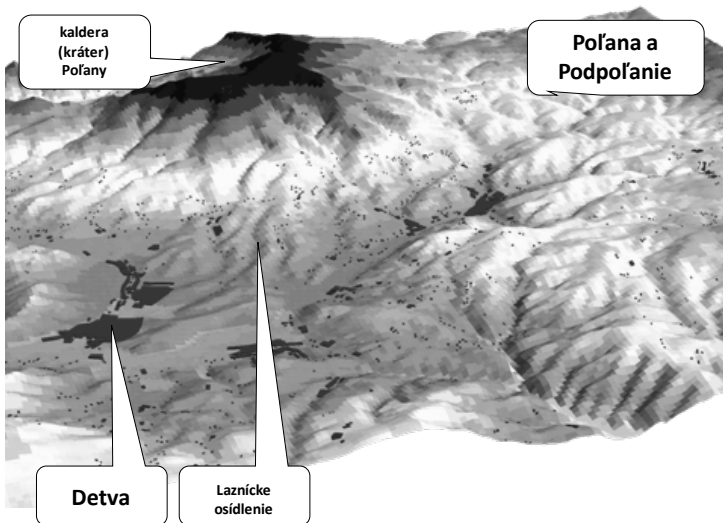


Napriek stručnosti tejto časti sa jedná o bohatý výpočet kultúrnych tradícií, ako reakcia na jej pôvodnú ľudovú kultúru a prírodné fenomény. To, že je Detva známa, pomohol vytvoriť práve jej publicit. Ten mohol vzniknúť iba za predpokladu, že Detva bola a je bohatá na kultúrne zdroje, hlavne vzťah ľudovej kultúry, krajiny a histórie. Keď si pozrieme tu plejádu osobností, je zrejmé, že Detva bola významným zdrojom inšpirácie pre niekoľko generácií.

1. 2 Vstupné informácie o území



Obr. č. 1: Vymedzenie záujmového územia



Obr. č. 2: Priestorový model Zdroj: SAŽP, BOHÁLOVÁ I. 2007



1.2.1 Prvotná krajinná štruktúra – fyzicko-geografické vlastnosti krajiny

Reliéf

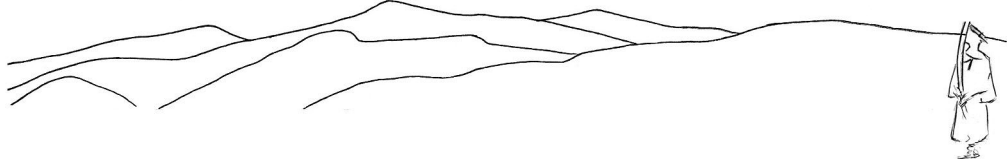
Katastrálne územie Detvy patrí do geomorfologickej oblasti Slovenského stredohoria. Najväčšie zastúpenie v rámci geomorfologických celkov má Zvolenská kotlina, v rámci nej podcelok Detsvianska kotlina. Do územia zasahujú aj geomorfologické celky Poľana, na severe a Ostrôžky na juhu. Okrajovo je zastúpené Javorie.

Detsvianska kotlina tvorí najvýchodnejšiu časť Zvolenskej kotliny medzi Rohami a Slovenským Rudohorím. Charakteristická je výskytom riečnych náplavových foriem. Depresná poloha kotliny podmieňuje koncentráciu tokov a hydrologickú os oblasti – Slatinu, ktorá priteká z Poľany.

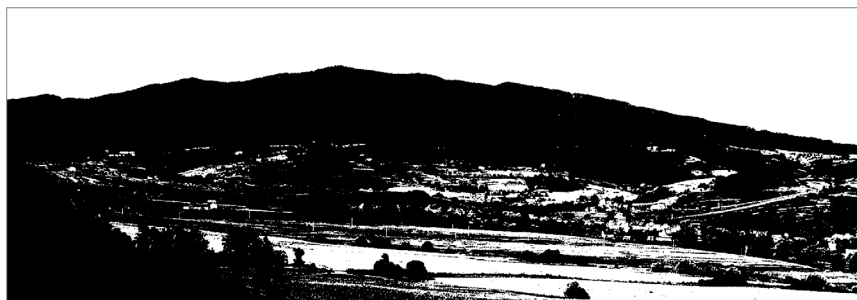


Obr. č. 3: Geomorfologický podcelok Detsvianska kotlina v pozadí celok Ostrôžky (foto: P. Jančura, 2007)

- Poľana s najvyšším bodom 1 457,8 m n. m. je najvýznamnejšou krajinnou dominantou detsvianskej oblasti, ktorá má charakteristicky vytvorenú kalderu. Jej hruškovitý tvar v smere Z-V meria 8 km, v smere S-J 6,4 km. Prstenec, ktorý obťacia kalderu, je dlhý 23,5 km. Jej dno je silne rozčlenené vypreparovanými sopúchmi, ktoré predstavujú stuhnutú lávu v niekdajších sopečných hrdlách. V suchozemskom prostredí spevnením vulkanického popola vznikli tufy, zo sopečných bômb a popola aglomeráty. Tufy a aglomeráty ľahko podliehajú eróznou-denudačným procesom, a preto sa na nich vyvíjajú veľmi mierne formy reliéfu – dlhé, hladké, málo sklonené svahy a plošiny. Najrozšírenejšie sú bývalé lávové prúdy, ktoré stuhli do ryolitov a andezitov. Pôvodný strato-vulkán bol rozlamaný podľa zlomov smeru SSV – JJZ, na ktorých ležia sopečné centrá Javoria, Rohov a Poľany, smeru V – Z, na ktorom je založená Hrochoťská dolina a smeru ZSZ – VJV. Na zlome je aj vodopád na Kalamárke (ZEMKO, 1988).

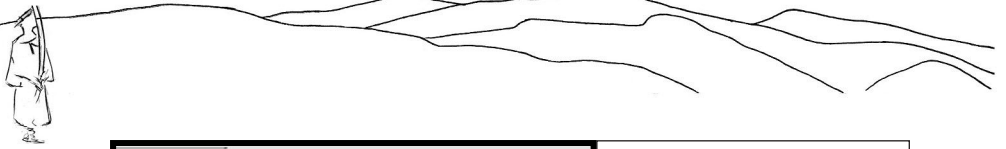


Obr. č. 4: Geomorfologivký podcelok Detvianske predhorie, v pozadí celok Vysoká Poľana (foto: P. Jančura, 2007)

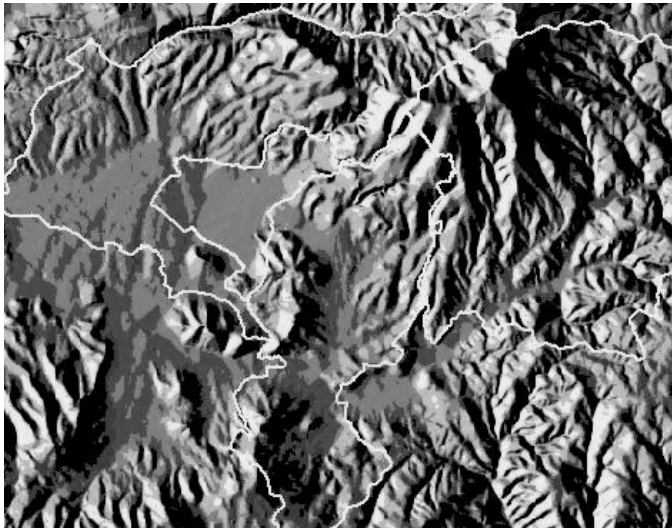


Obr. č. 5: Masív Poľany – dominujúci reliéf (foto: P. Jančura, 2007)

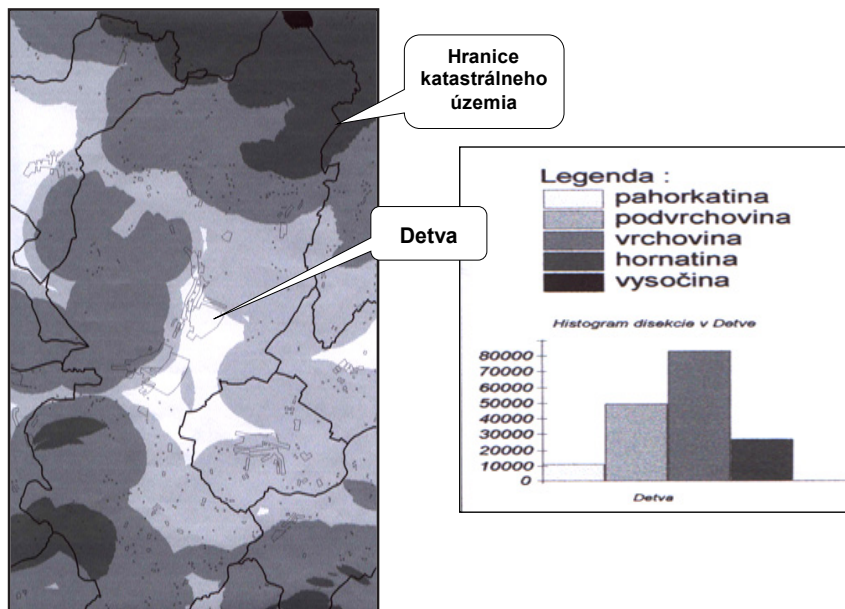
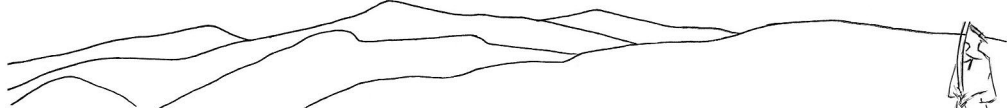
- Ostrôžky predstavujú náhornú plošinu – planinu, s dĺžkou 26 km a šírkou 10 – 18 km. Pôvodná súvislá planina je rozčlenená hlbokými dolinami potokov na menšie časti. Celkovo dominuje v detailnej tvárnosti hladko modelovaný reliéf.
- Javorie je tvorené prevažne andezitovými pyroklastikami starohutského komplexu, na ktorých ležia lávové prúdy pyroxenického andezitu.



Obr. č. 6: Detsvianska kotlina - obklopujúce geomorfologické celky



Obr. č. 7: Digitálny model reliéfu - kaldera Poľany
Zdroj: SAŽP, BOHÁLOVÁ I. 2007



Obr. č. 8: Vlastnosti reliéfu - vertikálna členitosť (disekcia) reliéfu
Zdroj: SEDLÁČEK J. 2008

Geologická stavba

Územie tvoria v prevažnej miere neogénne vulkanity stratovulkánu Poľana a stratovulkánu Javorie. V rámci stratovulkánu vyčleňujeme formácie Veľká Detva, Abčíná, Strelníky a Šútovka. V rámci Javoria, Javorská formácia, Blýskavica, Rohy, Starohutský komplex. Tvorené sú pyroxenickými a amfibolicko-pyroxenickými andezitmi, ryolitmi a ryodacitmi. Na malej ploche do detvianskeho katastra zasahuje podložný komplex veporika, granitoidné horniny, intenzívne narušené a zvetrané porfýrické granodiority až granity, vychádzajúce na povrch juhozápadne od kóty 567 m n. m. – Kolárov vrch a v okolí štátnej cesty asi 1 km západne od obce Podkriváň na východnom okraji katastra (BELÁČEK in JANČURA, 2001).



Obr. č. 9: Geologické výtvory stratovulkánu Poľana (foto: P. Jančura, 2007)



**Obr. č. 10: Melichova skala - nek, stuhnutý lávový prúd
(foto: R. Cihlárová, 2009)**

Hydrologické pomery

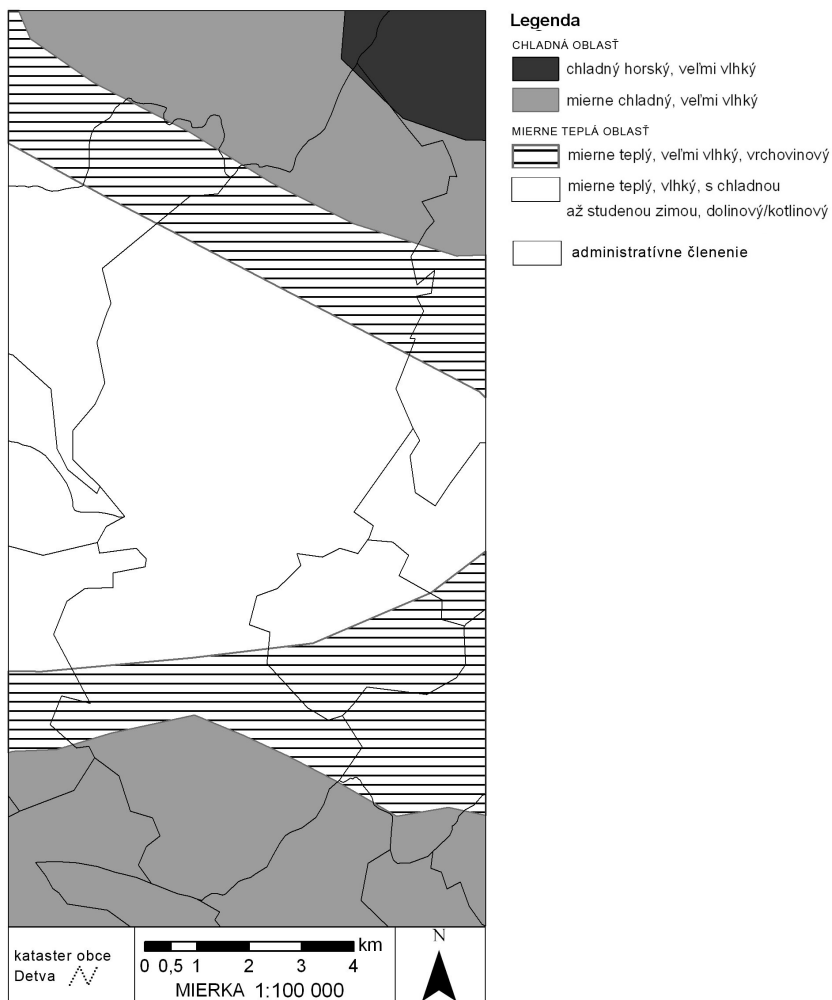
Územie spadá prevažne do povodia Hronu. Hlavným recipientom oblasti je rieka Slatina, pretekajúca v smere V – Z južnou časťou intravilánu mesta Detva. Severnú časť (od rieky Slatina) odvodňuje najvýznamnejší tok, pretekajúci Detvou v smere S – J – Detviansky potok, ktorý je pravostranným prítokom rieky Slatina. Dĺžka hlavného toku Detvianskeho potoka je 13,38 km. Do rieky Slatina sa ako pravostranný prítok vlieva medzi lokalitami Veľké Horevodie a Dolný mlyn. Od prameňa po ústie priberá Detviansky potok tri prítoky: Jelšovský potok, Dolinka – Klíny a Brezinský potok. Do Brezinského potoka vo vzdialenosti 0,65 km od jeho ústia do Detvianskeho potoka vyúsťuje tok Nemecká. Všetky uvedené toky sa nachádzajú na sever od rieky Slatina. Južnú časť k.ú. (pod riekou Slatina) odvodňujú tri samostatné prítoky Slatiny: Skalinec, Piešť a Pálenica (JAKUBIS in JANČURA, 2001).



**Obr. č. 11 : Jelšovský potok – prítok Detvianskeho potoka
(foto: R. Cihlárová 2010)**

Klimatické pomery

Územie sa nachádza v dvoch klimatických oblastiach: mierne teplá oblasť, ktorá má počet letných dní v roku pod 50 a jej priemerná teplota vzduchu v júli je nad 16°C. Chladná oblasť s júlovou teplotou vzduchu 12 – 16°C je charakteristická pre severnú časť Detvy. Katastrálne územie Detva sa nachádza v mierne teplom, vlhkom, vrchovinovom okrsku zaberajúcom prevažnú časť Detvy, centrálnu časť zaberá mierne teplý, mierne vlhký, vrchovinový okrsek. Okrsek mierne chladný, s júlovou teplotou vzduchu 12-16°C sa nachádza v severnej časti okresu. (BOHÁLOVÁ in. JANČURA et. al., 2004).



Obr. č. 12 : Klimatické pomery Zdroj: SEDLÁČEK J. 2008



Pedologické pomery

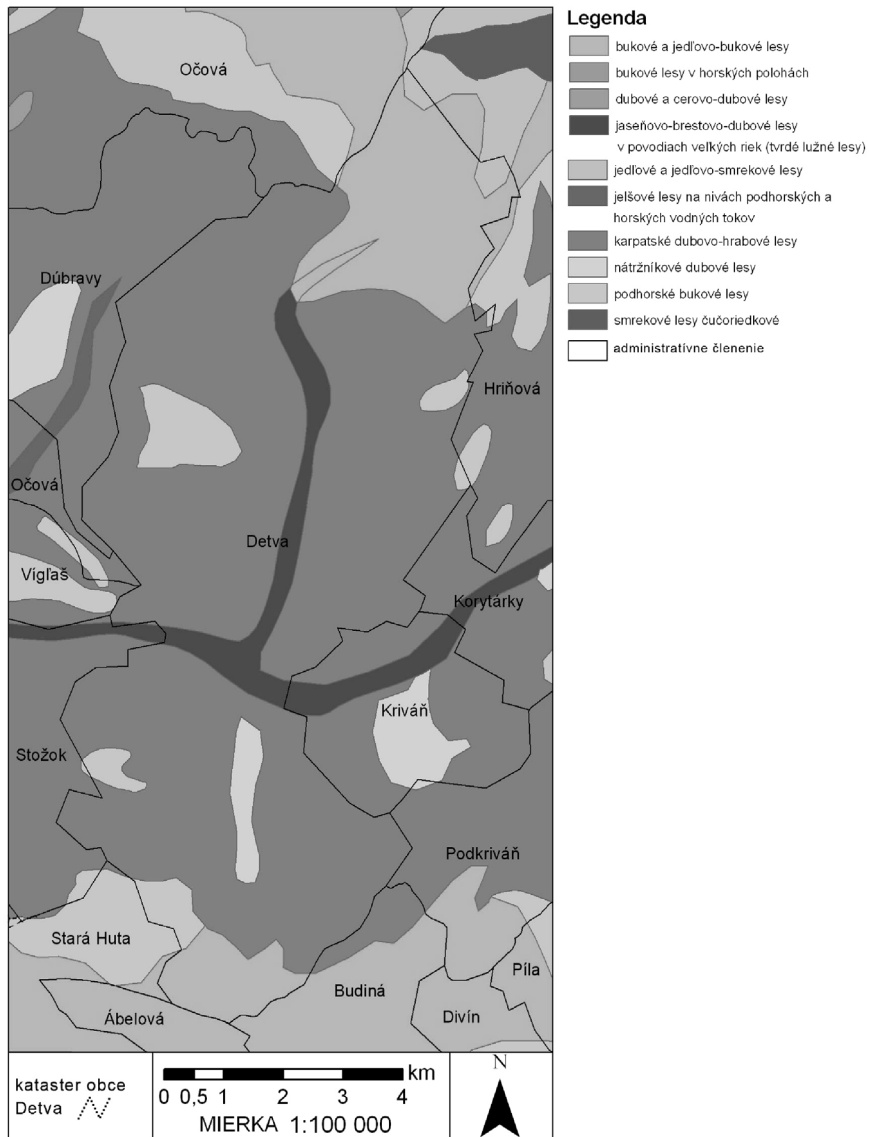
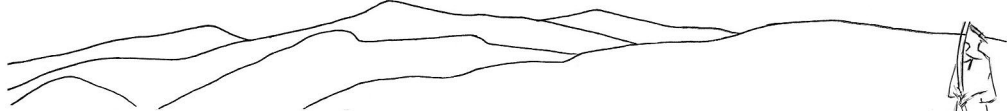
V rámci väčšieho územného celku Zvolenskej kotliny, ktorá prechádza širokou depresiou medzi Slovenským Rudohorím, Poľanou, Kremnickými vrchmi a Javorím sa katastrálne územie Detvy rozrástlo postupne na rovinatej nive a a zasahuje do dvoch horských celkov s rôznymi prírodno-geologickými charakteristikami. To do značnej miery podmienilo vznik a diverzifikáciu rôznych pôdnych typov prezentovaných pozdĺž rieky Slatina a Detvianskeho potoka predovšetkým fluvizemami, ďalej sú tu v najväčšej miere zastúpené kambizeme, ktoré tvoria prevahu v časti zasahujúcej do horských celkov Poľany a Javoria, ale tiež pseudogleje a glejové pôdy (KOČÍK in JANČURA, 2001).

Potenciálna vegetácia

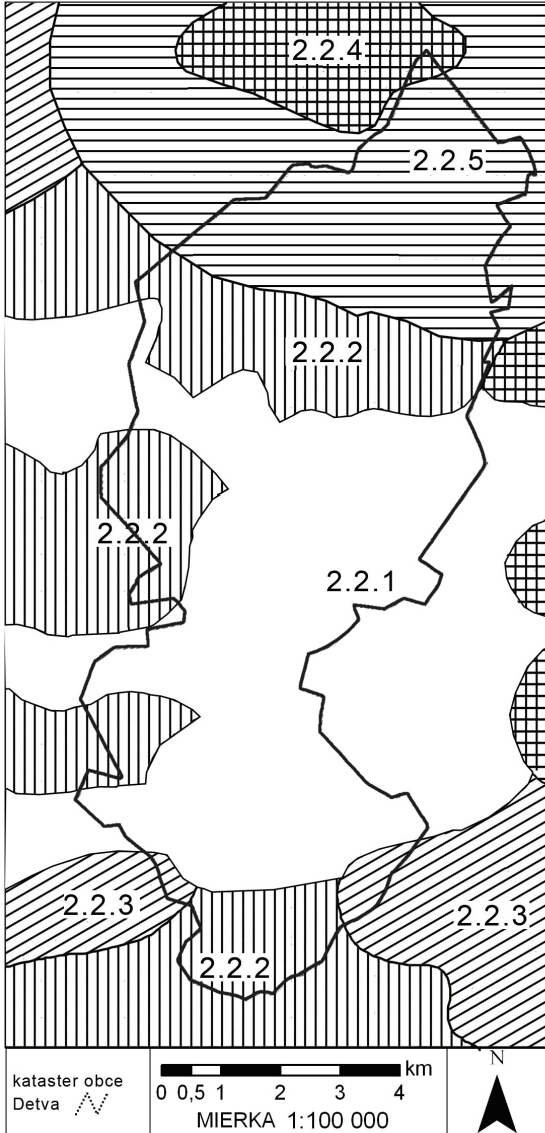
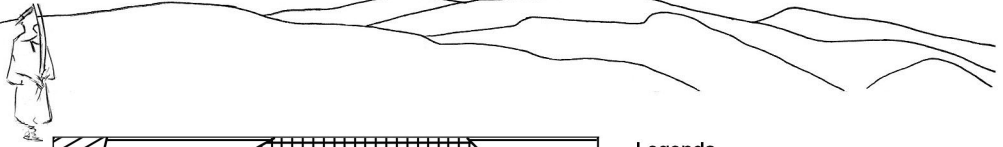
Na území sa nachádza desať typov potenciálnej vegetácie, to znamená vegetácie ktorá by tu existovala bez pôsobenia človeka. Lužné lesy nížinné *Ulmionion Oberd.* 1953. Patria sem vlhkomilné lesy rastúce na naplaveninách pozdĺž rieky Slatina od Detvy nadol. Lužné lesy podhorské a horské *Alnenion glutinoso-incanae* Oberd. 1953, spoločenstvá krovitých vrb zväzu *Salicion eleagni* Moor. 1958 a ich vývojové štádiá, ktoré sa vyskytujú od nižších podhorských polôh až do horského stupňa (do výšky 1000-1200 m n. m. Dubovo-hrabové lesy karpatské *Carici pilosae-Carpinionion betuli* J. et M. Michalko in ed., ktoré sa viažu na kotlinovú časť študovaného územia. Dubové xerothermofilné lesy submediteránne a skalné stepi, táto skupina lesných a trávnych spoločenstiev sa viaže na strmé južné svahy Holého vrchu, ktorý sa nachádza v západnej časti územia severne od rieky Slatina. Dubové nátržníkové lesy *Potentillo albae-Quercion* J. Michalko. 1983 in ed. Vyskytujú sa roztrúsene v ostrovčekoch na území kotliny. Bukové a jedľové lesy kvetnaté *Eu-Fagenion* Oberd. 1957 p. p. maj. Zaberajú prevažnú časť celku Poľana. Jedľové a jedľovo-smrekové lesy *Abietion aukt.*, *Vaccinio-Abetion* Oberd. 1962 p. p. Vyskytujú sa v najvyšších polohách (PAVLÍK in JANČURA, 2001).

Geoekologické (prírodné) krajinné typy

Územie možno zaradiť do piatich geoekologických krajinných typov. Mierne chladná kotlinová klíma s ilimerizovanými pôdami a dubohrabinou (2.2.1) zaberá kotlinovú časť územia. Mierne teplé vrchovinové pohoria s hnedými pôdami a rendzinami s dubohrabinou až bučinou (2.2.2) sa nachádzajú v oblasti Rohov, vyplňujú teplejšie časti oblasti Piešť I. a II. a najnižšie položené svahy Poľany. Mierne chladné vrchoviny a nízke hornatiny s hnedými pôdami nenasýtenými a rendzinami s bučinou až jedľobučinou sa nachádzajú v oblasti Javoria a Ostrôžok. Chladné hornatiny s hnedými pôdami nenasýtenými a zmiešanými až ihličnatými lesmi (2.2.4) pokrývajú centrálnu časť masívu Poľany. Studené podhôrne pohoria s hnedými pôdami nenasýtenými až podzolmi a smrečinou (2.2.5) sa nachádzajú len v oblasti Poľany.



Obr. č. 13 : Potenciálna vegetácia Zdroj: SEDLÁČEK J. 2008



Legenda

221 : mierne chladná kotlinová klíma s ilmerizovanými pôdami a dubohrabínou, typ zaberá prevažnú časť územia

222 : mierne teplé vrchovinové pohoria s hnedými pôdami a renzinami s dubohrabínou až bučinou, ktoré zaberajú viac ako jednu tretinu územia

223 : mierne chladné vrchoviny a nízke hornatiny s hnedými pôdami nenasytými a renzinami s bučinou až jedfobučinou

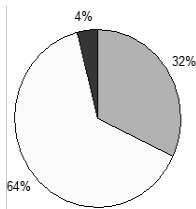
224 : chladné hornatiny s hnedými pôdami nenasytými a zmiešanými až ihličnatými lesmi

225 : studené podhľadné pohoria s hnedými pôdami nenasytými až podzolmi a smrečinou

Obr. č. 14 : Geoekologické krajinné typy Zdroj: SEDLÁČEK J. 2008

1.2.2 Štruktúra krajinej pokrývky – súčasná krajinná štruktúra

Z hľadiska štruktúry krajinej pokrývky a využitia zeme sa jedná o poľnohospodársko-lesnú krajinu. Charakteristickým pre Detvu je roztratené osídlenie s mozaikovým usporiadaním ornej pôdy, trvalých trávnych porastov, nelesnej drevinovej vegetácie. Tento charakter má prevažná časť kotliny. Súvislejšie plochy ornej pôdy zaberajú 20 % územia. Lesy sú zastúpené prevažne v horskej časti územia, v kotlině najmä v jej podoblasti Rohy.

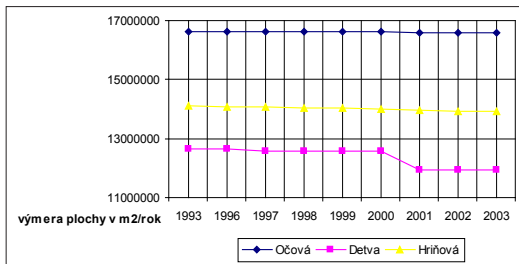


Typ krajiny	Rozloha [km ²]	Zastúpenie [%]
lesná	49	32
poľnohospodárska	97,92	64
sídelná	6,12	4
spolu	153	100

Tabuľka č.1 a graf č.1 : Zastúpenie typov krajín podľa využitia zeme

Názov obce Zložky DKŠ	Počet obyvateľov	Rozloha K.ú.	Výmery v jednotlivých rokoch Trend vývoja		
			1993	2003	trend
Detva	15 000	6809			
Poľnohospodá			44110000	44238848	rastie
Orná pôda			12660000	11938623	klesá
TTP			30680000	31422505	rastie
Lesné pozemky			18880000	18855408	klesá
Zástavba			2640000	3452340	rastie

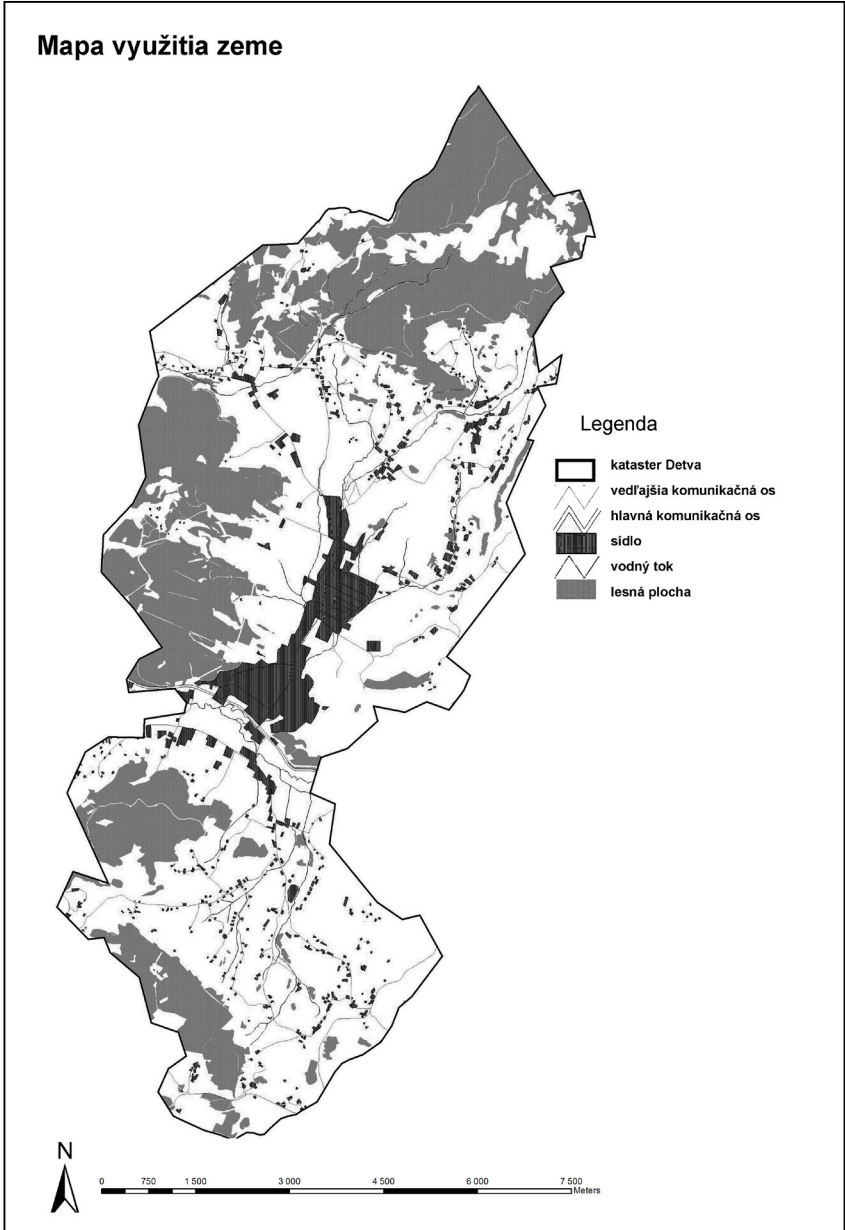
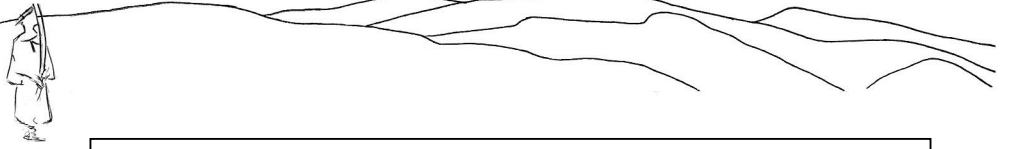
Tabuľka č.2: Zastúpenie a trend vývoja zložiek DKŠ



Graf č.2 : Zmena rozlohy ornej pôdy v katastrálnych územiach



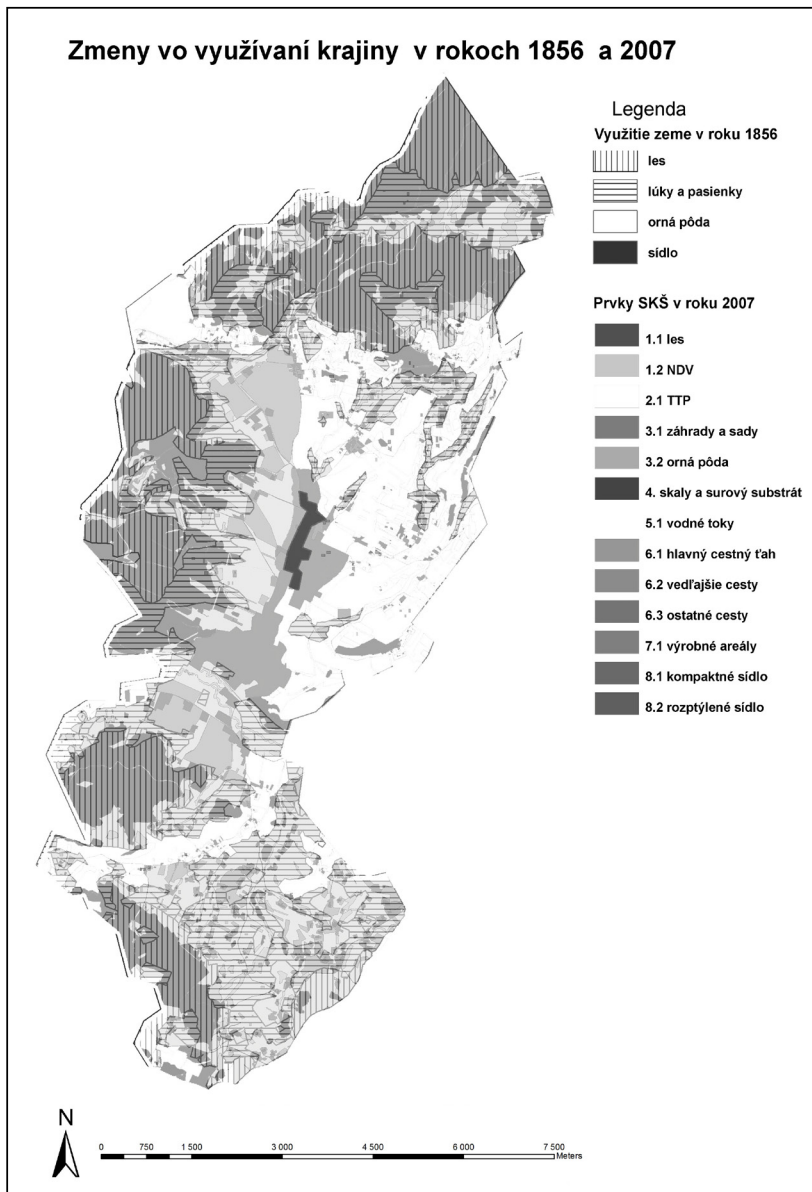
Obr. č. 15 : Podoby využitia zeme v krajine Detvy Zdroj: JANČURA P., et al., 2007



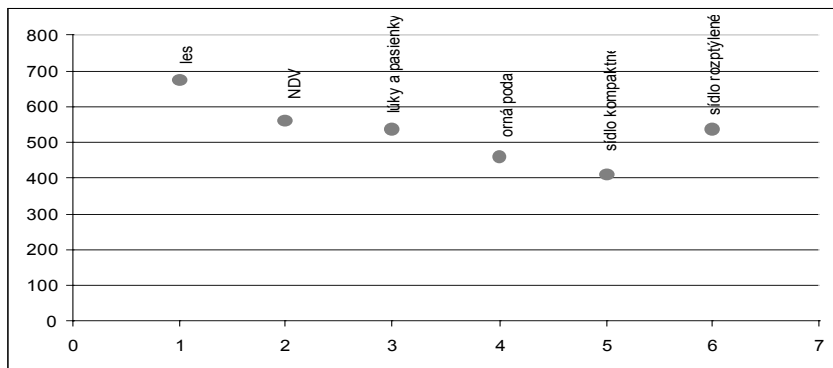
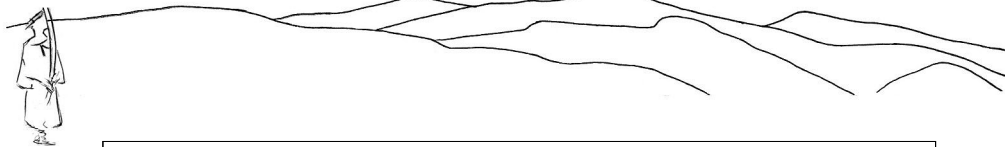
Obr. č. 16 : Využitie zeme Zdroj: SEDLÁČEK J. 2008



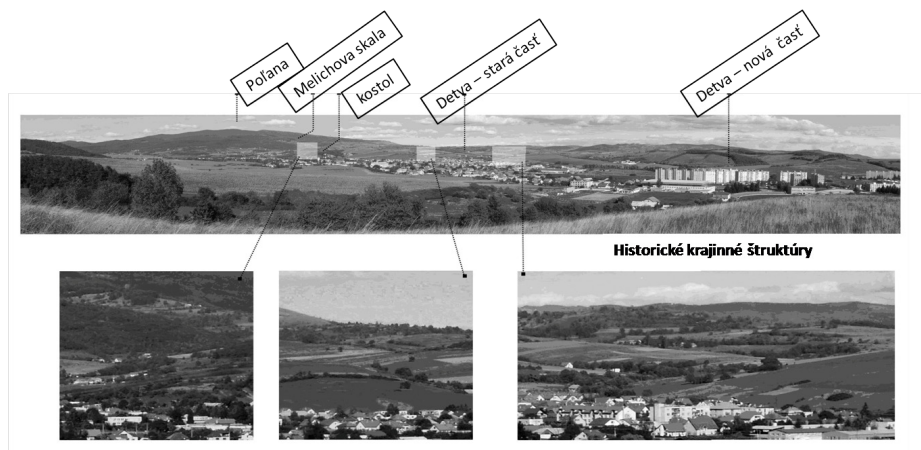
Zmeny vo využívaní krajiny v rokoch 1856 a 2007



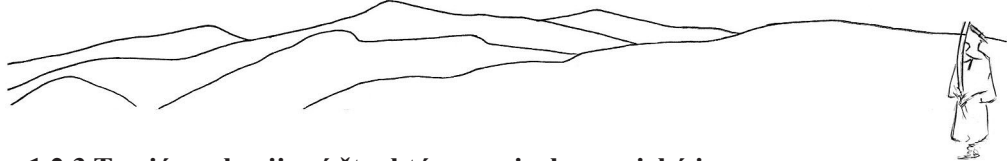
Obr. č. 17: Zmeny vo využívaní krajiny v rokoch 1856 a 2007
Zdroj: SEDLÁČEK J. 2008



Graf č. 13 : Výskyt typov využitia zeme vzhľadom na nadmorskú výšku



Obr. č. 18 : Špecifické znaky krajiny Detvy

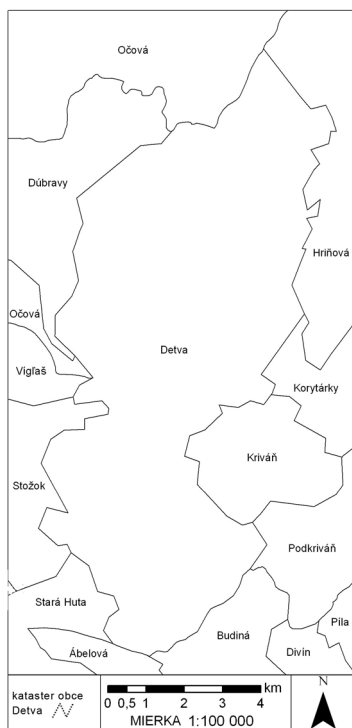


1.2.3 Terciárna krajinná štruktúra, socioekonomické javy

História, demografia a pamiatky Detvy sú v dostatočnej miere popísané v domácich, ale aj zahraničných publikáciách, tak ako to uvádzame v úvodnej časti. Nasledujúci text je len stručným zhrnutím a prehľadom známych poznatkov

Administratívne členenie a vývoj obyvateľstva

Detva je okresným mestom a patrí pod Banskobystrický samosprávny kraj. Celková výmera mesta je 6 808 ha, s hustotou obyvateľov 218 obyvateľov na km². Okres Detva tvorí 15 obcí, v ktorých k 31.12.2008 bývalo 32 641 obyvateľov s hustotou obyvateľov 73 na km². Celková rozloha okresu je 449 km². (BOHÁLOVÁ in JANČURA, 2001). Najdôležitejšími mestami okresu sú okresné mesto Detva a mesto Hriňová. Katastrálne územie Detvy priamo susedí s katastrálnym územím obcí Hriňová, Očová, Dúbravy, Korytárky, Víglaš, Podkriváň, Kriváň, Budiná, Ábelová, Stará Huta, Stožok.

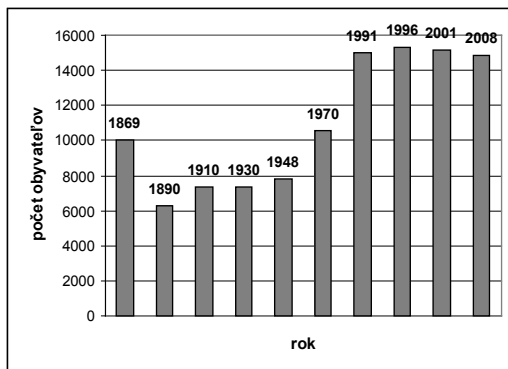


Obr.č.19 : Katastrálne členenie územia Zdroj: SEDLÁČEK J. 2008



Obec	1869	1890	1910	1930	1948	1970	1991	1996	2001	2008	Vývoj
Detva	10035	6268	7339	7324	7786	10599	15039	15345	15122	14833	regresívny

Tabuľka č. 3 : Vývoj obyvateľstva (BOHÁLOVÁ in JANČURA, 2001)



Graf č. 4 : Vývoj obyvateľstva

Genéza krajiny, vývoj osídlenia

Podľa písomných prameňov sa história Detvy začína až v 17. storočí (1638). Archeologické pamiatky však nasvedčujú, že územie obce a jej okolie má staršiu históriu.

Najvýdatnejším náleziskom bol vrch Chrapková. Jeho tvar vyvolával predstavu opevneného hradu s rovnou plochou na vrchole. Úlomky črepov roztratené po celej plošine a jamy plné kostí skutočne dokazujú osídlenie tohto priestranstva. (ZEMKO, 1988).

Kalamárka – strategicky výhodne umiestnená nad východnou časťou Detvianskej kotliny, s výhľadom na prístupové cesty z Poiplia do Zvolenskej kotliny, bola prvýkrát osídlená v mladšej až neskorej dobe bronzovej. Druhýkrát bola poloha opevnená drevozemnou nadstavbou na dobre zachovaných zvyškoch staršieho valu, spevnenou kamennou bázou a čelnou plentou pravdepodobne už v predpúchovskom horizonte, najneskôr v jeho závere. Ťažisko slovanského osídlenia, reprezentované širokým spektrom nálezov dokumentujúcich prítomnosť vojenskej – sociálne privilegovanej vrstvy, pestovanie a spracovanie poľnohospodárskych produktov, výrobu tkanív, chov a lov zvierat, či každodenný život na hradisku (hroty šípov, starší nález meča, dláta, sekera, kosák, prasleny, žarnovy, oslíčky, kresadlá, nože) ako aj fortifikácia však patria do vyspelého veľkomoravského, resp. povelkomoravského obdobia.

Po stabilizácii štátoprávnej situácie na severe Karpatskej kotliny stratila Kalamárka svoj strategický význam a upadla na stáročia do zabudnutia a zrejme spustla i celú východnú časť Detvianskej kotliny. Ojedinelé nálezy (strieborná minca Žigmunda III, olovená plomba) naznačujú, že poloha bola znovu predmetom sporadického záujmu človeka počiatkom novoveku (16., 17. stor.), snáď v súvislosti s procesmi iniciujúcimi založenie obce Detva (r. 1638) (ŠALKOVKÝ, 1994).



**Obr. č. 20 a 21 : Tradičný spôsob života na Podpoľaní
Zdroj: ŠVEHLÁK S., KOVAČOVIČ, I.,1979.**

Ludová kultúra

Od nepamäti sa Detva spája s tradíciami ľudovej kultúry a folklórom a je centrom širšieho Podpoľianskeho regiónu, ktorý siaha na severe od pohoria Nízkych Tatier, cez Poľanu, v strede, až po Ostrôžky na juhu. Odozva ľudových kultúrnych tradícií sa zachovala skôr v nehmotnej, ako hmotnej kultúre.

- Laznícke osídlenie

Súčasťou ľudovej kultúry sú formy osídlenia so špecifickým lazníckym osídlením. Miesto, kde ľudia žili ich muselo aj uživiť. Tak vznikli historické formy využitia zeme a špecifická poľnohospodárska krajina. Dnes je charakteristická výskytom historických krajinných štruktúr. Jedným z najcharakteristickejších znakov Podpoľania sa tak stalo zachované laznícke osídlenie. Formovalo sa dlhodobým vývojom. Získavanie poľnohospodárskej pôdy klčovaním lesov vznikali základné sídelné jednotky, samoty, poľnohospodárske usadlosti. Tieto samoty sa so vzrastajúcim počtom rodinných príslušníkov postupne rozšírili na osady, ako ich ešte dnes poznáme v Detvianskej kotline. Väčšinou nesú pomenovanie podľa zakladajúcich majiteľoch. (ZEMKO, et. al. 1988)

Súčasťou osídlenia je ľudové staviteľstvo. Prvky ľudovej architektúry sa zachovali už len sporadicky. Zachoval sa pôdorys lazníckych domov a „strešná krajina“ Starej Detvy. Najzachovalejšia je drobná architektúra a vyrezávané detvianske kríže. Drevo bolo dôležitou surovinou pri výrobe rozličných predmetov od vahancov cez lyžice, varechy a poľnohospodárske náradie. Špecifikom rezbárstva boli črpáky, vyrezávané kolorované drevené kríže a hudobné nástroje, najmä fujara. Za vrchol rezbárskeho umenia sa považuje ucho črpáka.

- Ľudový odev

Z ľudovej kultúry sa zachovala tradícia typickej ľudovej výšivky. Ľudový odev Detvancov bol charakteristický krátkou, do pol hrude siahajúcou košeľou a široké nohavice, oboje zhotovené z bieleho plátna. Na košeli sa nosila krátka kožušinová vesta, ktorý zdobili farebné výšivky a aplikácie z kože. V ženskom odevu je základnou súčasťou



„spodňa“, ku ktorej je od pása nahor prišitá ozdobne pretkávaná úzka vrchná časť „stánka“. Koža a kožušiny, ktoré boli produktom chovu oviec sa spracovávali domáckym spôsobom. Z hovädzej kože sa vyrábali najmä krpce no na poprednom mieste bol opasok zdobený sponami a plieškami. Barančia kožušina sa používala na výrobu kožuchov, búnd a baraníc, ktoré šili už často profesionálni kožušníci. Používali sa rozmanité spôsoby vrúbena, obšívania okrajov, aplikovania štylizovaných rastlinných motívov.

- Folklorne tradície

Detvu a jej okolie objavili záujemcovia o slovenskú ľudovú pieseň, ktorý vyhľadávali vynikajúcich detvianskych muzikantov a spevákov. Už niekoľko desaťročí sa konajú Detvianske slávnosti, ktoré sú oslavou ľudovej piesne, tanca a predstavujú návštevníkovi kultúru a zvyky Podpoľania a Detvy.



**Obr. č. 23 a 24 : Detvianský pár v tradičnom kroji a výroba fujár
Zdroj: fond Podpoľianskeho múzea**

Kultúrne pamiatky

Rímsko-katolícky kostol sv. Františka z Assisi, ktorý sa nachádza na Partizánskej ulici, pochádza z roku 1804 – 1805. Je postavený na mieste pôvodného renesančného kostola z roku 1662 – 1664, po ktorom prevzal len vežu. Nový kostol bol posvätený v roku 1806 a stojí dodnes. Má pôdorys tvaru kríža. Svätyňa s rovným uzáverom má po oboch stranách sakristie a na poschodí oratórium s emporou. Empora obieha aj loď na troch stranách. Kostol má pruské klenby a zvonku klasicistickú fasádu. Hlavný klasicistický oltár je z roku 1823, oba bočné oltáre sú z prvej polovice 19. stor., rovnako ako kazateľnica s reliéfmi v parapete. Oltárne maľby sú neskorobarokové, interiér bohato zdobený. Na jeho južnej strane je umiestnená pamätná tabuľa K. A. Medveckému, národnému dejateľovi, etnografovi a historikovi, ktorý v Detve pôsobil ako katolícky kňaz v rokoch 1900 – 1901. Z južnej strany kostola sa nachádza ľudová plastika sv. Jána Nepomuckého z roku 1768. Pri kostole z južnej strany je umiestnená vyrezávaná brána z roku 1857, je ojedinelou zachovanou pamiatkou drobnej architektúry niekdajšej Detvy.

Rodinný dom Vagačovcov bol postavený na začiatku 20. storočia a nadstavaný v roku 1930. Ján Vagač založil v roku 1787 bryndziareň, ktorej výrobky boli známe a obľúbené

doma i v zahraničí. Na križovatke Partizánskej a Cintorínskej ulice sa nachádza ľudová plastika sv. Floriána z 18-teho storočia (<http://www.regiondetva.sk>).



Obr. č. 25 : Kalamárka. Zdroj: www.polana.eu

K najcennejším prvkom ľudovej kultúry patria vyrezávané náhrobné kríže. Prícestné kríže v blízkosti ciest a náhrobné kríže na cintoríne sú dielami majstrov detvianskej drevorezby. Patria k najpozoruhodnejším výtvarným prejavom Detvy. Motívy náhrobných krížov sú zväčša z prírody: lístky stromov a bylín, kvietky, ruže. Podávajú ich len zriedka cele naturalisticky, lež zväčša idealizované, štylizované. Charakteristický je pre ne polychrómovaný vrúborez s rastlinnými a geometrickými ornamentami. Detsvianske drevené náhrobné a prícestné vyrezávané kríže patria medzi klenoty ľudového umenia na Slovensku a sú neodmysliteľnou súčasťou ľudovej kultúry Detvy. Okrem svojich estetických hodnôt sú pozoruhodné tým, že sa zachovali dodnes v pôvodných nezmenených funkciách a pôvodnom prostredí. Sú svedectvom šikovnosti a majstrovstva rúk ich tvorcov, prejavom výtvarného citenia a zmyslu pre krásu (MEDVECKÝ, 1995)



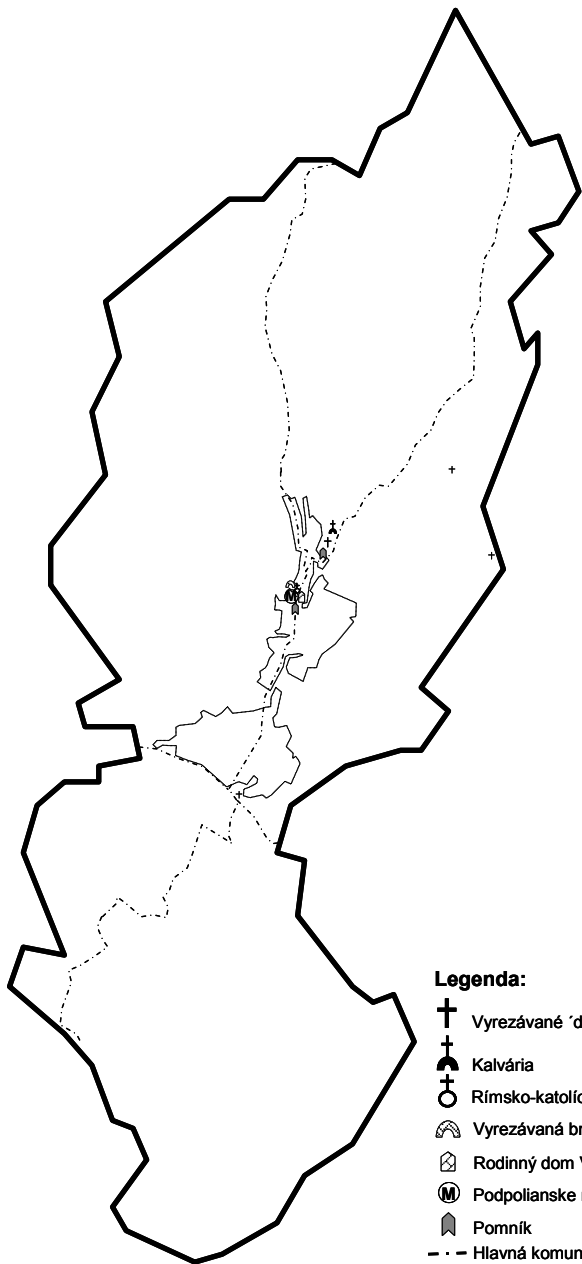
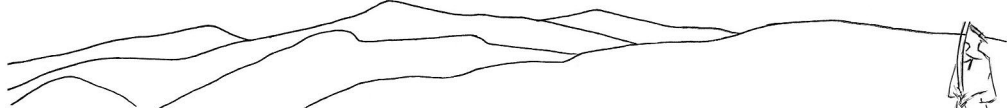
Obr. č. 26 : Vyrezávaná drevená brána z roku 1857 (foto: Z. Holubová, 2009)



Obr. č. 27 : Detsiansky kríž na kalvárii (foto: Z. Holubová, 2009)

Technické pamiatky

- Píla – navrhovaná technická pamiatka z 1. polovice 20. storočia, na porez dreva (pôvodne parná píla). V súčasnosti je stále funkčná.
- Lesná železnička Vígľaš – Kyslinky sa nachádza v neďalekej obci Vígľaš. Dnes je možné vidieť v obci vystavenú časť súpravy lesnej železničky s charakteristickou parnou lokomotívou. Lesná železnica v rokoch 1904 – 1975 zvažala drevo z Kysliniek v kaldere Poľany až ku železnici vo Vígľaši.



Legenda:

- ✚ Vyrezávané drevené kríže
- ✚ Kalvária
- ✚ Rímsko-katolícky kostol sv. Františka z Assisi
- ⤴ Vyrezávaná brána
- 🏠 Rodinný dom Vagačovcov
- 🏛 Podpolianske múzeum
- 🏛 Pomník
- - - Hlavná komunikačná os

Obr. č. 28: Kultúrne pamiatky



Prírodné pamiatky a ochrana prírody

Poľana je naše najvyššie sopečné pohorie, s čiastočne zachovalou kalderou. Vulkanickou činnosťou sa na jej území vytvorila mohutná sopka s priemerom 20 km, čím sa zaraďuje medzi najväčšie vyhasnuté sopky v Európe. Zvyšky lávových andezitových prúdov, ktoré odolali rozrušovacim procesom, slúžia ako náučné objekty a veľa z nich je vyhlásených za maloplošné chránené územia. Sú to Kalamárka, Melichova skala, Vodopád Bystré. Aglomerátové zvyšky reprezentuje Bátovský balvan, Jánošíkova skala, Veporské skalky. V území sa vyskytuje jedinečná sieť potokov. V roku 1981 sa stala chránenou krajinnou oblasťou a v roku 1990 bola zaradená medzi biosférické rezervácie UNESCO (<http://www.soprs.sk>).



Obr. č.29 : Jánošíkova skala Zdroj: JANČURA P., et al., 2007

- Melichova skala – zvetraný zvyšok lávového prúdu, bola vyhlásená za prírodnú pamiatku (PR) v roku 1964. Skalná veža, vysoká 30 m, výrazne vyčnievajúca z okolitých miernych svahov. Severne od Melichovej skaly sa nachádza PR Kopa. Objektom ochrany je najmä skalná stena so zvetrávajúcimi blokmi, na ktoré je viazaná xerotermná flóra a fauna (www.zv.ouzp.sk).
- CHKO Poľana je špecifická svojou geologickou stavbou. Osobitosťou chránenej krajinskej oblasti je vrcholová smrečina na Zadnej Poľane, ktorá sa nachádza na najjužnejšom okraji pôvodného areálu v Západných Karpatoch na andezitovom podklade. V území dochádza k prelinaniu teplomilných a horských druhov rastlín a živočíchov. Z chránených druhov rastlín sa tu vyskytuje soldanelka uhorská, žltohlav európsky, chvostník jedľovitý, kukučka vencová, rosička okrúhlostá, kosatec sibírsky a mnohé ohrozené druhy z čeľade vstavačovitých. Z vtáčích druhov môžeme v oblasti pozorovať napríklad orla krikľavého, výra skalného, kuvička vrabčieho, d'atla bielochrbtého, drozda kolohrivého, rozšírený je krkavec, vyskytuje sa tu tiež bocian čierny. Podpoľanie je charakteristické hojným výskytom strakoša kolesára. Stálymi obyvateľmi územia sú medveď, vlk a rys (www.soprs.sk).

Nachádza sa tu 8 maloplošných území, z toho jedna národná prírodná rezervácia, 1 chránený areál, 2 prírodné pamiatky, a 4 prírodné rezervácie.



Obr. č. 30 : Prírodná pamiatka Melichova skala s usadlosťou
foto: (R. Cihlarová, 2010)

Názov &&&	MCHÚ	Stupeň ochrany	Rozloha
Horná Chrapková	Chránený areál	4. stupeň ochrany	1,06
Kalamárka	Prírodná pamiatka	5. stupeň ochrany	1,43
Kopa	Prírodná rezervácia	5. stupeň ochrany	6,69
Mačinová	Prírodná rezervácia	5. stupeň ochrany	4,86
Melichova skala	Prírodná pamiatka	5. stupeň ochrany	0,3
Príslopy	Prírodná rezervácia	5. stupeň ochrany	0,22
Pstruša	Prírodná rezervácia	5. stupeň ochrany	7,36
Rohy	Národná prírodná rezervácia	5. stupeň ochrany	25,03

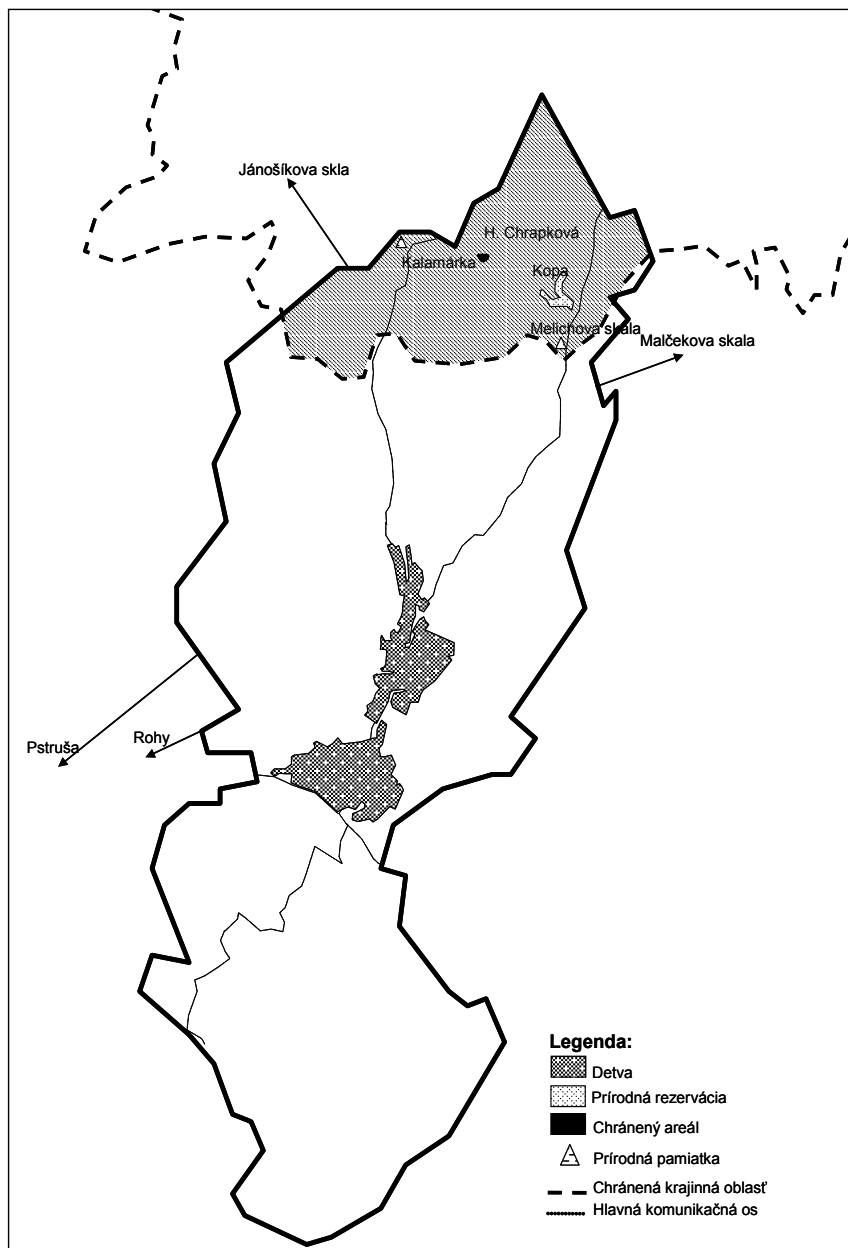
Tabuľka č. 4 : Maloplošné chránené územia Zdroj: www.sopsr.sk



- NPR Zadná Poľana – nachádza sa tu komplex lesných porastov bukoveho až smrekoveho lesného vegetačného stupňa prevažne pralesového charakteru, na ktoré sú viazané rastlinné a živočíšne spoločenstvá typické pre zachované lesné ekosystémy Poľany. Biodiverzitu územia zvyšujú lúčne enklávy a rašeliniskové biocenózy
- NPR Rohy – ide o významné územie s potenciálom prirodzených lesných ekosystémov a biotopmi druhov rastlín a živočíchov národného významu. Vyznačuje sa prítomnosťou viacerých prírodných zvláštností, zachovanie ktorých je dôležité z hľadiska sledovania prírodných procesov. Zákonná ochrana bola územiu poskytnutá v roku 1984 vyhlásením za štátnu prírodnú rezerváciu, ktorá bola v roku 2003 prekategORIZOVANÁ na prírodnú rezerváciu s najvyšším – piatym stupňom ochrany.
- CHA Horná Chrapková – reprezentuje zachovalú enklávu podmáčaných až mokradňových lúk s bohatým floristickým zložením. Z flóry je pozoruhodné zastúpenie viacerých typických druhov podobných stanovišť. Pre zachovanie biodiverzity lúčnych spoločenstiev bude potrebné zachovať vhodný spôsob obhospodarovania (<http://www.sazp.sk>). Prírodný park pod Ježovou – pôvodne bola lokalita kameňolomom. Po ukončení baníckej činnosti a revitalizácii slúži ako vyhladkové miesto na Detvu a Poľanu. Je v ňom realizovaný kamenný labyrint o priemere 64 m.



Obr. č. 31: Pohľady na prírodu Detvy Zdroj: JANČURA P., et al., 2007



Obr. č. 32 : Prírodné pamiatky



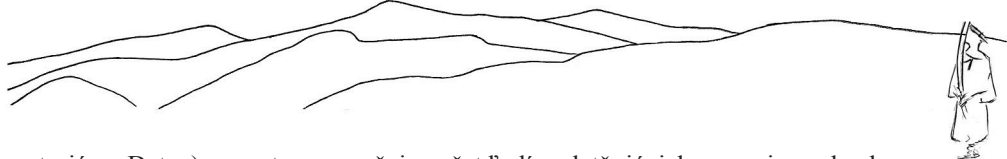
1.3 Charakteristika a hybné sily vývoja poľnohospodárstva v katastrálnom území obce Detva

Súčasný stav poľnohospodárskej krajiny v katastrálnom území Detvy je odrazom predchádzajúceho vývoja, ako aj hybných síl v poľnohospodárstve a odvetviach, ktoré naň vplývajú bezprostredne či z pohľadu širšom kontextu. Vývoj v minulosti môžeme podľa ZEMKA (1988) a LUPTÁKOVEJ (2006) rozdeliť do niekoľkých období.

Prvé väčšie zásahy do prírodného prostredia súvisia so založením kolonizačnej osady na Detvianskom potoku v 17. storočí. Je to obdobie, kedy sa začína vytvárať charakteristická pestrá mozaika, krajina terasovitých polí a líniovej nelesnej drevinovej vegetácie na medziach. Pretrvávajúce vlastnícke práva a zvyklosti rodového hospodárenia umožňovali obyvateľom pomerne výraznú ekonomickú nezávislosť. Výmera pôdy, ktorú obrábali roľníci až do prvej polovice 20. storočia sa pohybovala obvykle medzi 2 až 10 ha pôdy. V obci hospodáril tiež niekoľko väčších gazdov, s výmerami nad 20 ha. Charakteristickým spôsobom hospodárenia na ornej pôde bol v tomto období trojpoľný systém, kde jedna časť bola obsiata jarinami, druhá oziminami a tretia ležala úhorom. Z poľnohospodárskych plodín sa pestovalo prevažne obilie (pšenica, jačmeň, ovos), zemiaky, kapusta, z technických plodín ľan a konope. Vo využívaní ovocných stromov dominovali slivky, potom čerešne, menej bolo hrušiek aj jabloní. Chov hospodárskych zvierat, najmä hovädzí dobytok, ošípané a hydiny pre vlastnú potrebu, mal veľký význam. Na salašoch sa chovali ovce. Začiatkom 18. storočia sa ich počet odhaduje na 60 000. V roku 1787 vznikla v Detve prvá Slovenská bryndziareň. Pokusy o založenie mliekarenskeho družstva v roku 1900 skončili po niekoľkých rokoch neúspechom pre silnú konkurenciu.

Nasledujúcim obdobím, ktoré významne poznamenalo kvalitu života bola hospodárska kríza z konca 20. a začiatku 30. rokov 20. storočia. Zvyšovanie cien priemyselných výrobkov a súčasný pokles cien poľnohospodárskych produktov sa týkal najmä malých a stredných roľníkov. Životná úroveň a možnosť ekonomickej sebestačnosti sa znižovala aj v dôsledku rastu populácie. Výmera ornej pôdy na obyvateľa obce klesla pod 1 ha, čo v čase nízkej intenzity poľnohospodárskej produkcie a prebytku pracovných síl nestačilo na výživu obyvateľstva. Súbor týchto faktorov zapríčinil veľký odchod obyvateľov za sezónnou prácou dokonca aj za hranice krajiny. V súčasnosti predstavuje výmera ornej pôdy na jedného obyvateľa 0,16 ha.

Podobné podmienky pokračovali aj počas prvej Československej republiky. Do tohto vývoja výrazne zasiahli politické zmeny, ktoré sa udiali v Československu v roku 1948. Vznik vlády kontrolovanej komunistami prerušil kontinuitu dlhoročnej agrárnej tradície. Jedným z nástrojov socializácie bola aj kolektivizácia, prinášajúca so sebou myšlienku zakladania jednotných roľníckych družstiev. Jednotné roľnícke družstvo vzniklo v Detve v roku 1950. Pôvodne hospodáril na výmere 260 hektárov, na pôde patriacej najmä cirkvi a statkárom. Vláda rôznymi ekonomickými nástrojmi znižovala motiváciu roľníkov súkromne hospodáriť. Typickým príkladom je znižovanie výkupných cien poľnohospodárskych produktov. V súvislosti s industrializáciou krajiny (Podpolianske



strojárne Detva) sa postupne zvyšuje počet ľudí, uplatňujúcich sa v priemysle, doprave, lesníctve či službách. Pôda zostávala starším ľuďom, ktorý ju nedokázali dostatočne obhospodarovať. Napriek pretrvávajúcim snahám o rozširovanie kolektívne využívannej pôdy ostávali usadlíci dlhodobo individuálne hospodáriacimi. Ešte aj na začiatku 70. rokov 20. storočia tvorili až tri štvrtiny všetkých pracujúcich v poľnohospodárstve. Výraznejšie rozšírenie pôdneho fondu obhospodarovaneho družstvom bolo spôsobené kolektivizáciou okolitých osád Kostolná, Krnô, Piešť I. a II. V rokoch 1975 – 1976 a osady Skliarovo v roku 1981. Do pôdneho fondu družstva tak pribudlo zhruba 3700 ha pôdy a zvýšila sa členská základňa. Boli to kroky postupne vedúce vo verejnom sektore k ďalšej špecializácii výroby, v súkromnej sfére k strate vlastníckeho aj ekonomického vzťahu k pôde. Roľníci, ktorý nenašli prácu v družstve sa postupne uplatnili v iných zamestnaniach. Kvôli prírodným podmienkam sa družstvo orientovalo na chov hovädzieho dobytku, oviec a výrobu mlieka.

Do takto utvárajúcej sa sociálno-ekonomickej situácie zasiahla ďalšia významná zmena. Prechod ekonomiky na trhové hospodárstvo, ktorý nová vláda Československej federatívnej republiky schválila 14. 5. 1990, so sebou priniesol pre predsocialistických vlastníkov aj obnovu súkromného vlastníctva. Takýmto spôsobom sa aj bývalé jednotné roľnícke družstvá transformovali na družstvá podielnikov. Napriek tomu, že pôda opäť patrila pôvodným majiteľom, či ich potomkom, za predchádzajúcich 40 rokov sa do takej miery ustálil spôsob obhospodarovania poľnohospodárskej krajiny, že vrátenie majetku nespôsobilo zmenu vo využívaní pôdy. Spolu so zmenou spôsobu života sa zmenilo aj konkurenčné prostredie pre drobných súkromne hospodáriacich roľníkov. Intenzifikácia, ktorá výraznejšie započala práve počas kolektivizácie a priniesla so sebou aj mnohé výhody tak pokračuje až do súčasnosti.

JRD, ktoré ako sme už spomínali obhospodarovalo na začiatku 90. rokov 20 storočia do 4000 ha pôdy, prešlo transformáciou a v súčasnosti predstavuje spoločnosť s ručením obmedzeným s názvom Agrosev.

Spoločnosť Agrosev, ktorá začala hospodáriť v roku 2000 s výmerou 2 466,76 ha predstavuje v súčasnosti subjekt s dominantným podielom vo využívaní poľnohospodárskej pôdy k.ú. Detva. Pri charakteristike spoločnosti vychádzame z údajov AGROSEV (2010). Ako už bolo vyššie naznačené, výmera poľnohospodárskej pôdy využívannej družstvom sa postupne zvyšovala. Menil sa tiež podiel medzi ornou pôdou a trvalými trávnyimi porastmi. V počiatkoch formovania družstva, v rokoch 1960 a 1970 tvorila orná pôda približne 41% a 42% z celkového podielu využívannej pôdy. Zvyšok pripadal na trvalé trávne porasty. Okolo rokov 1980 a 1983 klesol podiel ornej pôdy na 32 – 27 %. Výrazný nárast môžeme pozorovať v súčasnosti (2000 a 2010), kedy podiel ornej pôdy dosahuje 59 % a 61 % z pôdneho fondu využívaného jedným subjektom, čo v súčasnosti predstavuje 3998,36 ha.

Hospodárenie na pôde

Výmera obsiatia plodín v jednotlivých rokoch sa vyvíja v závislosti od osevného po-



stupu. Z celkovej výmery ornej pôdy 2442,62 ha ju v roku 2010 tvorili nasledujúce plodiny: obilniny (pšenica ozimná, tritikále, raž siata, jačmeň ozimný a ovos siaty) sa pestovali na 31,4 % výmery ornej pôdy. Výrazné zastúpenie dosiahla tiež kukurica na siláž a zrno, spolu 27 %. Zvyšná výmera (41,6 %) bola využitá pre pestovanie plodín ako širok sudánsky, repka olejná, lucerna a rôznych miešaniek. Dôležitým ukazovateľom stability je zastúpenie jednotlivých skupín plodín na základe bilancie spotreby uhlíka v pôde. Napriek značnému zjednodušeniu, ktoré vyplýva z nízkeho počtu rokov môžeme konštatovať, že nedochádza k výrazným anomáliám v oševnom postupe. Zlepšenie súčasného stavu je však možné vnesením zdrojov uhlíkatých hmôt, ktorými sú viacročne krmoviny. Súborná plocha obilnín v jednom roku neprekračuje maximálne odporúčanú výmeru 50 % plochy ornej pôdy.

Pre udržanie produkcie na ornej pôde sa používajú organické a priemyselné hnojivá v dávke 38 t/ha organických a 200 kg/ha priemyselných hnojív za rok. Pre ochranu rastlín sa využívajú pesticídy, herbicídy a insekticídy.

Hektárové úrody sa pohybujú u obilnín v priemere 5,05 t/ha, v r. 2010 priemer u obilnín 3,34 t/ha. Trvalé trávne porasty predstavujú kosienky s výmerou 545,35 ha, pasienky s výmerou 661,69 ha. Časť trávnych porastov (348,7 ha) je využívaná v súlade s agroenvironmentálnymi pravidlami.

Z hľadiska vývoja celkovej výmery využívanej pôdy môžeme pozorovať úbytok využívanej pôdy o 172 ha, ktorý sa prejavuje skôr znížením výmery trvalých trávnych porastov. Trvalé trávne porasty sú dvojkosné. Spoločnosť nerealizuje dosevy, ani prihnojovanie. Nedopasky na pasienkoch sa mulčujú.

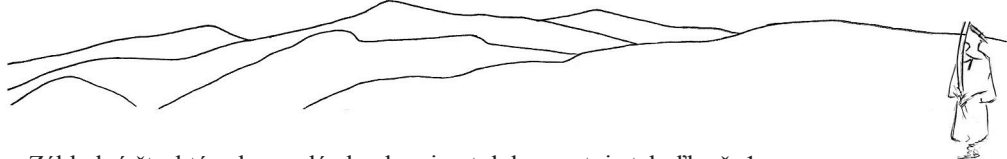
Spoločnosť poberá spolu so základnou finančnou podporou na plochu a VDJ aj dotácie obsiahnuté v Programe rozvoja vidieka 2007 – 2013, agroenvironmentálne opatrenia. Do ekologického poľnohospodárstva spoločnosť nie je zapojená.

Chov hospodárskych zvierat

Nezanedbateľnou aktivitou utvárajúcou ráz krajiny je chov hospodárskych zvierat. Časť ekonomických aktivít spoločnosť Agrosev s.r.o. sa orientuje práve týmto smerom.

Tab. č. 1: Štruktúra a počet chovaných zvierat v Agrosev s.r.o. v rokoch 2005, 2010

kategórie	počet v kusoch		
	2005	2009	2010
hospodárskych zvierat			
teľatá do 3 mesiacov	410	345	325
jalovice	604	279	328
vysokoteľné jalovice	206	198	102
kravy dojné	968	895	974
bahnice	1712	1454	1586
ostatné ovce	743	399	514



Základnú štruktúru hospodárskych zvierat dokumentuje tabuľka č. 1.

Hovädzí dobytok je plemena slovenské strakaté a holsteinské plemeno, ovce sú plemien Cigaja a Lacone. Krmivo pre zabezpečenie výživy hospodárskych zvierat si spoločnosť v plnej výške zabezpečuje z vlastných zdrojov. Čo sa týka organizácie chovu, ovce sú pol roka na pastve a pol roka voľné ustajnené v ovčinoch, jalovice sú pol roka na pastve, ostatné sú ustajnené v maštaliach – voľné ustajnenie. Produktom živočíšnej výroby je kravské a ovčie mlieko.

Pri prepočte počtu jedincov na veľkosť plochy môžeme stanoviť ich záťaž na krajinu. Tá sa vyjadruje ako podiel dobytčích jednotiek a výmery trvalých trávnych porastov. Optimálne zaťaženie sa pohybuje v rozmedzí 0,3 až 1,6 VDJ/ha. V sledovanom území sa záťaž dobytkom pohybovala od 1,12 VDJ/ha v roku 2009 po 1,32 VDJ/ha v roku 2005. V žiadnom zo sledovaných rokov neprekročila maximálnu povolenú záťaž. Z tohto hľadiska spĺňa intenzita chovu všeobecné kritériá pre poskytovanie agroenvironmentálnych platieb.

Technické vybavenie

Práce na poli si spoločnosť realizuje vo vlastnej réžii, nakoľko disponujú dostatočným technickým vybavením. Vykonáva pre okolité družstvá a spoločnosti služby ako senážovanie, kombajnový zber, silážovanie a iné práce.

Štruktúra zamestnancov

V r. 2009 bol priemerný evidenčný počet zamestnancov 85 z toho 28 žien. V r. 2010 je zamestnaných 90 zamestnancov. Podiel miestnych obyvateľov zamestnaných v spoločnosti predstavuje 50%.

Možnosti integrácie agrárnej a environmentálnej politiky s cieľom ekologickej produkcie v poľnohospodárskej krajine

Snaha o udržanie rázu krajiny so zachovanými historickými agrárnymi štruktúrami prekračuje potrebu jej poľnohospodárskeho využívania, ako aj vhodnosti z pohľadu produkčnej kapacity krajiny. Túto skutočnosť svojím spôsobom dokumentujeme už medzitereziánsky urbár z roku 1770. Ako uvádza, až 2/3 polí chotára boli v dôsledku vysokej skeletnatosti málo úrodné (ZEMKO, 1988). V súčasnosti je jedným zo spôsobov hodnotenia racionálneho využívania pôdneho fondu využitie superpozície využitia zeme s typologicko-produkčnými kategóriami. Iné formy využitia, ktoré však prirodzene (zo záujmu) pomôžu udržať želaný stav musia byť postavené na inom ekonomickom základe. Istú náplasť, kým sa táto nová forma identifikuje, začne využívať a ustáli, predstavujú rôzne kompenzačné platby, ktoré poľnohospodárskym subjektom ponúkajú



zaujímavú možnosť ako sa vrátiť k využívaniu zarastajúcej krajiny. Dotačné tituly sú pomerne podrobne rozpracované v dokumente „Program rozvoja vidieka“ na obdobie rokov 2007 až 2013 (WWW.MPSR.SK, 2011). Vo všeobecnosti sa týkajú

- zvýšenia konkurencieschopnosti sektoru poľnohospodárstva
- zlepšenie životného prostredia a krajiny
- zlepšenia kvality života vo vidieckych oblastiach a diverzifikácii vidieckeho hospodárstva
- zlepšovanie menežmentu a riadenia, mobilizácia rozvojového potenciálu vo vidieckych oblastiach (Leader)

Z pohľadu ochrany prírodného prostredia a tvorby krajiny je zaujímavá skupina dotácií, ktorých cieľom je najmä zlepšenie životného prostredia a krajiny.

Poskytujú možnosť podpory hospodárom pôsobiacim v oblastiach so znevýhodnenými prírodnými podmienkami a v horských oblastiach, hospodárom užívajúcim územie patriace do sústavy NATURA 2000 a do oblastí súvisiacich so smernica 2000/60/ES. Nachádzajú sa tu platby za životné podmienky zvierat a agroenvironmentálne platby.

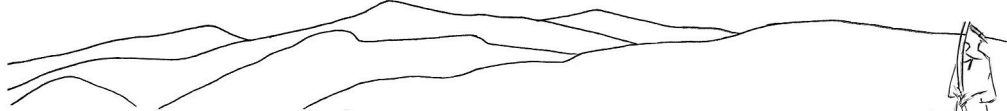
Práve agroenvironmentálna podpora je snahou o integráciu agrárnej a environmentálnej politiky s cieľom ekologizácie hospodárenia v poľnohospodárskej krajine, ochrany základných zložiek životného prostredia, zmiernenia klimatickej zmeny, zachovania biologickej rozmanitosti, prírodného a kultúrneho dedičstva.

Nachádzajú sa tu kľúčové opatrenia poskytujúce podporu poľnohospodárom dodržiavajúcim postupy šetrné k životnému prostrediu, pôdoochranné opatrenia a opatrenia na zachovanie biodiverzity ktoré sú nad rámec príslušných povinných noriem. Patria sem:

- základná podpora
- integrovaná produkcia
- ekologické poľnohospodárstvo
- ochrana proti erózii na ornej pôde
- ochrana proti erózii vo vinohradoch
- ochrana proti erózii v ovocinárstve
- zatrávňovanie ornej pôdy

Takmer všetky spomenuté dotačné tituly sa dajú v predmetnom území využiť, dokonca je možné ich v niektorých prípadoch kombinovať. Zaujímavým riešením s využitím kombinácie opatrení môže byť napríklad ekologické poľnohospodárstvo – TTP spolu s opatrením zatrávňovanie ornej pôdy, prípadne ochrana biotopov poloprárodných a prírodných trávnych porastov. Inou vhodnou kombináciou môže byť stabilizačný postup na ornej pôde so základnou podporou na ornej pôde, prípadne ekologickým poľnohospodárstvom.

Spolu s vývojom rôznych foriem obhospodarovania krajiny v závislosti od prírodných podmienok môžeme pozorovať aj zmeny v oblasti chovu hospodárskych zvierat. V prevažnej miere súvisia so zvyšovaním efektivity v ich využívaní. Pred pôvodnými

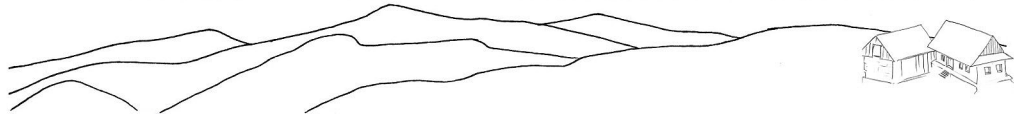


plemenami s kombinovanou úžitkovosťou avšak nižším výkonom sa uprednostňujú zahraničné plemená. Takýmto spôsobom sa početnosť viacerých pôvodných plemien znížila natoľko, že ich považujeme za ohrozené. Pre poľnohospodárstvo Detvy je chov hospodárskych zvierat, najmä oviec a hovädzieho dobytku charakteristický. Pre využitie produkčne menej výkonných oblastí je preto chov ohrozeného genofondu hospodárskych zvierat zaujímavou možnosť ekonomického rozvoja potenciálu pustnúcej krajiny. U oviec sa jedná o pôvodnú valašku a u hovädzieho dobytku o plemeno slovenský pinzgauský dobytok. Považujeme za potrebné zdôrazniť, že táto forma podpory pre poľnohospodárov nepredstavuje dlhodobu udržateľnú cestu pre rozvoj krajiny. Nie je totiž isté či vedie k zmene vzťahu ku krajine a či nepredstavuje len jednu z foriem agropriemyslu, využívajúcu súčasné trendy environmentálnejšieho manažmentu. Na druhej strane dôsledky predchádzajúcich trendov istý čas pretrvávajú aj po skončení ich pôsobenia. Dotácie môžu byť jedna z ciest, ako toto obdobie preklenúť.

Ako sme už vyššie naznačili, výzvou pre každú mestskú či obecnú samosprávu, aj keď mestá majú v tomto smere istú výhodu vyplývajúcu z ich kultúrno-historickej identity je vytváranie vzťahu medzi obyvateľmi a prostredím, v ktorom žijú. V tomto smere má Detva dostatočný potenciál. Napriek tomu, že kolektívizačné snahy sa dotkli aj jej územia, stále zostali mnohé miesta u ktorých nedošlo k prerušeniu kontinuity obhospodarovania krajiny individuálne hospodáriacimi roľníkmi. Potenciál Detvy teda vizuálne vyplýva z mnohých zachovaných štruktúr poľnohospodárskej krajiny, ktoré sa podarilo udržať jednak kvôli špecifickým prírodným podmienkam limitujúcim intenzívnejšie využívanie, z funkčného hľadiska je však prejavom konzervativizmu generácií usadlíkov, ktorí napriek dynamickému vývoju spoločnosti nezmenili výrazne životný štýl. V súčasnom období zaznamenávame okrem opúšťania laznícky osídlenej krajiny aj jej opätovné osídľovanie. V prevažnej miere má charakter rekreačného využívania usadlostí, kedy obvykle nedochádza výraznému ovplyvňovaniu okolitej krajiny. Inou skupinou kolonizátorov sú novolazníci, ktorý pôsobia v krajine trvalo a sú z pohľadu ďalšieho vývoja jej možnou budúcnosťou. Vzhľadom k tomu, že dôvody, pre ktoré osídľujú krajinu s roztrúseným osídlením sú menej viazané na zabezpečenie materiálnych potrieb, nie je poľnohospodárska funkcia dominujúcou črtou takto vznikajúcej krajiny. Z pohľadu vytvárania sociálnych štruktúr a vzájomnej závislosti, či pomoci, však vznikajú podobné prepojenia ako v minulosti. Charakter krajiny môžeme považovať za dynamický prejav meniacich sa socio-ekonomických záujmov pôsobiacich v konkrétnych prírodných podmienkach. Jeho udržiavanie je teda v kultúrnej krajine možné chápať aj ako zachovávanie sociálnych väzieb. Plošné zastúpenie jednotlivých krajinných štruktúr z dlhodobého pohľadu vždy osciluje. Nemusí to však byť dôvodom pre obavy z jej ďalšieho vývoja. Istou nie často vnímanou, no veľmi zaujímavou podmienkou pre prehlbovanie vzťahu medzi ľuďmi a prostredím v ktorom žijú je väčšia miera priamej závislosti na ňom.

MATERIÁL A METODIKA





2. MATERIÁL A METODIKA

Postup vychádza z „diferenčnej metódy identifikácie (DMI) krajinného obrazu a krajinného rázu“ vyvinutej na Katedre plánovania tvorby krajiny, Fakulty ekológie a environmentalistiky, TU Zvolen a Slovenskej agentúre životného prostredia, Centra územného rozvoja B. Bystrica, dnes Centra starostlivosti o vidiecke životné prostredie (CSovŽP SAŽP), (JANČURA A KOL., 2000). Postup bol aplikovaný v desiatkach štúdií, expertíz, územných a krajinných plánov a projektov.

Postup je založený na diferenčnom prístupe (lat. differre rozlišovať, odlišiť, rozdelenie, odstupňovanie). Metodika vychádza z identifikácie charakteristických vlastností krajinného priestoru ako systému. Má niekoľko základných krokov, ktoré na seba logicky nadväzujú (viď nižšie). Najprv sa vyčleňujú – diferencujú časti krajiny z jej celku, následne sa identifikujú základné diferenčné jednotky (zložky, prvky) ako znaky. Hľadáme výskyt, zastúpenie a kombináciu znakov. Keď poznáme výskyt a vlastnosti znakov a ich sústav, môžeme ich porovnávať a hodnotiť.

V zmysle Európskeho dohovoru o krajine (EDoK) je významnou potrebou pre celú Európu zachovať rozmanitosť európskych krajín, ako hodnôt spoločného prírodného a kultúrneho dedičstva. Súčasnú európske trendy sa sústreďujú na hodnotovo-významové vlastnosti krajiny a zachovanie tých charakteristických črt krajín, ktoré ich reprezentujú a sú výsledkom prírodného a historického vývoja.

Na Slovensku máme rad právnych noriem, ktoré zabezpečujú zásady starostlivosti o životné prostredie a ochranu a tvorbu krajiny.

- Ochrana prírodného dedičstva je vyjadrená zákonom č. 543/2002 Z.z. o ochrane prírody a krajiny, ktorý používa termín „charakteristický vzhľad krajiny“
- Územné plánovanie-zákon č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku v znení neskorších predpisov, ktorý používa termín „vzhľad krajiny“
- Ochrana kultúrneho dedičstva, ochrana pamiatok-zákon č. 49/2002 Z.z. o ochrane pamiatkového fondu, ktorý používa termín „charakteristické siluety, pohľady a panorámy“
- Posudzovanie vplyvov na životné prostredie-zákon č. 24/2006 Z. z. v znení č. 391/2000 Z. z. o posudzovaní vplyvov na životné prostredie (proces EIA), používa termíny „krajinná scenéria a krajinný obraz“
- Projekty pozemkových úprav (PPÚ) zákon SNR č.330 /1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a pozemkových spoločenstvách v znení neskorších predpisov, používa termín „celkový ráz poľnohospodárskej krajiny“
- Európsky dohovor o krajine (z r. 2000), ktorý zlučuje viaceré predchádzajúce dohovory, a integruje ochranu prírodného a kultúrneho dedičstva, používa termín „charakteristické črty krajiny“.

Metodika spracovania hodnôt krajiny vychádza predovšetkým z vizuálnych prejavov a



vizuálne identifikovateľných atribútov krajiny. Vizuálne aspekty krajiny nám poskytujú rozsiahlu sústavu informácií o tom, čo krajina obsahuje a čo vytvára jej charakter. Krajinu chápeme ako súbor charakteristických znakov. Znaký najprv vidíme, potom ich hodnotíme. Vizualizáciou získavame obraz o tom, čo je pre krajinu charakteristické. Tak sa výstupy stávajú čitateľné a pochopiteľné aj pre neodborníkov.

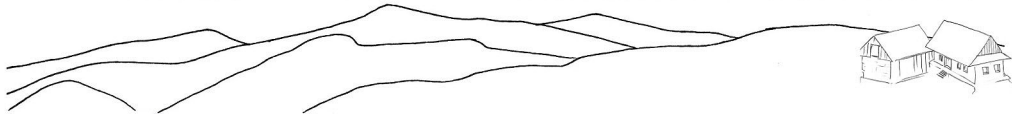
Pri identifikácii a hodnotení krajiny sú kľúčové termíny ako krajinný obraz, krajinný ráz, charakteristický vzhľad krajiny.

Krajinný obraz (KO) (zákon č. 24/2006 Z.z. o posudzovaní vplyvov na životné prostredie) je vizuálny vzhľad krajiny. Krajinný obraz je prejavom hmotných, vizuálne identifikovateľných priestorových vlastností krajiny. Súvisí s krajinnými typmi. Krajinný obraz (KO) je nositeľom rozhodujúcich, vizuálne prenosných informácií o charakteristických črtách krajiny. Javí sa ako kombinácia tvarov reliéfu (konfigurácie) a usporiadania zložiek štruktúry krajinej pokrývky (kompozície) so spolupôsobením geo-klimatických podmienok. Termín krajinný obraz používame pri identifikácii vizuálnych znakov krajiny.

Charakteristický vzhľad krajiny (ChVK) (zákon č. 543/2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny) reprezentuje vybrané, charakteristické vlastnosti vzhľadu a charakteru krajiny. Upresňuje tie atribúty, ktoré majú v krajine zvýšený význam, respektíve sú účelovým predmetom záujmu ochrany či pretvárania krajiny. ChVK sa prejavuje súborom charakteristických znakov (čft), ktoré danú krajinu odlišujú od akejkolvek inej. Charakteristický vzhľad krajiny vytvára kontext a súvis termínov krajinný obraz a krajinný ráz. Do istej miery sa dá použiť ako ich spoločné synonymum. Všeobecne vyjadruje tak vzhľad ako aj charakter krajiny. Zdôrazňuje odlišnosť toho, čo je pre krajinu charakteristické, a čím sa typy krajín líšia. Úzko súvisí s termínom charakteristické črty krajiny. Pojem ChVK používame ako všeobecný (zastupujúci). V konkrétnych prípadoch atribútov vzhľadu krajiny používame termín krajinný obraz, v prípade hodnotenia významu znakov krajinný ráz.

Charakteristické črty krajiny (ChČK) (Európsky dohovory o krajine, r. 2000) sú jednotlivé znaky reprezentujúce krajinu a spoluvytvárajúce charakteristický vzhľad krajiny. Vo vzťahu ku obyvateľom môžu byť súčasťou identity územia. Bez nich si danú krajinu „nevieme predstaviť“. Charakteristické črty vnímame ako to, čo krajinu prezentuje a špecifikuje. Ich pozícia v krajine sa dá, vo vzťahu s ChVK, spresniť kritériami výberu.

Krajinný ráz (KR) je v medzinárodnom kontexte definovaný ako prírodná, kultúrna a historická hodnota krajiny. Hodnota krajiny – súvisí s jej charakterom – krajinným rázom. Vyjadruje vzácnosť krajín a ich častí, podľa výberových kritérií a špecifik ich výskytu. Krajinný ráz predstavuje hodnotu toho, čo v krajinnom obraze vnímame ako významné zložky (prvky, črty) krajiny. Krajinný ráz je hodnotením vzácného a významného v obsahu krajiny. Predstavuje syntézu a synergický súbor vizuálnych, obsahových a významových atribútov reprezentatívnych znakov krajiny. Axiologické hodnotenie znakov a súboru znakov krajiny umožňuje výroky o hodnote krajiny, respektíve jej časti.



Špecifické problémy hodnotenia významu krajín

Čo zanedbávame v ochrane krajiny? Predvídanie dopadu zmien na krajinné prostredie sa stáva v kontexte doby aktuálnou potrebou. Vzťah „ochrana“ územia a „rozvoj“ územia nadobúdajú nový charakter. Termín ochrana má viacero významov. Od ochrany ako prevencia a „zabránenia nežiaduceho vplyvu“, cez posúdenie koncepčných a rozvojových činností v krajine, až po „vhodné využitie krajiny“ a „vhodné situovanie stavieb“ v krajine. Tým sa pôvodný vzťah konzervácie stavu presúva do aktívnej polohy „spolupráce“ krajiny, smerom k ovplyvneniu procesov formovania súčasnej krajiny. Čo znižuje súčasnú hodnotu krajiny? Predovšetkým vnášanie nesúrodých vzťahov a cudzorodých prvkov, vznik neusporiadaných až chaotických štruktúr, nedbalo obhospodávaná zem, zarastanie rizikovými druhmi, zle lokalizovaná zástavba a nepôvodné, indiferentné stavby. Krajinu ohrozujú aj riziká nežiaducich zmien. Negatívny vizuálny dopad (impakt) predstavuje zánik súčasných krajinných typov a vážnu hrozbu zníženia kvality krajiny.

Záujem o hodnoty krajiny má nielen etický, estetický, ale aj pragmatický význam. Hodnotná, kvalitná krajina je atraktívna, ako taká môže priniesť prospech. Primárny prospech z krajiny je využitie zeme. V súčasnej ekonomickej situácii však uživí iba 2-5% obyvateľstva. Významným faktorom prospechu je cestovný ruch. Atraktívna, hodnotná krajina môže prilákať návštevníkov a uživiť ľudí, ktorí v nej žijú. Podmienkou však je, aby sa v charakteristickom vzhľade neprejavilo neprimerané množstvo rušivých, negatívne pôsobiacich a zanikajúcich hodnotných prvkov.

Výsledky: náš záujem sa nesústreďoval na už známe chránené časti prírody a pamiatkový fond, ale primárne na zanedbávané historické krajinné štruktúry, predovšetkým agroštruktúry.

Postup, jednotlivé postupové kroky

Metodika je daná postupnosťou odporúčaných krokov :

- vytvorenie vstupnej databázy informácií o predmetnom území, sumarizovanie základných známych územných charakteristík,
- definovanie zámeru a rozsahu dotknutého územia. Definovanie rozľahlosti (rozmerov) krajinného priestoru a vizuálno-optických vlastností krajiny,
- identifikácia vizuálnych znakov, z ktorých sa krajina skladá – vzhľad krajiny, krajinný obraz,
- hodnotenie a klasifikácia obsahu a významu znakov krajiny – určenie hodnôt krajiny, krajinný ráz,
- určenie rizík zániku a možných negatívnych zmien krajinných typov a významných krajinných prvkov,
- návrhy oparení na zachovanie žiaduceho stavu krajiny, odporúčania a regulatívy pre potreby štúdií a dokumentácií.



Predmetná štúdiá o hodnotách krajiny Detvy bola jedným z diel, kde sa overovala metodika. Jednotlivé konkrétne kroky postupu sme naplnili nasledovne :

1. Vytvorenie vstupnej databázy informácií o území

osahuje štandardné údaje o fyzcko-geografickom komplexe, usporiadani zložiek štruktúry krajiny pokrývky a socioekonomických javov, vrátane súčasného stavu ochrany prírody a pamiatok.

2. Definovanie rozľahlosti (rozmerov) krajinného priestoru a vizuálno-optických vlastností krajiny

Táto časť, závislá na vizuálzácii, je predmetom sprievodného CD a prezentácie v programe PowerPoint. Podrobne je spracovaná v časti „Označenie významných bodov krajiny a ich komunikačné spojenie“.

3. Identifikácia znakov a krajinného obrazu

Obsahuje detailné spracovanie výskytu a vlastností znakov a následne typológie v HKŠ, hlavne agroštruktúr :

Typológia historických krajinných štruktúr:

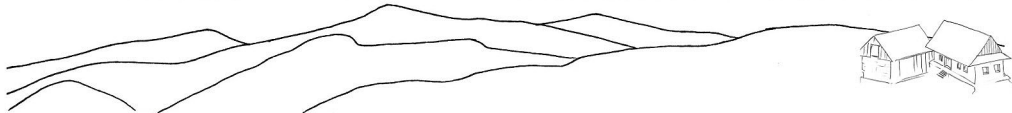
- reliéfne formy HKŠ
- formy HKŠ ako subštruktúra súčasnej krajiny štruktúry
- HKŠ vo vzťahu ku terciárnej krajiny štruktúre (socioekonomickým javom)
- identifikácia historických krajinných štruktúr
- vymedzenie veľkostných kategórií súčasných krajinných štruktúr
- identifikácia typov HKŠ (líniové, vejárové, plátové), podľa ich tvarovo-pôdorysných charakteristík
- Špecifické charakteristiky výskytu HKŠ vzhľadom na vlastnosti reliéfu krajiny a foriem osídlenia
- Zastúpenie HKŠ vo vzťahu k disekcii reliéfu /v ha/
- Zastúpenie HKŠ vo vzťahu ku sklonitosti terénu /v stupňoch/
- Zastúpenie HKŠ vo vzťahu ku expozícií svahov
- Závislosť – vzťah výskytu HKŠ od roztrateného osídlenia

4. Hodnotenie krajinného rázu

Klasifikácia historických agroštruktúr:

primárne rozdelenie podľa stavu bolo na (a) zachované, (b) zanedbané, zarastajúce plochy (c) opustené, drevinami zarastené plochy. Presnejšia klasifikácia:

- Kategória A
- Kategória A/B
- Kategória B
- Kategória C



5. Riziko zániku hodnotných častí krajiny

Je reprezentované ako hierarchia prvkov ktoré sa vyskytujú v krajine a možnosti ich postupnej degradácie, vzhľadom na ich kultúrno-historickú hodnotu.

(A) zachovalé HKŠ

(B) zmenené zachované HKŠ

(B1) zmenené HKŠ, postupná zmena intenzity hospodárenia

(B2) zmenené HKŠ, zanikajúce formy

(C) súčasné veľkoplošné, homogénne formy využitia zeme

(C1) makro a mezo štruktúry (podľa zachovalosti)

(C2) makro štruktúry

6. Návrhy oparení na zachovanie žiaduceho stavu krajiny

Návrhy sú rozdelené do dvoch oblastí:

- konkrétnych opatrení a nástrojov, zásady starostlivosti o krajinu, ktoré vyplývajú zo súčasného stavu krajinných prvkov
- označenie významných bodov v krajine a ich komunikačné spojenie

Možnosť revitalizácie zanikajúcich a čiastočne aj zaniknutých HKŠ chápeme ako „prevod“ súčasnej nižšej kategórie zachovalosti na vyššiu kategóriu

B1 na A

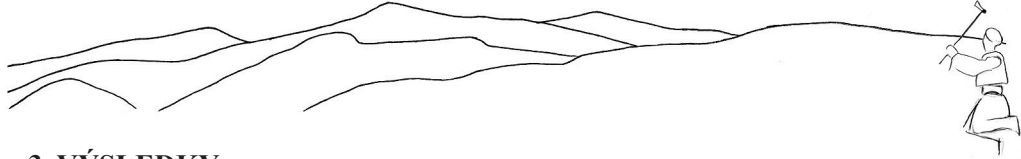
B2 na B1

C na B2

Na záver sa venujeme spojeniu vyhlídkových bodov trasami a ich sprístupneniu. Tým aj vytvoreniu kontextu s navrhnutým informačným systémom Detvy, ktorý propaguje detvianske atraktivity.

VÝSLEDKY





3. VÝSLEDKY

3.1 Stručný úvod do problematiky

Historické krajinné štruktúry (HKŠ) si môžeme vysvetľovať vo viacerých významoch: (a) Historické krajinné štruktúry chápeme ako súčasť kultúrneho dedičstva, kde predstavujú identifikovateľné artefakty (objekty) v krajine. Dôraz kladieme na prítomnosť historických objektov v krajine a ich kultúrny kontext. Za pamiatkové objekty považujeme spravidla stavebno-architektonické artefakty – hrady, zámky, budovy, technické pamiatky v sídlach...

(b) Historické krajinné štruktúry chápeme ako súčasť krajiny, presnejšie štruktúry krajinej pokrývky (ŠKP). Časť zložiek v súčasnej krajinej štruktúre, môžeme považovať za historickú, zjednodušene povedané, nie súčasnú, ale starú. Historické krajinné štruktúry tvoria neodmysliteľnú súčasť krajiny. Tvoria jej časopriestorový kontext – vzťah miesta (poloha, lokácia) a času (vek). Prestavujú pamäť krajiny, sú nositeľmi jej „príbehu“.

Záujem o historické krajinné štruktúry, ako špecifickú súčasť kultúrneho dedičstva sa u nás formoval v 80. rokoch minulého storočia (HUBA, 1988). Ich vnímanie je „mladšie“ ako klasická pamiatková ochrana, ktorej história je ďaleko staršia. Pamiatková ochrana sa od historických krajinných štruktúr nedá oddeliť. Ich chápanie môže mať svoje odlišnosti a špecifiká. Minimálne v tom, že pamiatky sú spájané s ochranou, čo sa HKŠ zatiaľ netýka.

Na označenie historických vrstiev prítomných v krajine, sa používa viacero termínov. V anglickej literatúre je to kultúrna krajina (ANDERSON, 1994). SWANWICK, et al., (2002) ich označuje ako kultúrne dedičstvo a kultúrne väzby. Pomerne málo známe sú technické pamiatky. A zatiaľ najmenej si ceníme poľnohospodárske krajinné štruktúry, ktoré sú skoro „všadeprítomné“ a spájajú históriu so súčasnosťou. Často sú ešte funkčné a využívajú sa dodnes. HKŠ predstavujú časť krajiny, staršiu viac ako 50 rokov. V podstate všetky zložky ŠKP – plochy sídiel, lesov, polí, líniové trasy ciest a železníc (JANČURA, 2004), majú svoj historický kontext. Sídla môžu byť staré 700 rokov. Trasy ciest môžu byť ešte staršie. Trasy železníc môžu mať 120-130 rokov. Polia (ich poloha), môžu byť staršie ako sídla. Lesy môžu byť staršie ako 100-120 rokov. História je všadeprítomná.

3.2 Historické krajinné štruktúry

U nás existuje viacero prístupov k typológii HKŠ (HUBA, 1988), JANČURA (1998, 2004). Význam typológie je v tom, že triedi skúmané objekty na základe zhody a rozdiely znakov. Zhodné znaky vytvárajú typologické skupiny (typy) so spoločnými charakteristikami. Charakter krajiny je rôznorodý, preto sú typy navzájom odlišiteľné. Krajinná štruktúra sa skladá z prvkov, alebo zložiek. Zložky (prvky) krajinej štruktúry



môžeme interpretovať buď ako objekty – reálne prvky (zložky), či artefakty v krajine, alebo ako znaky. Znaky umožňujú vizuálnu čitateľnosť krajiny a sú „pomôckou“ ako ju identifikovať a interpretovať. V Európskom dohovore sa používa termín „črty“ krajiny, to čo krajinu charakterizuje. Zhoda znakov umožňuje triediť krajiny do zhodných typov. Odlišnosť krajín, vyplývajúce z ich špecifik a neopakovateľných kombinácií znakov umožňuje rozlíšiť ich lokálnu, či regionálnu individualitu. Sústava zložiek (prvkov) vytvára špecifickú usporiadanosť, ktorú môžeme vnímať aj ako charakteristické črty krajiny, ako súčasť jej charakteristického vzhľadu. To nám umožňuje krajiny navzájom rozlišovať.

Triedenie HKŠ vyplýva z dvoch už uvedených prístupov – ako (a) pamiatkových objektov a ako (b) súčasti krajiny, krajinných štruktúr:

a/ HKŠ sa spravidla triedia podľa toho, z akých ľudských činností vznikali. Môžeme hovoriť o architektonických, sídelných, technických, banských, militantných, dopravných, vodohospodárskych, poľnohospodárskych, lesníckych objektoch a pod...

b/ Z hľadiska výskytu HKŠ v krajine, môžeme použiť členenie podľa toho, v ktorých typoch krajinných štruktúr sa dajú identifikovať. Už samotný názov „historické krajinné štruktúry“, nasvedčuje podstatu javu. Dôležitým rozlišovacím kritériom sú tvarové charakteristiky objektov (prvkov, znakov). Potrebujeme ich poznať tak v prípade reliéfnych foriem, ako aj v usporiadaní štruktúr, hlavne poľnohospodárskej krajiny. Sú to napríklad tvary reliéfu (3D), alebo plošné geometrické útvary polí (2D), ktoré však tiež determinujú tvar reliéfu.

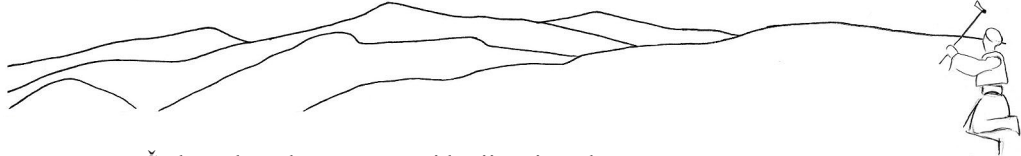
Nechceme sa tu zaoberať podrobným členením historických krajinných typov, ale aby sme porozumeli krajine a jej hodnotám je potrebná aspoň ich stručná charakteristika.

Základné rozdelenie typov HKŠ vo vzťahu ku krajine

- Reliéfne formy HKŠ
- Formy HKŠ ako subštruktúra súčasnej krajinej štruktúry
- HKŠ vo vzťahu ku terciárnej krajinej štruktúre (socioekonomickým javom)

Reliéfne formy HKŠ

Vyplývajú z prvotnej (prírodnej, človekom neovplyvnenej) krajiny. Základom je rozlíšenie fyzicko-geografických charakteristík krajiny, predovšetkým reliéfu. Rozlišujeme ich vo vzťahu ku geomorfologickým tvarom ako anomálie v krajine, antropomorfný reliéf, tvarové relikty, zmeny prírodných tvarov reliéfu. Patria sem antropomorfné útvary súvisiace s poľnohospodárskou činnosťou (agrárne terasy, ryhy, výmole), s lesným hospodárením (staré lesy, hájovne, lesné sídla), s vodohospodárskymi úpravami (vodovody, povrchové jarky, tajchy, odvodňovacie kanály, čerpacie stanice), s vojenskou činnosťou (hradby, priekopy, valy, šance, zákopy, bunkre), s dopravou (cestné úvozy, tunely, mosty, výkopy, násypy), s banskou činnosťou (relikty šácht, štôlní, haldy, násypy, pingy), s výrobou a spracovaním surovín (terasy uhliarskych míľ, štece, fragmenty spracovateľských zariadení, sutiny) (JANČURA, 2004).



Formy HKŠ ako subštruktúra súčasnej krajinnej štruktúry

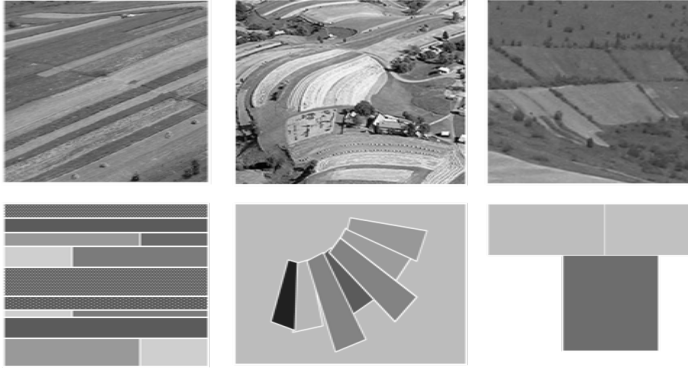
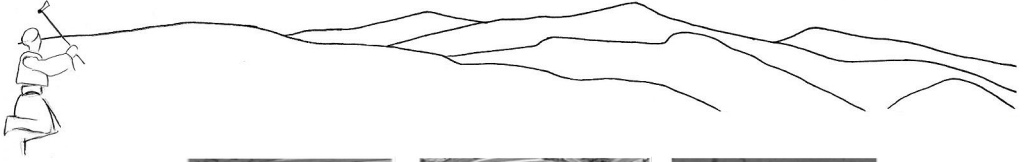
Súčasná krajinná štruktúra v sebe obsahuje fragmenty minulosti. To, čo v krajine vnímame ako „čitateľné“ a charakteristické je usporiadanosť (kompozícia) zložiek štruktúry krajinnej pokrývky. Vytvára to, čo nazývame „malebná“ krajina. Niekedy táto usporiadanosť vytvára v krajine špecifické „vzorce“. Môžu mať charakter piktogramu, obrazca. Spravidla sú kombináciou plošných útvarov s vegetačným lemom a reliéfnou formou. Môžu byť tak výrazné, že bez nich nie je možné reprezentovať kultúrnu krajinu. Patria sem:

- sídla, sídelné typy, kontext sídelnej štruktúry v krajine, architektonické dominanty
- hradiská a hrady
- jednotlivé sakrálné a profánne objekty v krajine (kostoly, správne budovy, poštové stanice)
- kaštiele, kúrie a historické parky
- sídla mestského typu (historické jadro, tvar námestia, prítomnosť historických budov, sakrálna a profánna architektúra podľa slohových období)
- sídla vidieckeho typu (pôdorysné typy obcí líniový, ulicový, potočný, radový reťazový hromadný, skupinový, typ s námestím, vretenový, roztratené osídlenie (lazy, kopanice, obce bez ústredného jadra) (JANČURA, 2004).
- typy HKŠ vzhľadom na usporiadanie poľnohospodárskych kultúr (líniové, vejárovité, plátovité) agrárne štruktúry
- vegetačné formy (prevažne plošné a líniové formy) a formy v krajine súvisiace s agroštruktúrami, cestami a ich tvarmi (JANČURA, 2004).

Veľký význam v našej krajine, i keď stále zanedbávaný, majú spomínané agroštruktúry. Vzhľadom na ich plošný výskyt a vizuálny účinok v charakteristickom vzhľade krajiny im venujeme zvýšenú pozornosť. Podpoľanie, známe svojou ľudovou kultúrou je neodmysliteľne spojené s tradičnými formami obrábania zeme. Historické agroštruktúry spoluvytvárajú charakter krajiny Podpoľania a jej typy, i keď im doteraz nebola venovaná zvláštna pozornosť.

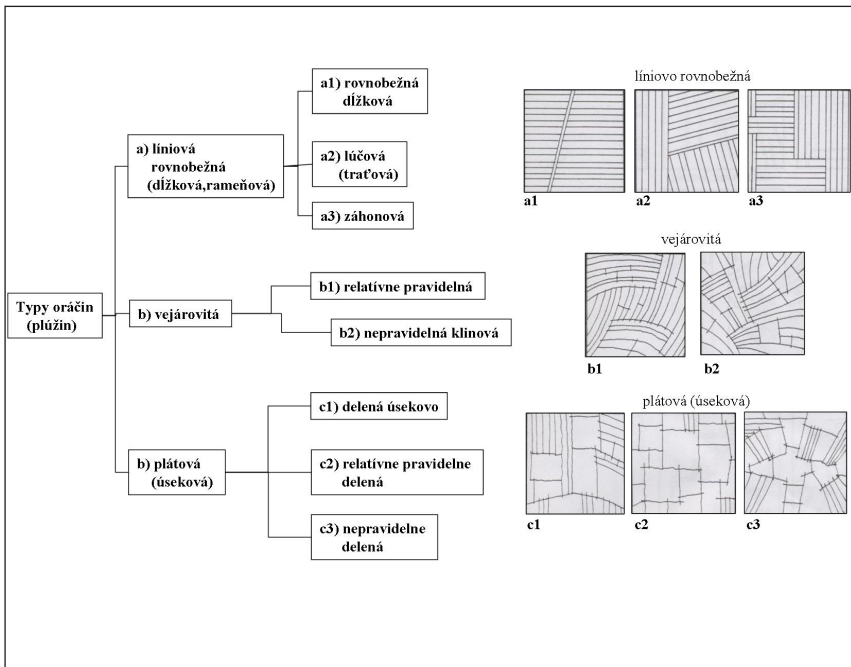
HKŠ vo vzťahu ku terciárnej krajinnej štruktúre (socioekonomickým javom)

Sú viazané na socioekonomické javy, urbanizáciu a správu územia, sídelnú štruktúru. Historické administratívne usporiadanie krajiny sú hranice krajín a žúp, hraničné kamene, metácie, medze, označenie katastrálnych hraníc, hraníc pozemkov, správne budovy a pod..

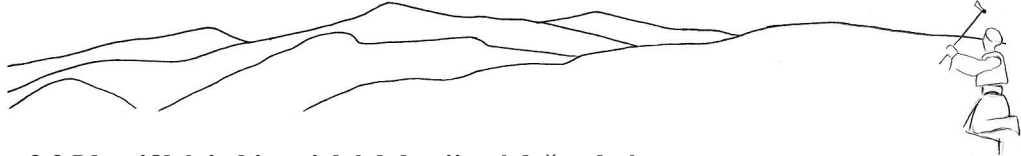


• lineárna rovnobežná • lichobežníková vejárovitá • plátová, plástová

Obr. č. 33 : Rozdelenie agrárnych historických krajinných štruktúr



Obr. č. 34 : Typológia agrárnych HKŠ



3.3 Identifikácia historických krajinných štruktúr

V tejto časti sa venujeme kľúčovej úlohe – výskytu a typológii historických krajinných štruktúr podľa ich tvarových charakteristík. Jedno z kritérií vymedzenia agrárnych historických štruktúr je ich veľkosť. Ich typickým znakom sú mikroštruktúry, pomerne malé veľkosti historických poličok. Postup má dve fázy :

- vymedzenie veľkostných kategórií súčasných krajinných štruktúr,
- identifikácia typov HKŠ (líniové, vejárové, plátové) podľa ich tvarovo-pôdnych charakteristík

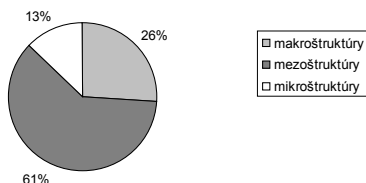
Ďalším kritériom, ktorým sa budeme zaoberať neskôr, je zachovalosť jednotlivých zložiek HKŠ. To znamená stupeň ich obhospodarovania, od zachovaných, cez zanedbané, zarastajúce až po opustené, zarastené.

Veľkostné kategórie krajinných štruktúr.

Agroštruktúry boli rozdelené podľa výmery do 3 kategórií:

1. mikroštruktúry – výmera do 0,9 ha
2. mezoštruktúry – výmera do 35 ha
3. makroštruktúry – výmera nad 35 ha

veľkostná kategória	prahové hodnoty výmery	výmera /ha/
makroštruktúry	<	3349
mezoštruktúry	-	7795
mikroštruktúry	>	1629

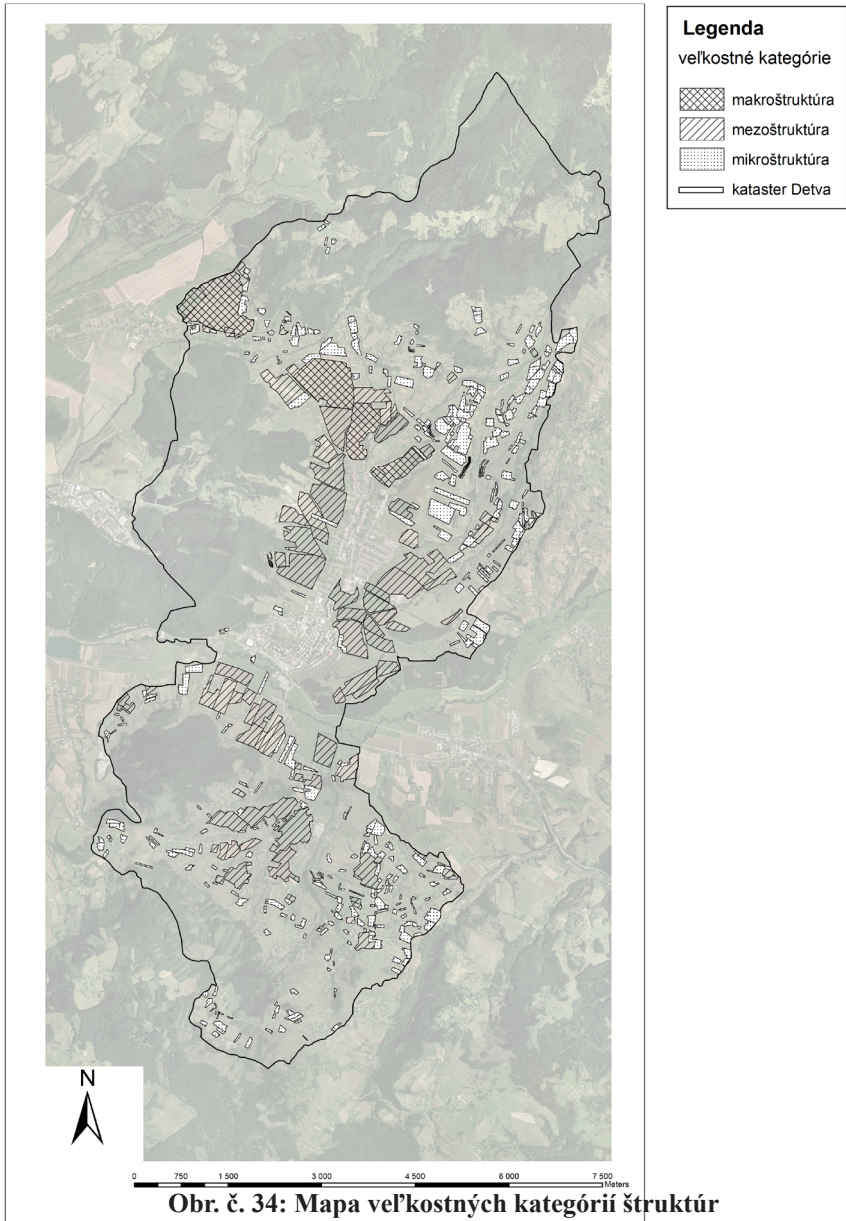


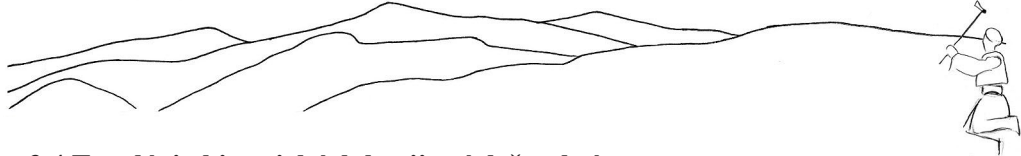
Tabuľka č. 5 a graf č. 5: Veľkostné kategórie štruktúr

Charakteristika : Najväčšie zastúpenie agrárnych štruktúr tvoria mezoštruktúry s 61% podielom, nasledujú makroštruktúry so zastúpením 26% a najmenej zastúpené sú mikroštruktúry s 13% podielom v agroštruktúrach. Grafickým znázornením je mapa na obrázku č 34.



Veľkostné kategórie štruktúr





3.4 Typológia historických krajinných štruktúr

Typickým znakom Podpoľania a Detvy sú fragmenty agrárnych historických krajinných štruktúr. To znamená, že už sa nezachovali kompaktné historické formy, tak ako je to v susednom katastri Hriňovej. Usporiadanie poľnohospodárskych kultúr má v rámci katastra mesta Detva významné postavenie. Vytvára súčasť pamäti krajiny a relatívne nedávno tvoril základ krajinného obrazu a charakteristického vzhľadu krajiny. Našťastie sú tu ešte zachované súbory, z ktorých sa dá vychádzať jednak pri prezentácii historickej krajiny a jednak aj pri rekonštrukcii bývalého vzhľadu krajiny.

Na základe tvarových charakteristík sme základe typy historických agroštruktúr rozdelili na líniové, plátové a vejárové. Štruktúry sú tvorené samotnými plochami parciel poľnohospodárskych štruktúr a ich lemami. Miestami sú tvorené nelesnou drevinovou vegetáciou (NDV), čo tiež ovplyvňuje ich typ (s výskytom a bez výskytu NDV).

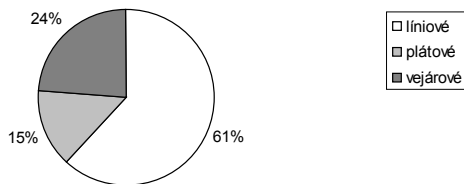
mikroštruktúry HKŠ	výmera /ha/	percento
tvarová štruktúra	1109	68,08%
štruktúra s NDV	520	31,92%
súčet	1629	100,00%

Tabuľka č. 6: HKŠ – tvar a NDV

V HKŠ dominujú mikroštruktúry tvorené typickým tvarovo-plošným usporiadaním – 68%, zastúpenie NDV je na tretine plôch.

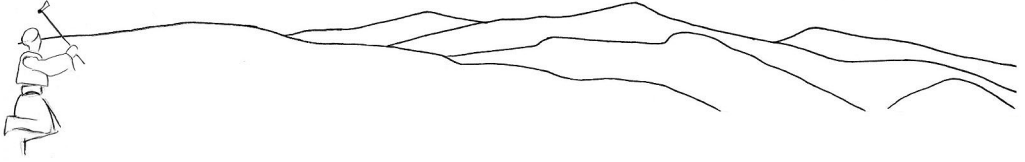
typ HKŠ	výmera /ha/	Percento
líniové	1240,6	61,64%
plátové	293,6	14,58%
vejárové	478,4	23,77%
spolu	2012,6	100,00%

Tabuľka č. 7: zastúpenie typov HKŠ

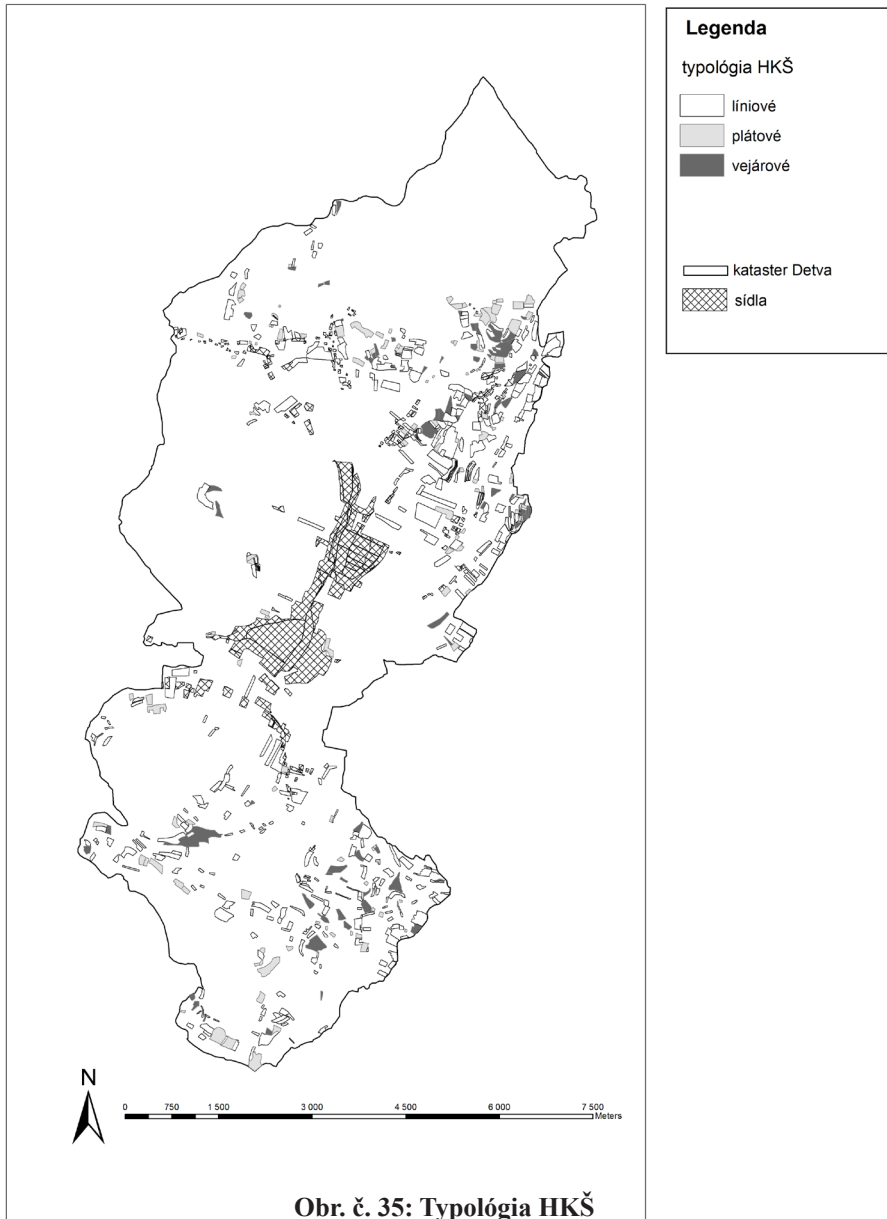


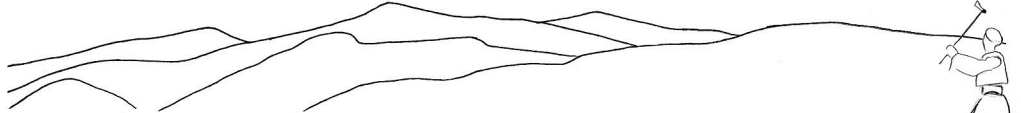
Graf č.5: pomer typov HKŠ

V katastri dominujú líniové HKŠ (61%), v menšej miere vejárové (24%), najmenej zastúpené sú plátové štruktúry (15%).



Typológia HKŠ





Súčasnú usporiadanú krajinú štruktúru vyplýva z tradičnej ľudovej kultúry regiónu. V súčasnosti, spravidla krajina a folklórne tradície, tradičné spôsoby obživy, nie sú chápané spojitú. Viac-menej sa chápu a cháпали oddelene. Ľudová architektúra, remeslá, kroje, slovesná a hudobná kultúra, tance, ľudové zvyky – to všetko je nielen súčasťou kultúry ale aj krajiny. Detva ako kultúrny symbol má svoje poslanie – **zachovanie čo najviac spojitostí**, ktoré tvorili ľudovú kultúru ako celok. Keď sa rozhlíadame po chatári, mali by sme tieto znaky vidieť. Ako sa tu žilo, ako hospodáril. Preto skúmame to, čo v krajine ostalo. I keď sú to len zvyšky, fragmenty, je to dôležité práve teraz, keď ešte máme čo identifikovať a klasifikovať.

Historické krajinné štruktúry a tradičné formy obrábania zeme

Krajinný obraz katastra Detvy vytvára predovšetkým prevažujúca poľnohospodárska krajina na podvrchovine až vrchovine. Vystupujúci masív Poľany, na pozadí krajiny. Krajina s neodmysliteľným výskytom historických agrárnych a sídelných krajinných štruktúr. Špecifickým fenoménom sú roztratené usadlosti laznického osídlenia a k nim patriace líniové, vejárové a plátovo usporiadané šváky polí. To je však iba základné rozlíšenie. Podrobnejšie členenie historických krajinných štruktúr umožňuje spresniť to, čo sa v katastri nachádza, čo ho vytvára a je preň charakteristické. Z toho dôvodu sme zo základných troch typov vyčlenili ďalšie sub-typy, celkove sedem sub-typov.

Významným krajinotvorným kritériom, je prítomnosť nelesnej drevinovej vegetácie (NDV) a jej tvarových charakteristík. NDV sa vyskytuje spravidla ako lem agrárnych plôch. Zvýrazňuje a dotvára ich usporiadanie (kompozíciu). Druhý význam výskytu drevinovej vegetácie vo voľnej krajine je stupeň ich zachovalosti. Spontánne zarastanie, sukcesný proces naznačuje stupeň ich zachovalosti. Súvisí s ich obhospodarovaním. Tak rozoznávame (a) zachované, (b) zanedbané, zarastajúce plochy až po (c) opustené, drevinami zarastené plochy.

Pre identifikáciu sub-typov HKŠ sme použili predovšetkým vizuálne metódy a obrazovú dokumentáciu historických krajinných štruktúr, s využitím máp a ortofotomáp, originálnych leteckých snímok, sektorálne snímky a panoramatické snímky z pozemných stanovišť.

Podrobné typologické rozdelenie historických agroštruktúr:

Líniové (L)

L.1 líniové formy tvorené tvarovými vlastnosťami agrárnych políčok

L.2 líniové formy tvorené nelesnou drevinovou vegetáciou

L.3 líniové formy tvorené terasovaním svahov

Vejárové (V)

V.1 Vejárové formy tvorené tvarovými vlastnosťami agrárnych políčok

V.2 Vejárové formy tvorené nelesnou drevinovou vegetáciou

Plátové (P)

P.1 Plátové formy tvorené tvarovými vlastnosťami agrárnych políčok

P.2 Plátové formy tvorené nelesnou drevinovou vegetáciou



Obr.č. 36 : typ L1



Obr.č. 37 : typ L2



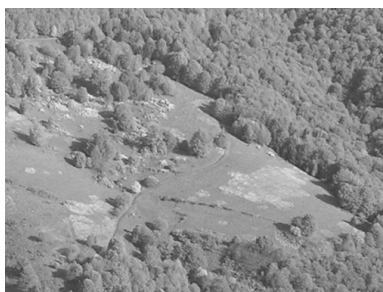
Obr.č. 38 : typ L3



Obr.č. 39 : typ P1



Obr.č. 40 : typ P1



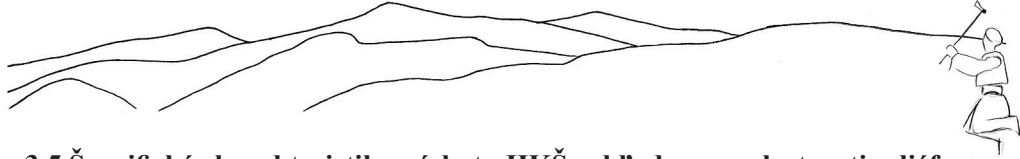
Obr.č. 41 : typ P2



Obr.č. 42 : typ V1



Obr.č. 43 : typ V1



3.5 Špecifické charakteristiky výskytu HKŠ vzhľadom na vlastnosti reliéfu krajiny a foriem osídlenia

Pre podrobnejšie poznanie vlastností historických krajinných štruktúr a ich typológiu sme spracovali ich vzťah (kontext) s vlastnosťami reliéfu a foriem osídlenia. Tak vznikli ďalšie 4 charakteristiky, ktoré sa dajú využiť aj v neskorších úvahách o vhodnosti revitalizácie vybraných častí krajiny.

- Zastúpenie HKŠ vo vzťahu k disekcií reliéfu /v ha/
- Zastúpenie HKŠ vo vzťahu ku sklonitosti terénu /v stupňoch/
- Zastúpenie HKŠ vo vzťahu ku expozícií svahov
- Závislosť – vzťah výskytu HKŠ od roztrateného osídlenia

Zastúpenie HKŠ vo vzťahu k disekcií reliéfu /v ha/

Disekcia reliéfu, inak povedané výšková amplitúda predstavuje rozdelenie územia podľa výškového rozpätia od najnižšieho po najvyššie miesto v danom krajinnom výreze. Spravidla je to 1 x 1 km. Tak rozoznávame

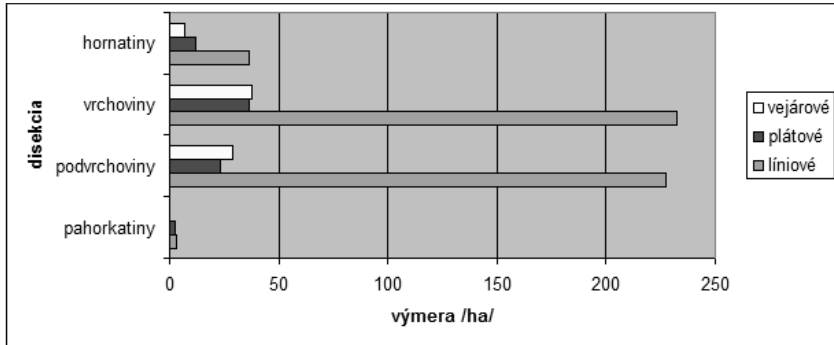
- roviny 0-30 m
- pahorkatiny 31-100 m
- podvrchoviny 101-180 m
- vrchoviny 181-310 m
- hornatiny 311-470 m
- vysočiny 470-640 m
- veľvysočiny > 640 m

Na území katastra Detvy sa nachádza typ pahorkatín až hornatín, kde najväčšie zastúpenie majú líniové formy HKŠ na vrchovine a podvrchovine. Plátové a vejárové formy sa vyskytujú na členitejšom reliéfe, a to najmä na vrchovine.

typ HKŠ				
typ reliéfu	líniové	plátové	vejárové	súčet /ha/
pahorkatiny	3,17662	2,22826		5,40488
podvrchoviny	227,55921	22,94396	28,92919	279,43236
vrchoviny	232,61295	36,2821	37,61948	306,51453
hornatiny	36,67809	12,09842	6,85154	55,62805
súčet /ha/	500,02687	73,55274	73,40021	646,97982

typ HKŠ				
typ reliéfu	líniové	plátové	vejárové	percentuálne zastúpenie
pahorkatiny	0,64%	3,03%		0,84%
podvrchoviny	45,51%	31,19%	39,41%	43,19%
vrchoviny	46,52%	49,33%	51,25%	47,38%
hornatiny	7,34%	16,45%	9,33%	8,60%
suma - percento	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Tab. č.8 a 9: Plošné a percentuálne zastúpenie HKŠ v kombinácií s disekciou reliéfu



Graf č. 5: Disekcia a typ HKŠ

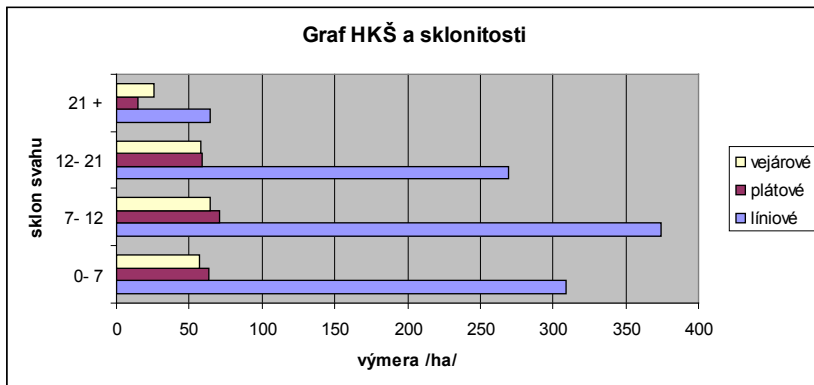
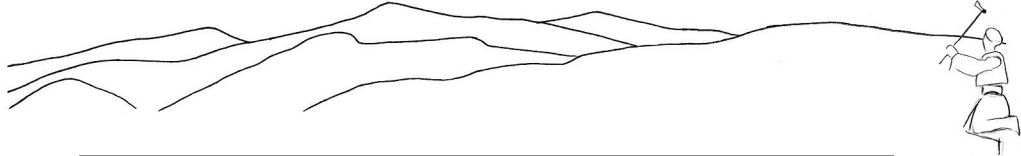
Charakteristika výskytu agroštruktúr vzhľadom na disekciu reliéfu (terénu): najväčšie zastúpenie majú líniové štruktúry na vrchovine, vo vrchovine sa najčastejšie vyskytujú aj plátové a vejárové štruktúry. Vo vyššej členitosti dominujú plátové štruktúry, vyskytujúce sa na okraji lesov. Pri vyššej disekcií teda ustupujú líniové štruktúry a nastupujú plátové a vejárové typy HKŠ.

Zastúpenie HKŠ vo vzťahu ku sklonitosti terénu /v stupňoch/

typ HKŠ / sklon v stupňoch	líniové	plátové	vejárové	súčet /ha/
0-7	309	63	57	429
7-12	374	71	64	509
12-21	269	59	58	386
21+	64	15	26	105
súčet /ha/	1016	208	205	1429

typ HKŠ / sklon v stupňoch	líniové	plátové	vejárové	percentuálne zastúpenie
0-7	30,41%	30,29%	27,80%	30,02%
7-12	36,81%	34,13%	31,22%	35,62%
12-21	26,48%	28,37%	28,29%	27,01%
21+	6,30%	7,21%	12,68%	7,35%
Suma - percento	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Tabuľka č.10 a 11: Plošné a percentuálne zastúpenie HKŠ v kombinácií s disekciou reliéfu

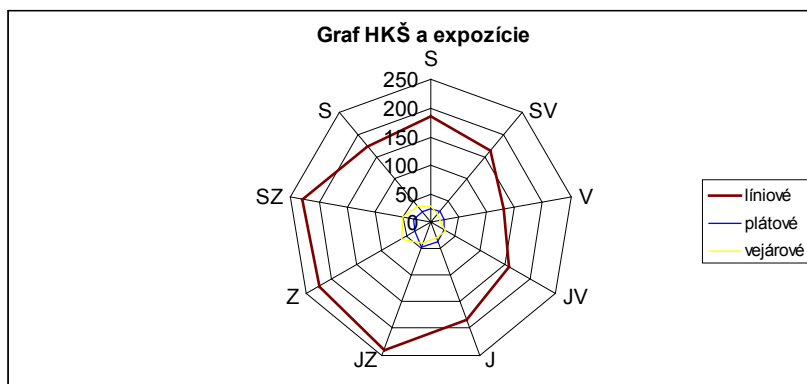


Graf č. 6: Sklonitosť a typ HKŠ

Charakteristika výskytu agroštruktúr vzhľadom na sklonitosť terénu: Na sklonitosti do 12 stupňov prevláda líniový typ HKŠ. Pri väčšej sklonitosti nad 12 stupňov ustupujú líniové HKŠ, začína dominovať plátový a vejárový typ HKŠ pri 21 stupňoch je to vejárový typ.

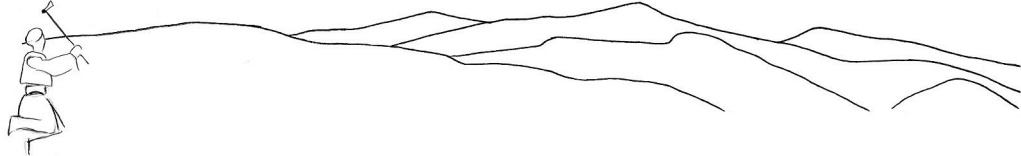
Význam týchto poznatkov je v obrábatel'nosti pôdy a riziku erózie, jednak pri spresnení typov výskytu agroštruktúr v krajine.

Zastúpenie HKŠ vo vzťahu ku expozícií svahov



Graf č. 7: Expozícia a typ HKŠ

Charakteristika expozície agroštruktúr: výskyt HKŠ je viazaný predovšetkým na JZ expozíciu – 14%, nasleduje Z a SZ expozícia. Najnižšie zastúpenie HKŠ sa vyskytuje na Z expozícií -7%.



typ HKŠ/ expozícia	líniové	plátové	vejárové	súčet /ha/
S	185	22	28	235
SV	163	26	18	207
V	129	23	16	168
JV	158	25	30	213
J	182	36	30	248
JZ	239	47	39	325
Z	224	32	57	313
SZ	228	29	48	305
S	174	24	38	236
súčet /ha/	1682	264	304	2250

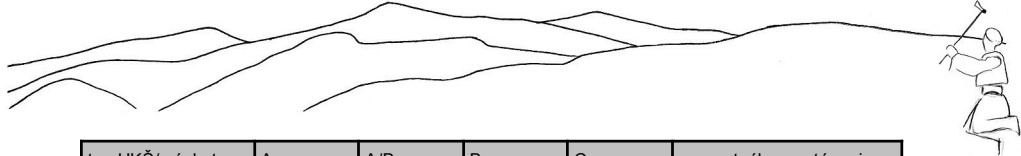
typ HKŠ/ expozícia	líniové	plátové	vejárové	percentuálne zastúpenie
S	11,00%	8,33%	9,21%	10,44%
SV	9,69%	9,85%	5,92%	9,20%
V	7,67%	8,71%	5,26%	7,47%
JV	9,39%	9,47%	9,87%	9,47%
J	10,82%	13,64%	9,87%	11,02%
JZ	14,21%	17,80%	12,83%	14,44%
Z	13,32%	12,12%	18,75%	13,91%
SZ	13,56%	10,98%	15,79%	13,56%
S	10,34%	9,09%	12,50%	10,49%
suma-percento	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Tab.č. 12 a 13 : Plošné a percentuálne zastúpenie HKŠ v kombinácií s diskreiou reliéfu

Závislosť – vzťah výskytu HKŠ od foriem osídlenia – sústredného a roztrateného osídlenia

Táto charakteristika je dôležitá pre nachádzanie vzťahu, ktoré formy osídlenia sú typické pre výskyt agroštruktúr. Môžeme hovoriť o dvoch formách – kontaktná (nárazníková) zóna kompaktného (sústredného) osídlenia a výskyt pri roztratenom osídlení (lazoch). Logicky sa dá predpokladať, že je to roztratené osídlenie, lazy, tam kde sa ešte vyskytujú osadníci, ktorí krajinu obhospodarujú.

typ HKŠ/ výskyt	A	A/B	B	C	súčet /ha/
mimo zóny	301,77359	75,77987	30,97977		408,53323
v zóne	389,90845	69,30336	34,59808	2,28194	496,09183
súčet /ha/	691,68204	145,08323	65,57785	2,28194	904,62506



typ HKŠ/ výskyt	A	A/B	B	C	percentuálne zastúpenie
mimo zóny	43,63%	52,23%	47,24%		45,16%
v zóne	56,37%	47,77%	52,76%	100,00%	54,84%
suma - percento	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

typ HKŠ/ výskyt	líniové	plátové	vejárové	súčet /ha/
mimo zóny	325,92826	35,39696	47,20801	408,53323
v zóne	396,53797	50,66544	48,88842	496,09183
súčet /ha/	722,46623	86,0624	96,09643	904,62506

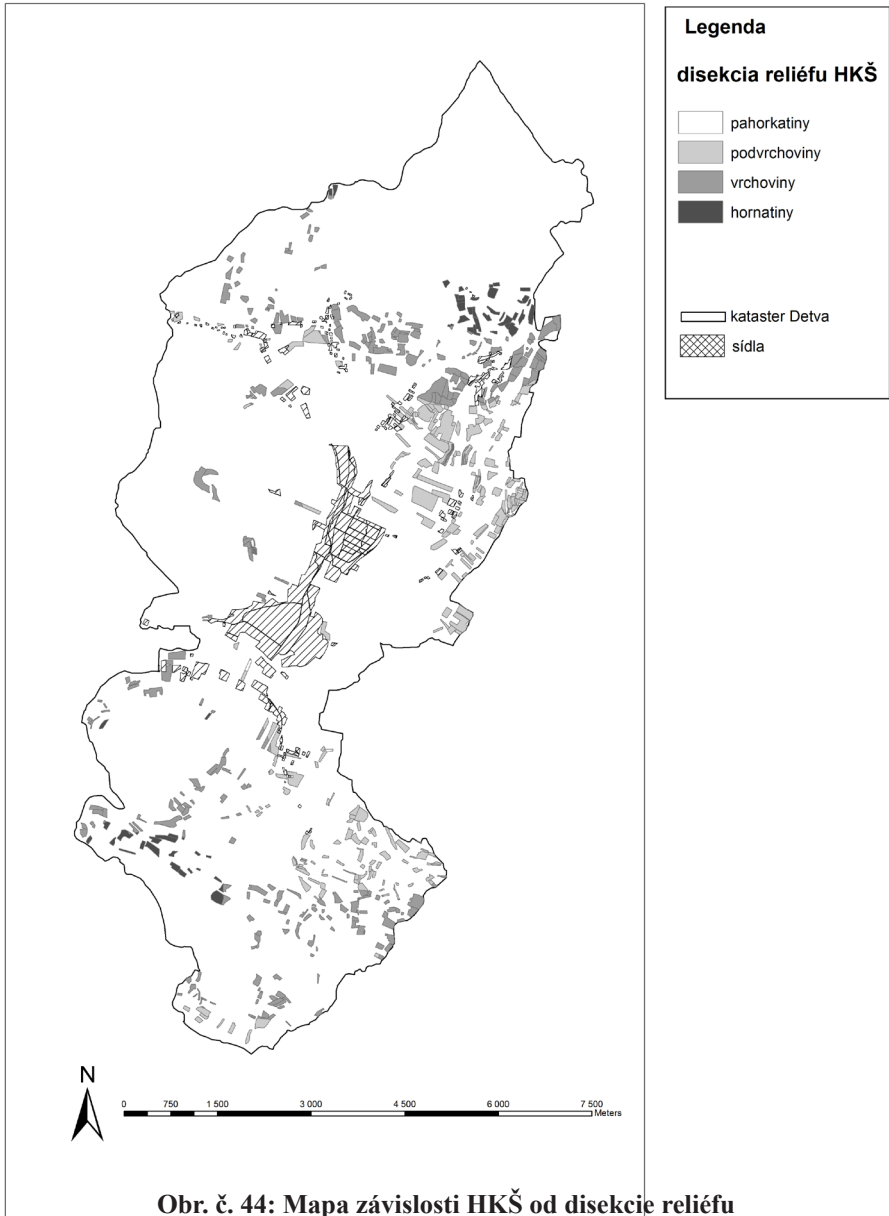
typ HKŠ/ výskyt	líniové	plátové	vejárové	percentuálne zastúpenie
mimo zóny	45,11%	41,13%	49,13%	45,16%
v zóne	54,89%	58,87%	50,87%	54,84%
suma - percento	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

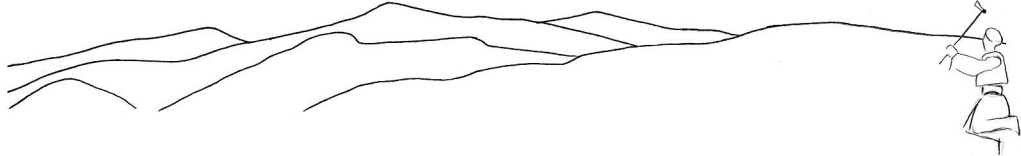
Tab. č. 14,15, 16, 17: Vzťah typu a zachovanosti HKŠ k roztratenému osídleniu

Charakteristika výskytu HKŠ a sídiel: najvyšší výskyt sme zaznamenali v náraznikovej zóne sídiel pri líniovom type HKŠ s najvyšším stupom zachovanosti A. Ďalej možno usúdiť, že stav je relatívne rovnovážny a historické agroštruktúry sa vyskytujú v oboch formách osídlenia, respektíve v ich kontakte.

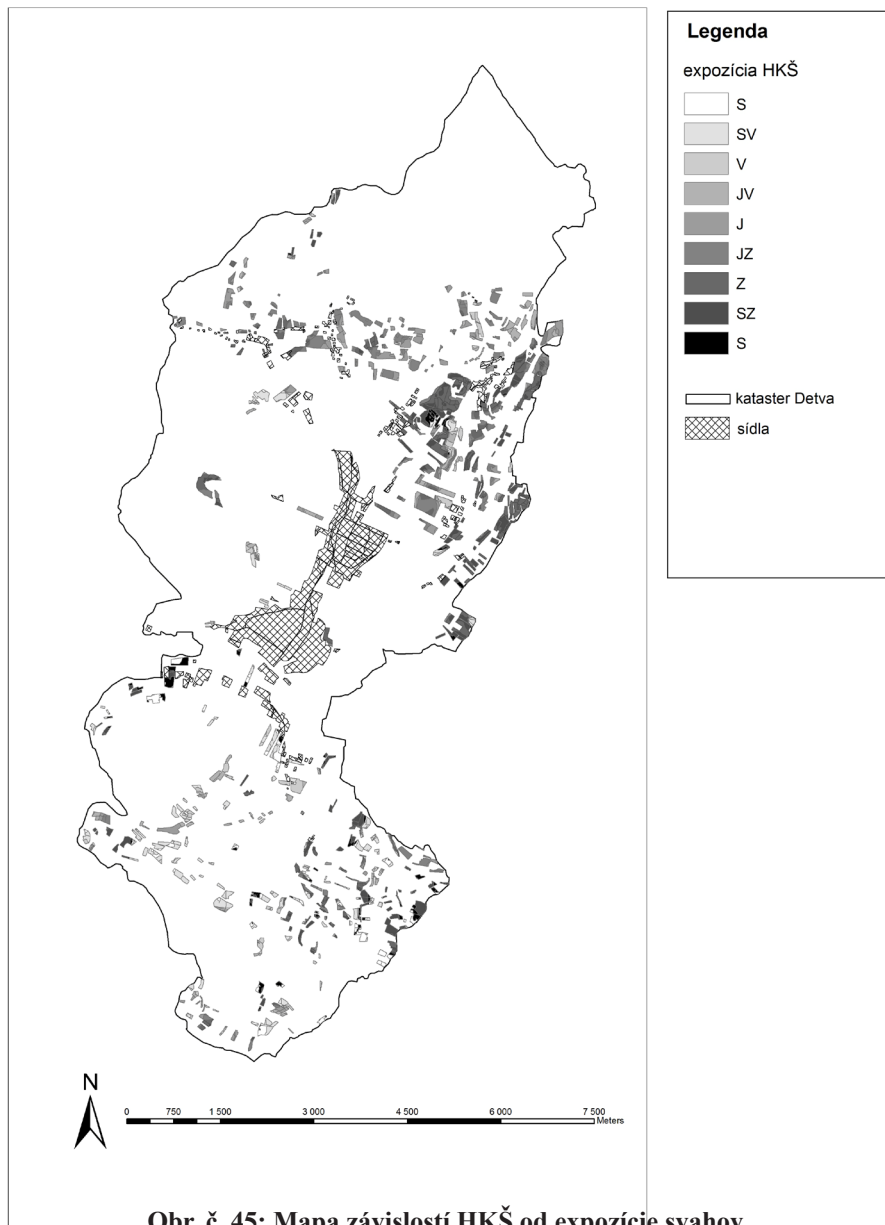


Závislosť výskytu mikroštruktúr HKŠ od disekcie reliéfu





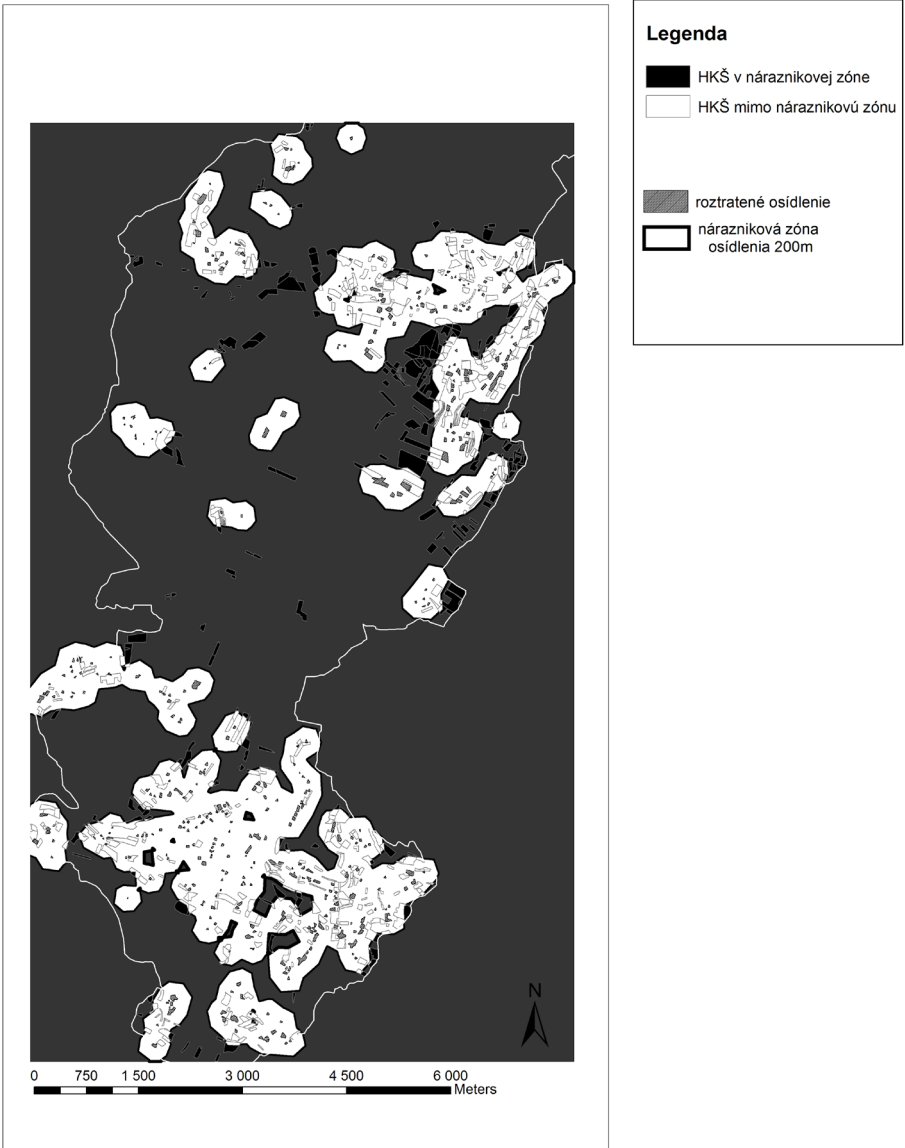
Závislosť výskytu mikroštruktúr HKŠ od expozície svahov



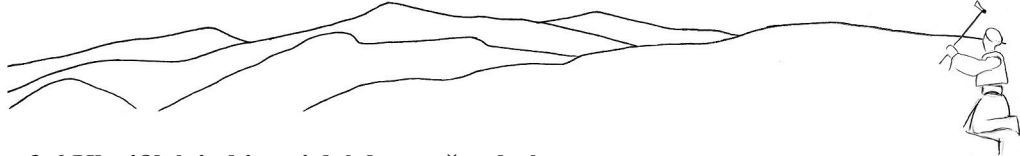
Obr. č. 45: Mapa závislostí HKŠ od expozície svahov



Vzťah HKŠ a roztrateného osídlenia



Obr. č. 46: Mapa závislosti HKŠ od rozptýlených sídel



3.6 Klasifikácia historických agroštruktúr

Už sme spomínali význam zachovalosti jednotlivých agroštruktúr. Pokiaľ sú polička a trávnaté plochy charakterizované poľnohospodárskymi kultúrami, môžeme hovoriť o ich zachovalosti. Pokiaľ plochy začínajú zarastať môžeme hovoriť o ich „kultúrnej“ devastácii. Možno, že je to silné slovo, ale adekvátne tomu, keď sa zo stavby stáva ruina. Stupeň zachovalosti pamiatky je dôležitý pre zachovanie jej hodnoty. Je spojený aj s adekvátnym využívaním. V poľnohospodárskej krajine je to o to ťažšie, že je závislá od náročného hospodárenia. Tradičné formy zanikajú. Polia sú opúšťané. Počet ľudí v polpulácií, ktorí majú prospech z využitia zeme klesá. Polia sú najpr opustené, začínajú zarastať burinou, ruderálnymi druhmi bylín, neskôr drevinami. Stupeň zachovalosti znamená stupeň ich kultúrnosti. Opakom je zarastanie. Pracovne sme ho rozdelili do troch fáz ako (a) zachované, (b) zanedbané, zarastajúce plochy až po (c) opustené, drevinami zarastené plochy. Proces ústupu výskytu HKŠ, opúšťanie obhospodarovania a následná sukcesia sú vyjadrené v kategórií C.

Z hľadiska tohoto aspektu sme agroštruktúry zaradili do 4-5 kategórií:

Hierarchia zložiek/prvkov ktoré sa vyskytujú v krajine:

- **(A)** zachovalé HKŠ
 - (A/B) zachované HKŠ so zmenami, ktoré naznačujú ústup od pôvodnosti
- **(B)** zmenené relatívne zachované (ešte čitateľné) HKŠ
 - (B/C) zmenené HKŠ, postupná zmena intenzity hospodárenia a zanikajúce, postupne zarastajúce formy
- **(C)** súčasné veľkoplošné, homogénne formy využitia zeme (makro a mezoštruktúry) a podľa zachovalosti zarastené a zmenené (málo čitateľné) formy

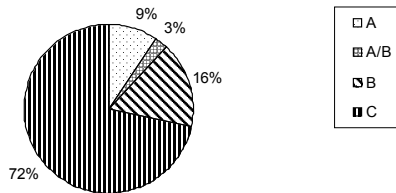
Na základe tohto členenia sme krajinu reklasifikovali na kategórie :

- Kategória **A** – najhodnotnejšie štruktúry- mikroštruktúry HKŠ jasne identifikovateľné v krajine na základe ich tvaru a menežmentu – sú bez zárastu, tvoriace charakteristický vzhľad krajiny
- Kategória **A/B** - mikroštruktúry HKŠ, ktoré tvoria charakteristický vzhľad krajiny, menežment je však nedostatočný a sukcesné štádium sa vyskytuje do 25%
- Kategória **B** – mikroštruktúry HKŠ, so sukcesným zárastom nad 25%, mezoštruktúry s výskytom NDV
- Kategória **C** – makroštruktúry a mezoštruktúry bez NDV, alebo mezoštruktúry so sukcesným zárastom nad 25%

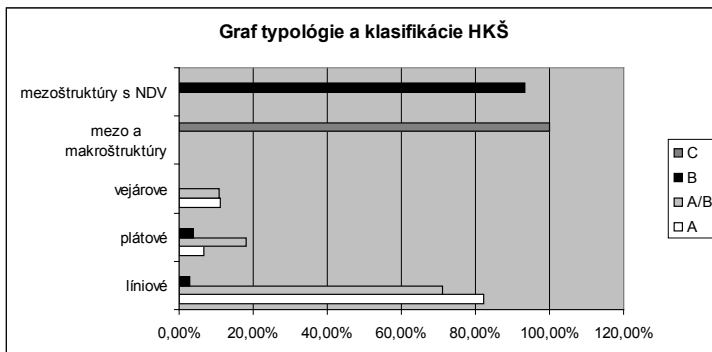


hodnota	výmera /ha/	percentuálne zastúpenie
A	1191,33	9,33%
A/B	331,76	2,60%
B	2097,04	16,42%
C	9152,23	71,66%
SPOLU	12772,35887	100,00%

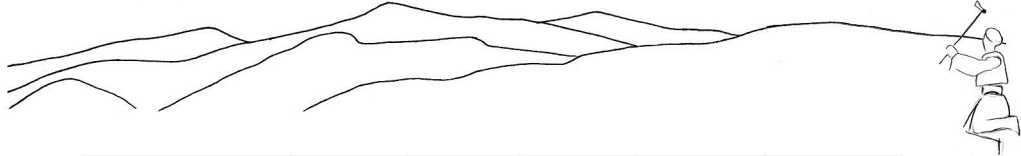
Tab. č. 17, 18: Zastúpenie jednotlivých kategórií



Tab. č 19: Typológia a klasifikácia HKŠ



Graf č. 8: Pomer jednotlivých kategórií



typ HKŠ / hodnota HKŠ	A	A/B	B	C	výmera /ha/
líniové	977,60995	199,82679	63,16782		1240,60456
plátové	79,92056	50,6216	78,88801		209,43017
vejárové	131,2646	30,56763			161,83223
mezo a makroštruktúry				9152,23003	9152,23003
mezoštruktúry s NDV			2005,73215		2005,73215
výmera /ha/	1188,79511	281,01602	2147,78798	9152,23003	12769,82914

typ HKŠ / hodnota HKŠ	A	A/B	B	C	zastúpenie v %
líniové	82,24%	71,11%	2,94%		9,72%
plátové	6,72%	18,01%	3,67%		1,64%
vejárové	11,04%	10,88%	0,00%		1,27%
mezo a makroštruktúry	0,00%	0,00%	0,00%	100,00%	71,67%
mezoštruktúry s NDV	0,00%	0,00%	93,39%		15,71%
celkové zastúpenie	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

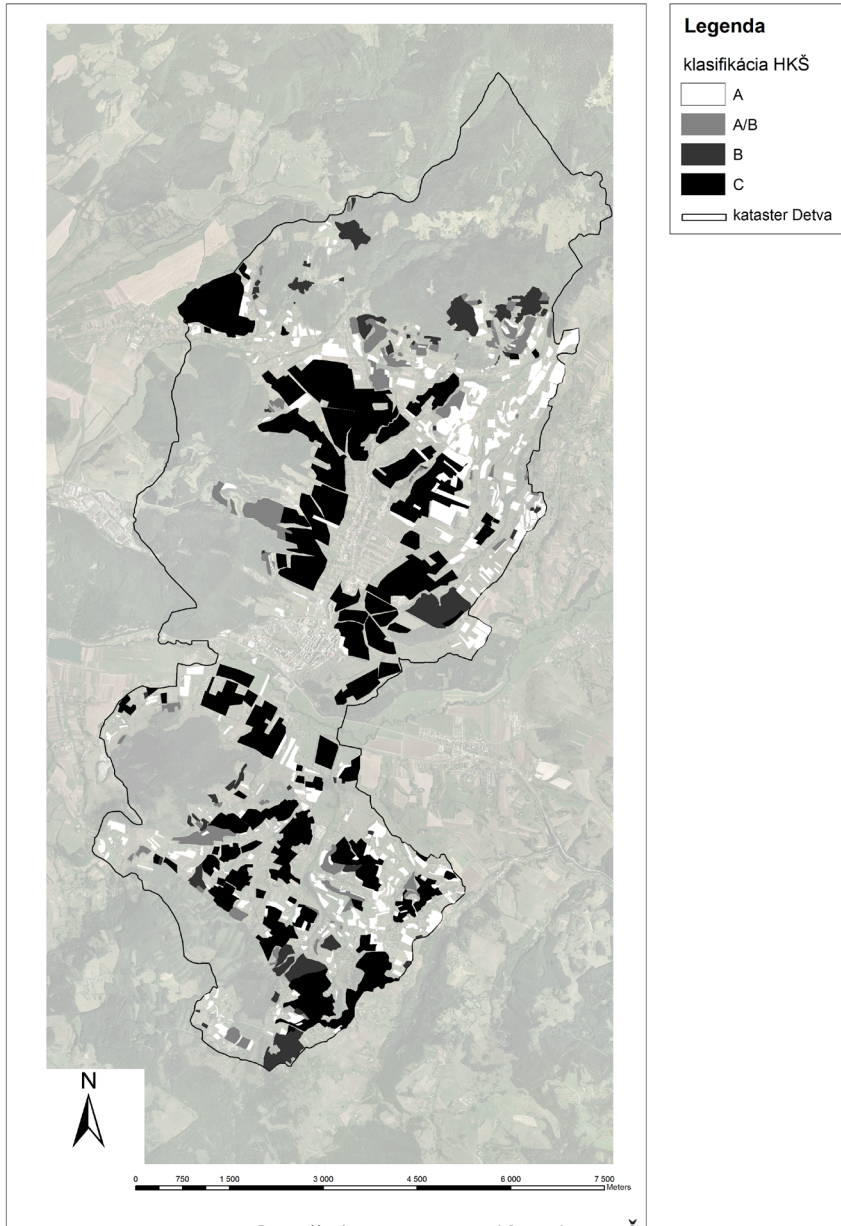
Tab. č. 20 a 21: Pločné s percentuálne zastúpenie kombinácie typu a kategórie HKŠ

Charakteristika: Najviac sú zastúpené mezoštruktúry a makroštruktúry - až 71%. Mezoštruktúry, typu B sú zastúpené 16%. Najhodnotnejšie štruktúry sa vyskytujú v 9,33% zastúpení. Časť územia v kategórii A, A/B a B, zastúpené spolu 28%, je obhospodarovaná, či relatívne zachovaná v prospech zachovania ChVK.

Pri hodnotení zachovanosti krajiny je treba brať do úvahy hlavne výskyt „vyšších“ kategórií. Najväčší výskyt v hodnote A predstavujú líniové HKŠ, pri plátových HKŠ je zreteľná ich postupná eliminácia (zánik). Proces sukcesie je vyšší, pretože sa nachádzajú ďalej od usadlostí smerom ku lesným spoločenstvám.



Klasifikácia HKŠ



Obr. č. 47: Mapa klasifikácie HKŠ

ÚVAHY O KRAJINĚ A KULTÚŘĚ





4. ÚVAHY O KRAJINE A KULTÚRE

Zamyslenie sa nad krajinou

Vzťah ľudovej kultúry a historických krajinných štruktúr

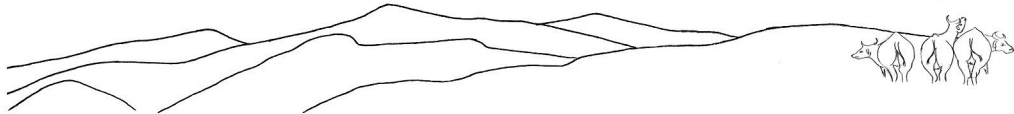
Príbehy krajiny píše ľudia. Krajina je to „všetko dokopy“. To viditeľné aj to „neviditeľné“, hmotné aj nehmotné. Prírodné aj kultúrne. Nové aj staré. Krajinu tvoria rovnako jej fyzické tvary, ľudské artefakty, ako aj stopy kultúry.

Prečo ľudia trvalo ostávajú v krajine a osídľujú ju? Sú krajiny priateľivé, ako náručie, ktoré priam lákajú na zastavenie. Vojdete do nich a chcete zostať. Také boli aj prvé miesta, ktoré ľudia osídlili. Človek sa usadí tam, kde sú primerané a priaznivé podmienky. I keď mnohokrát na hranici klimatickej pohody a úrodnosti pôdy. Tam kde sa človek usadí mení krajinu „na svoj obraz“. Vytvára (pre seba) krajinu obytnú a krajinu úživnú. Miesto s osídlením, má tú vlastnosť, že človeka uživí. Tak tomu bolo dakedy.

Tradičné spôsoby obživy v krajine sa prejavujú ako špecifické usporiadanie krajiny, Sídlo obklopené poľnohospodárskymi kultúrami, poliami, lúkami, lesmi. Základom obživy bolo pestovanie plodín a chov domácich zvierat. Človek obrábal zem, zem mu dávala plodiny. Vznikla spätosť človeka so zemou. Jej výsledkom bolo špecifické usporiadanie pôdy, štráfiky polí, terasy, pasienky... Ako prostý spôsob zvládnuť nástrahy prírodných podmienok, v ktorých sa naši predkovia ocitli. Výsledkom je kultúrna krajina, ekumena. Vzniká širší pojem osídlenie. Sídla boli lokalizované na základe viacerých zásad. Predovšetkým to bola deľba pôdy. Miesto (plocha) na dom, stodolu a dvor, miesto na orbu, trávne porasty a v optimálnom prípade aj les. Tak vzniklo sídlo, chotár a to, čo dnes nazývame historickými krajinnými štruktúrami.

Sídla neboli izolované, boli pospájané cestami. Sídla medzi sebou komunikujú, vymieňajú si produkty, obchodujú. Vytvárajú miestne, či regionálne kultúrne a rodinné vzťahy. Súvislosti.

Usídlit' sa, znamená zostať. Po poľsky sa obyvateľom povie „meškanci“. U nás by to znamenalo zameškať, zdržať sa niekde v čase... Stavíme domy a v tých domoch môžu zostať aj naše deti. Vzniklo to, čo dnes (izolovane) chápeme ako ľudové staviteľstvo. Obydlie, architektúra. So spôsobom hospodárenia a stavbou domu súvisela remeselná zručnosť. Vznikli ľudové remeslá. Historicky sa formovali postupne. Od práce s drevom, kameňom, hlinou, slamou... Využívali sa všetky prírodné produkty. Človek sa chránil pred zmenami počasia klímy dvoma spôsobmi – obydlím a odevom. V rumunštine sa chate hovorí cabaňa, kabaňa. U nás kabaňa je plášť do nepohody. Z účelového odevu sa postupne menil úžitkový (utilitárny) význam na význam symbolický a dekoratívny. Skoro každý kúsok látky bol ozdobený. Vytváral sa ornament, špecifický pre miesto a región. Napodobnili kvetiny, zvieratá, farby okolitej krajiny. Skúste sa posadiť v kroji na rozkvitnutú lúku. Uvidíte, pre nás už neobvyklú symbiózu. Ľudový odev je ďalšia časť folklórneho prejavu. Má neuveriteľnú lokálnu a regionálnu identitu. Podobne je to aj s obrábaním zeme. Akurát, že usporiadanie políček nevnímame v bezprostrednej



spojitosti s ľudovou kultúrou. Pritom polia sa nedajú oddeliť od miesta. Každé miesto má svoje špecifické danosti, ktoré „vtláčajú“ svoju podobu aj ľudskej kultúre.

Ozdobenie odevu mnohí dnes vnímajú ako dekoráciu. Nie je tomu tak. Ozdoby odevu plné ornamentov mali vlastnú symboliku. Už ste videli dievčenský kroj na rozkvitnutej lúke? Kroje skrývajú archetypy. Niečo medzi ochrannými symbolmi a výtvarným prejavom. Bola v nich krajina a kultúra ľudu. Jej svet. Dnes to od seba oddeľujeme. „Včera“ to bola neoddeliteľná jednota.

Ďalším fenoménom boli ľudové zvyky a tradície. Kalendár. Striedanie dňa a noci. Fázy mesiaca. Zmena ročných období. Doba intenzívnych aktivít a doba odpočinku. Doba siatia a doba zberu úrody. Ľudia tomu pripísali istú posvätnosť. Najprv preto, lebo prírodné živly sú nevyspytateľné, inak povedané chaotické. Pritom udržanie života si žiada istý druh pravidelnosti. Istý „čitateľný rytmus“. A tak sa približujeme ku pojmu ľudové zvyky a tradície. Zvyk je niečo, čo sa opakuje. Z dôvodu nejakej vnútornej potreby. Tradícia je niečo, čo sa dedí. Asi z dôvodu „opakovaného“, overeného významu. Miesto sa nedá preniesť. Ľudia môžu prísť a zostať, alebo sa zdržia len krátko, podľa toho ako ich miesto „osloví“. Takou je aj Detva. Treba len nájsť jej „zašlý“ čas. Aby nebola len miestom, kadiaľ rýchlo prejdeme. Stopy ostali, síce sú to už len fragmenty. Tie sa však dajú pospájať. A to je cieľom tohto nášho drobného dielka. Neoddeľujme ľudovú kultúru od krajiny. Usporiadanie políčok môžeme vnímať aj ako vyšívaný obrus.

Čo určuje vzácnosť krajín ?

V priebehu vývoja sa názory na hodnotu krajiny vyvíjajú. Dôvodom pre ochranu niečoho je existencia hodnoty a významu. V ochrane prírody boli primárne najprv hodnoty „prírodných krás“ a rázu krajiny, respektíve špecifiká významných území prírody. Následne to boli chránené druhy rastlín a živočíchov, na základe ich výskytu a ohrozenia. Vznikli červené knihy a taxatívne sa určilo čo je, a čo nie je vzácné, a tým aj chránené. V priebehu vývoja sa začala, okrem územnej a druhovej ochrany chápať aj ochrana procesov. To znamená vytvorenie priaznivých podmienok existencie ekosystémov, presnejšie biotopov.

V súčasnosti sa viac ujíma pojem starostlivosť o krajinu, „nielen“ termín ochrana. Starostlivosť znamená aktívny prístup. Základom nie je len konzervovanie stavu, ale aj aktívne fungovanie objektu. Pri pamiatkach to znamená nielen opravovať, ale aj využívať objekty. Práve to používanie však trochu mátie, lebo používaním sa predmety opotrebovávajú. Ak chcem niečo zachovať musím to „odložiť“ a konzervovať. Tým ale predmety strácajú svoj „život“. Starostlivosť je spôsob ako spojiť oživenie objektu s jeho zachovaním. Klasická ochrana nedovoľuje ľuďom (logicky) vstupovať do chránených území, či dotýkať sa chránených predmetov v múzeu. Má to svoje dôvody. V prírodných územiach predmety ochrany potrebujú nezasahovanie. Potrebujeme zabezpečiť kľud, aby v území (ekosystéme) prebiehali autoregulačné procesy, bez vonkajších zásahov a vplyvov. V prípade pamiatok je to ich riziko poškodenia a opotrebovanosti. Ďalším dôležitým aspektom je spoluúčasť odborníkov a verejnosti. Klasické ochranár-



ske konzervovanie, tak pamiatok ako aj prírodných prvkov, vedie ku istej „odbornej izolácii“. Špecializácia umožňuje iba úzkej skupine ľudí bezprostredný kontakt s predmetmi. Súčasné názory na starostlivosť, umožňujú predmety sprostredkovať širšej skupine záujemcov. Tu môžeme hovoriť o dvoch prístupoch. Kto má prístup ku chráneným objektom? Aktivisti, ktorí sa (často amatérsky) spolupodieľajú na starostlivosti, alebo platiaci diváci, ktorým je dovolené „dotýkať sa“ vecí? Miera je aj v kvantite. Stojíme teda pred možnosťami iného pohľadu na hodnoty okolo nás.

Ako to súvisí s hodnotami v krajine? Dnes už vieme, že v krajine sú objekty alebo prvky, ktoré nie sú chránené, ale sú vzácne. Napríklad historické krajinné štruktúry. Alebo prírodné prvky ktoré napríklad kombináciou tvarov reliéfu a vegetáciou vytvárajú špecifické hodnoty. A práve týmto časťami, zatiaľ „nevšimanej“ krajiny, je načase sa venovať.

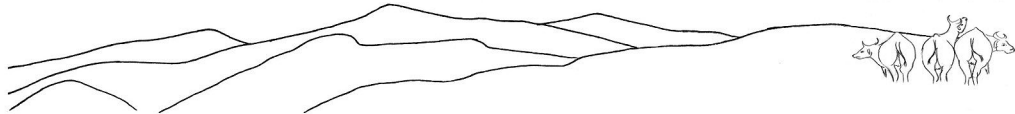
Ludová kultúra a krajina

Cieľom tejto úvahy nie je hľadať korene ľudovej kultúry a spôsob jej udržania. Naším cieľom je hľadať a nachádzať hodnoty v krajine. Tie sú však neoddeliteľné od krajiny a od miesta kde sa nachádzajú. Vyžadujú zostať a venovať sa práci denno-denne. Stav historických krajinných štruktúr súvisí aj so stavom ľudovej kultúry. Možno iba tým, že sme oddelili od seba súčasnú realitu a spomienky, tento typ kultúry „prestal existovať“. Ale v skutočnosti „to“ drieme niekde v nás. Niekde vo vnútri máme potrebu žiť, schopnosť niečo vytvoriť a spôsobom daný ľuďom, vytvárať kultúru. Nie náhodou sa meštania radi vracajú na vidiek. Mať chalupu ďalej od mesta je bežným štandardom.

Myšlienka vzťahu historických krajinných štruktúr a ľudovej kultúry je v kontexte s hodnotami krajiny dôležitá. Súčasná ľudová kultúra je tiež fragmentálna. Časť z nej, ale už oddelene od bežného života ľudu, predstavuje folklór. Predpokladom pre aktívne účinkovanie vo folklóre je talent. Nemôže ho robiť každý. Ľudovú kultúru robili všetci spolu. Folklór ľudí delí na účinkujúcich a divákov. Ľudová kultúra túto oddelenosť nepoznala. Predstavte si, že ste na zábave a niekto hodnotí ako tancujete. Na zábave ide o niečo iné. Tam si jednoducho a spontánne užívame pôžitky a štylizovaný pohyb, čiže tanec. Trochu odlišným príkladom sú remeslá. Tie môže robiť každý, pretože väčšina z nich vyžaduje iba primeranú zručnosť a sústredenie. Vlastnosť, ktorou disponuje každý. Pokiaľ sa z remesla nestáva umenie. Umenie vyžaduje talent a „zase“ sa oddeľuje. Tvorca kontra divák.

Súčasťou ľudovej kultúry je aj spôsob obživy, obhospodarovanie krajiny. Už sme spomínali, že tak vznikli historické krajinné štruktúry. Ale to už je dnes prakticky nenapodobiteľné. Pôdu treba obhospodarovať, nie nechať ľadom. Navyše polia sa nedajú preniesť. „Fungujú“ in situ – na mieste. To „na mieste“ má svoje dimenzie – tvar terénu, sklon svahu, expozíciu voči slnku. Miesto bolo vždy druhom obživy. Ľudia zostávali, lebo ich miesto uživilo.

Stojíme teda pred problémom ako zachovať to, čo sa stráca. Ako vytvoriť podmienky pre tých čo sú schopní ostať „v krajine“ a starať sa o ňu. Hospodáriť. Ako spojiť potrebu



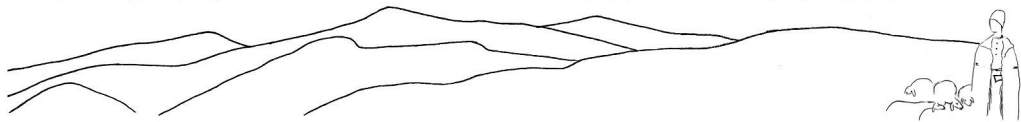
obživy s kultúrou miesta. Ako spojiť to, čo sa historicky oddelilo od seba.

V ochrane prírody a pamiatok sme zvyknutí na sankčné opatrenia. Chrániť znamená „obmedzovať“. Porušenie pravidiel vyústi do potrestania. My však stojíme pred úlohou, ako ľudí získať pre krajinu. Jedným z prostriedkov sú stimulačné opatrenia. Podporiť to, že ľudia sú ochotní žiť na vidieku a hospodáriť na ňom. Vybrať a označiť tie časti krajiny, kde je to najakútnejšie.

Ale to už je téma pre ďalšie kapitoly tejto práce.

ODPORÚČANIE NA
VYUŽÍVANIE A
OCHRANU HODNOT HKŠ





5. ODPORÚČANIE NA VYUŽITIE A OCHRANU HODNÔT HKŠ

5.1 Vymedzenie hodnotných častí krajiny

V práci sme sa sústredili na význam relatívne málo známych historických krajinných štruktúr (HKŠ). V prvej etape riešenia sme sumarizovali známe poznatky o území. Tým sme zistili, čo sa v súčasnosti o krajine vie. Následne sme tieto informácie dopĺňali o tie atribúty, ktoré pre vzhľad krajiny majú zásadný význam. Dôležitým krokom bola identifikácia jednotlivých znakov a súborov znakov, z ktorých sa vizuálny prejav krajiny skladá.

Rozhodujúci význam pre výskum mali mikroštruktúry, historické krajinné štruktúry a s nimi spojené objekty v krajine. V ďalšej etape sme tieto poznatky prehĺbili o detaily krajiny a ich vzťahy. Venovali sme sa usporiadaniu krajinných štruktúr, plôch, lemov, drevinovej vegetácie. Identifikované jednotky sme mohli klasifikovať a triediť, určiť im istú významovú hierarchiu. Pri hodnotení a triedení znakov je dôležitým krokom ich porovnávanie (komparácia) s inými znakmi. Porovnáваме, v čom sú si znaky podobné, zhodné (opakujú sa), a čím sú rozdielne (neopakovateľné). Ak pri popise, z akých znakov (a ich súborov) sa krajina skladá, nachádzame zhody. môžeme hovoriť o krajinných typoch. V individuálnych prípadoch sa znaky líšia, vytvárajú miestne a regionálne špecifiká. Znaky, ktoré vytvárajú odlišnosti krajín predstavujú špecifiká, svojráz, zvláštnosti. Takou je aj krajina Detvy.

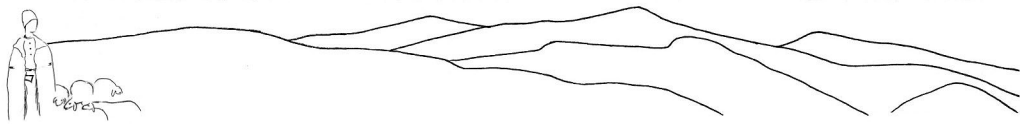
Hodnotné je predovšetkým to, čoho je málo, čo je vzácne, čo zaniká. Krajinný ráz (KR) v medzinárodnom kontexte je definovaný ako prírodná, kultúrna a historická hodnota krajiny. Krajinný ráz predstavuje hodnotu toho, čo v krajinnom obraze vnímame ako významné zložky (prvky, črty) krajiny. Je hodnotením vzácneho a významného obsahu krajiny. Predstavuje syntézu a synergický súbor vizuálnych, obsahových a významových atribútov reprezentatívnych znakov krajiny. Súvisí aj s výskytom významných prvkov krajiny a s historickými krajinnými štruktúrami (špecifickými formami historického osídlenia). Axiologické hodnotenie znakov a súboru znakov krajiny umožňuje výroky o hodnote krajiny, respektíve jej častí. Krajinné prvky (znaky) môžu byť ohrozené, zraniteľné (s rizikom zániku), vzácne, s ojedinelým výskytom a vyžadujúce si zvláštnu pozornosť. Následne sa určí vo vybraných častiach chráneného územia spôsob ochrany.

Rozoznávame význam lokalít:

- (a) významné lokality prírodného dedičstva (chránené územia prírody)
- (b) významné lokality kultúrneho dedičstva (významné pamiatky v krajine)
- (c) génus loci, image a publicit územia
- (d) regionálne špecifický krajinný ráz

Kritériá hodnotenia znakov:

- opakujúce sa – typické, spoločné opakujúce sa znaky (krajinný obraz)
- odlišné – zriedkavejšie sa vyskytujúce znaky



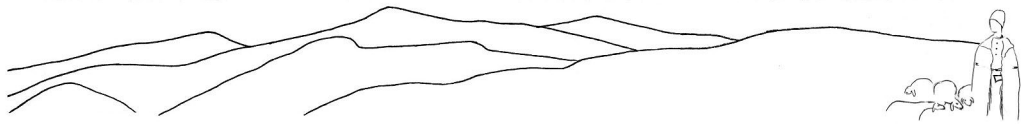
- neopakovateľné – individuálne a výnimočné
- Valorizačné kritériá pre vymedzenie významu a vzácnosti územia a objektov v krajine sú spresnené na jednotlivé aspekty hodnôt, akými sú: originalita, autenticnosť, neopakovateľnosť kombinácií. Ďalej vek ako hodnota, čím staršie, tým vzácnejšie. Riziko zániku, vizuálny súlad, symbolický význam miesta, vizuálna exponovanosť.

Keď vieme čo je hodnotou danej časti krajiny, prvku, či objektu môžeme predvídať riziká ohrozenia a zániku týchto hodnôt. To nám umožňuje stanoviť opatrenia na záchranu, alebo udržateľnosť významných fenoménov v krajine. Pri hodnotení rozlišujeme jednotlivé stavy krajiny a vývojové trendy (pozitívne, negatívne), s potrebou reagovať na ne. Jednotlivé stavy môžeme primárne rozlíšiť ako:

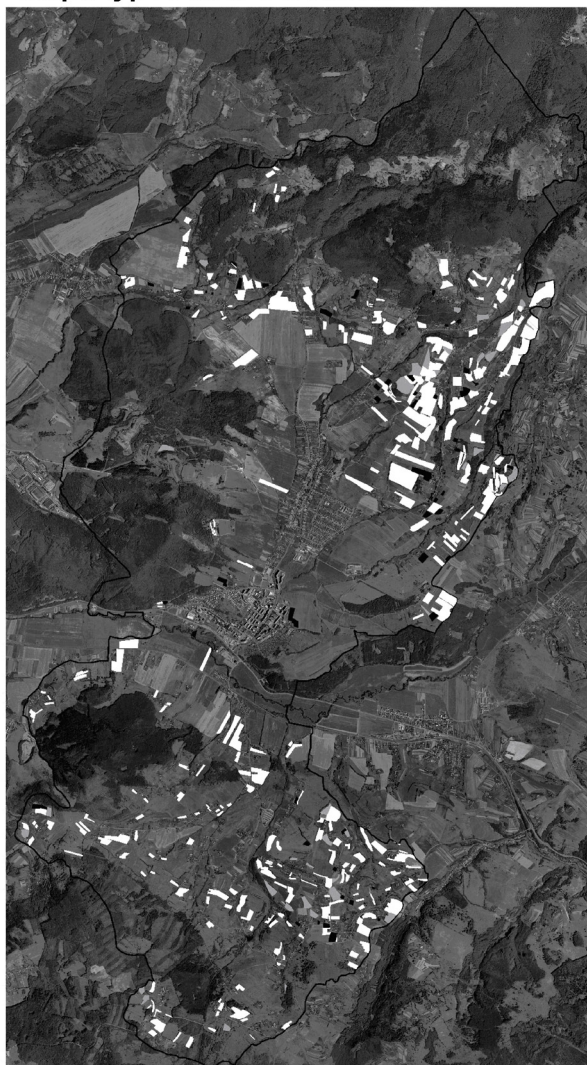
- zachovalá harmonická krajina, bez rušivých prvkov, bez potreby zásahu (zmeny)
- prítomnosť symptómov, rušivých prvkov v krajine, ktoré tento stav narúšajú
- potreba regulácie nežiaduceho stavu, opatrenia na revitalizáciu rizikových (zanikajúcich, ohrozených) plôch

Hierarchia zložiek/ prvkov ktoré sa vyskytujú v krajine:

- (A) zachovalé HKŠ
- (A/B) zachované HKŠ so zmenami, ktoré naznačujú ústup od pôvodnosti
- (B) zmenené relatívne zachované (ešte čitateľné) HKŠ
- (B/C) zmenené HKŠ, postupná zmena intenzity hospodárenia a zani-kajúce, postupne zarastajúce formy
- (C) súčasné veľkoplošné, homogénne formy využitia zeme (makro a mezo štruktúry) a podľa zachovalosti zarastené a zmenené (málo čitateľné) formy



Mapa typov HKŠ s hodnotou A



Legenda

typy HKŠ s hodnotou A

líniové

 plátové

 vejárové

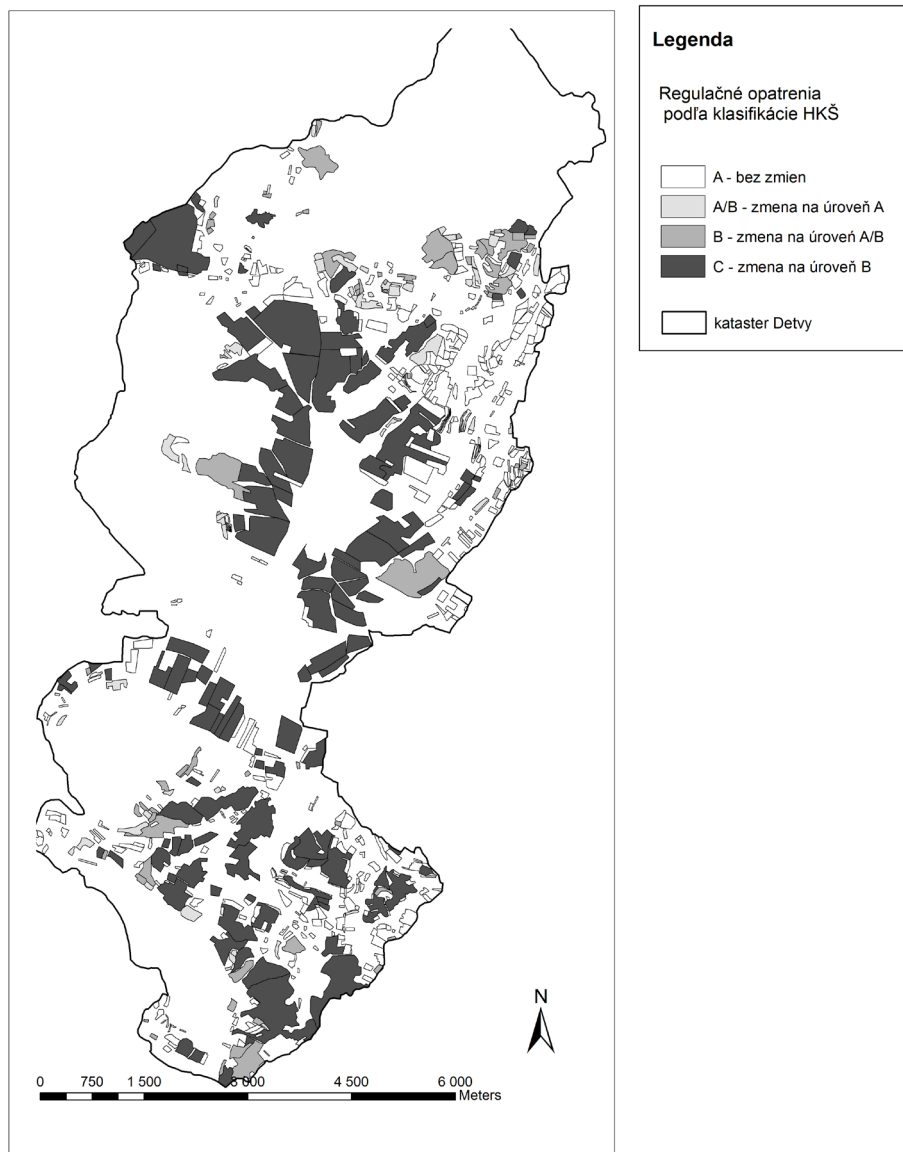
 hranica k.ú. Detva



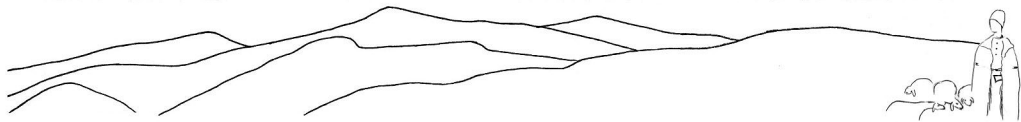
0 750 1 500 3 000 4 500 6 000 7 500 Meters

Obr.č. 48: Mapa najhodnotnejších lokalít

Návrh regulatív



Mapa č. 49: Mapa návrhov regulatív



5.2 Návrh sanácie a ochrany významných krajinných prvkov

Získané poznatky o hodnotných fenoménoch krajiny nám umožňujú stanoviť, čomu v krajine je potrebné „naliehavo“ sa venovať.. Vymedzenie hodnotných častí krajiny a riziko ich nežiaducich zmien umožňujú navrhnúť:

- návrhy konkrétnych opatrení a nástrojov, všeobecné zásady starostlivosti o krajinu, ktoré vyplývajú zo súčasného stavu
- označenie významných bodov krajiny a ich komunikačné spojenie, vytvorenie možnosti vidieť, ktoré časti krajiny sú najhodnotnejšie a tieto miesta prístupníť

Návrhy konkrétnych opatrení a nástrojov:

Primárny návrh vychádza z predpokladu, že v krajine ešte máme významné krajinné prvky – historické krajinné štruktúry = laznícke usadlosti + agroštruktúry.

Z rizík, ktoré znižujú hodnotu jednotlivých kategórií sú dôležité:

- homogenizácia mikroštruktúr na väčšie scelené plochy, bez archaických znakov
- fragmentácia plôch ich sukcesným zárastom, najprv burinou, neskôr ojedinele drevinami až po súvislý zárast

Plochy, ktoré sú zachované a funkčné vytvárajú etalóny – na základe ich tvarových analógií je možné ich „zopakovať“, respektíve oživiť, revitalizovať.

Obecne sa jedná o možnosť revitalizácie zanikajúcich a čiastočne aj zaniknutých HKŠ ako „prevod“ na vyššiu kategóriu

A/B na A

z B na A/B

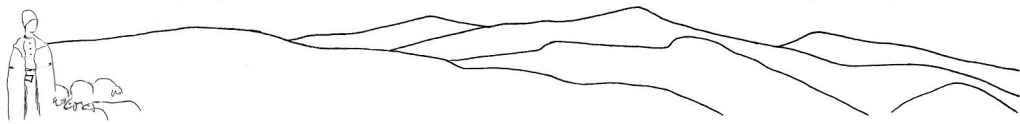
z C na B/C

Uvedený prístup vychádza z nových poznatkov o krajine. Spresňuje návrhy tých kategórií, ktoré sa týkajú hodnôt krajiny, predovšetkým historických krajinných štruktúr. „Nový“ prístup je aj v tom, že sa jedná o participatívnu formu návrhu. Štúdium fungovania „úspešných“ plôch (kategórie A, B) umožňuje vytvoriť rámec revitalizácie nižších kategórií (B a C).

Dôležitým predpokladom je vytvoriť rad stimulačných opatrení pre oživenie hospodárenie v krajine, s cieľom aspoň náznakovo obnoviť charakter archaickej krajiny.

Náznaková rekonštrukcia znamená dodržanie typu krajiny, trendu tvaru políčk, ale v upravených a porporčne zväčšených dimenziách. To znamená charakter krajiny sa zachová, ale rozmery políčk sa porporčne prispôbia potrebám súčasného hospodárenia.

Poznámka: Ostané podrobné regulatívy starostlivosti o krajinu sme definovali podrobne v KEP Detva, krajinno-ekologickom pláne Detva (JANČURA A KOL. 2000).



Všeobecné zásady starostlivosti o krajinu, ktoré vyplývajú zo súčasného stavu:

- zachovanie významných krajinných typov na úrovni vizuálne exponovaných priestorov, respektíve zachovanie vyhovujúceho súčasného charakteru a typov krajiny.
- zachovanie najcennejších historických krajinných štruktúr s archaickými poľičkami
- ochrana objektov a súboru objektov s krajinotvorným významom, buď historických, alebo pomocou príkladov regionálne špecifického štýlu, vrátane ochrany jednotlivých kultúrno-historických a pamiatkových objektov
- zachovanie NDV (nelesnej drevinovej vegetácie), brehovej a sprievodnej vegetácie tokov, bodových (solitérnych), líniových a skupinových porastov.
- ochrana lúk s významnou funkciou kontextu krajinných typov a hodnoty krajiny, alebo významnými, či vzácnymi a trávo-bylinnými spoločenstvami.

5.3 Program revitalizácie krajiny a integrovaného manažmentu povodí SR pre rok 2011

Program bol schválený Uznesením vlády SR č. 744 dňa 27.10.2010. Hlavným cieľom programu je praktické etablovanie tretieho stupňa vodného plánovania na území obcí (lokálne vodné plánovanie) a uplatnenie integrovaného manažmentu vodných zdrojov (IMVZ) v praxi, prostredníctvom zostavovania plánov IMVZ obce. Program má systémove riešiť otázku protipovodňovej prevencie, ochrany pred povodňami a udržateľnej sanitácie v rámci celých povodí a sídiel na ich území v súčinnosti s rozhodujúcimi partnermi, vlastníkmi pôdy a odbornou verejnosťou.

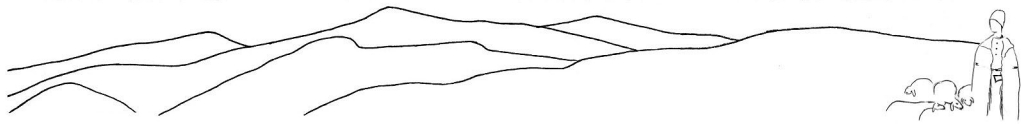
Výber prvkov (nástrojov) súvisiacich s tvorbou krajiny

Jedným zo základných krokov účinnej prevencie proti povodňami bude obnovenie ekosystémových funkcií povodia /územia/ krajiny:

- najprv zachytenie dažďovej vody v mieste/priestore, kde spadne – retaining
- následne retencia/akumulácia dažďovej vody v krajine – storing
- až nakoniec odvedenie tej časti dažďovej vody, ktorú povodie/územie/krajina predtým neabsorbuje – draining

Odporúčania revitalizačných opatrení, ktoré budú záväzné pre verejné obstarávania Na poškodených typoch krajiny:

- na približovacích linkách, zväznicach a zerodovaných cestách v lesoch,
- na zerodovaných cestách v poľnohospodárskej krajine,
- na erózných ryhách, stržiach, roklinách v lesnej a poľnohospodárskej krajine,
- na trvalých trávnych porastoch a lúkach so sklonom svahov nad 15 %,
- na ornej pôde v poľnohospodárskej krajine so sklonom svahov nad 10 %,



- na drobných bezmenných vodných tokoch v lesnej a poľnohospodárskej krajine.

V lesných lokalitách :

- odrážky na zväžniciach a približovacích linkách,
- zasakovacie jamy a pásy pri cestách,
- zádržné jazierka v priekopách ciest,
- zábrany z drewoodpadov na svahoch,
- zavodňovacie pásy na rozhraní lesnej a poľnohospodárskej pôdy,
- zvyšovanie lesnatosti územia,
- zaceľovanie a prehrádzanie strží.

Na poľnohospodárskej pôde

- vřbové záplety, obnova medzí,
- vrstevnicové zavodňovacie ryhy,
- zasakovacie jamy, zádržné jazierka, obnova mokradí,
- zaceľovanie a prehrádzanie strží,
- vegetačné opatrenia, vhodné plodiny, stromy či kroviny
- revitalizácia nevhodne navrhnutých umelých odvodňovacích kanálov

Po vzájomnej dohode obcí a správcov drobných vodných tokov budú realizované protipovodňové opatrenia formou budovania priečných objektov na drobných vodných tokoch, napr.:

- pásy (výška do úrovne nivelety – slúžiace na fixáciu dna),
- prahy (výška do 30 cm – zabezpečujúce niveletu dna potrebnú proti vymieľaniu),
- stupne (do výšky 120 – 200 cm – vyrovnanie nivelety, záchyt splavenín),
- prehrádzky (do výšky 3 m – ako suché poldre, prípadne čiastočne naplnené vodou alebo nádrže s vodou),
- obnova hydromorfológie drobných vodných tokov a meandrov.

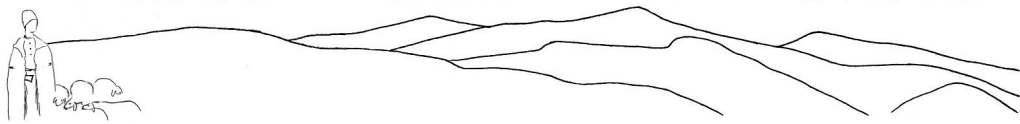
5.4 Označenie významných bodov krajine a ich komunikačné spojenie

Stanovenie a schválenie významných stanovišť

Vytvorenie spojovacích trás

Stanovištia v krajine majú dvojaký význam. Prvý je v ich identifikácii ako významných bodov v krajine. Z odborného hľadiska slúžia ako monitorovacie body v krajine. Ich význam je v tom, že reprezentujú najcharakteristickejšie pohľady na krajinu. Ďalej v možnosti sledovať zmeny v krajine a upozorňovať na možné riziká zániku hodnôt v krajine.

Význam stanovišť je aj v tom, že vytvárajú nové cieľové miesta pre návštevníkov a tým atraktivity v území. Z nich vidno charakteristický pohľad na krajinu. Dôležité je ich



prepojenie komunikačnými trasami pre peších a cyklistov. Vytvorením spojovacích trás významných bodov sa podrobnejšie venujeme v ďalšej časti
Z hľadiska návrhov je potrebné stanoviť:

- ochrana významných vizuálnych horizontov a siluet, terénnych zlomov a vrcholov v kontakte s okrajovými časťami sídla, vrátane ochrany historickej dispozície (štruktúry) sídla, v kontexte s okolitou krajinou.
- stanovenie a schválenie významných stanovišť (ako VZN) s charakteristickým výhľadom na krajinu, vhodných pre snímanie monitorovacích panorám. Ich význam je potrebné rozlíšiť podľa dimenzií krajinných celkov, častí, vizuálne exponovaných priestorov (VEP) a potrebami rozvoja cestovného ruchu.

5.5 Sprístupnenie významných miest v krajine

Jedným zo záverov tejto práce sú odporúčania na využitie a ochranu hodnôt HKŠ. Základom pre ich návrhy bolo vymedzenie hodnotných častí krajiny. Následne to umožnilo formulovať propozície na konkrétne opatrenia a nástroje na zachovanie tých častí krajiny, ktorým hrozí zánik. Cieľom návrhov je zachovať to, čo ešte v krajine ostalo a tvorí jej neodmysliteľnú súčasť.

Zánik týchto štruktúr by spôsobil stratu hodnoty krajiny, v kontexte s významom Detvy v našej kultúre. Na základe poznania hodnôt krajiny je možné vytvoriť podmienky aj pre propagáciu a sprístupnenie tých miest, ktoré charakterizujú krajinu Detvy. Tak bola vytvorená koncepcia komunikačného spojenia významných častí krajiny. Jej základom je vytvorenie :

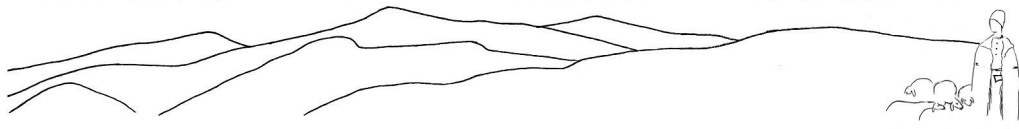
- Vyhliadkových bodov (uzlov, point de vue) v krajine, odkiaľ vidno významné časti krajiny. Jedná sa o stanovištia s dobrým výhľadom
- Spojenie vyhliadkových bodov trasami a tým ich sprístupnenie
- Vytvorenie kontextu s navrhnutým informačným systémom Detvy, ktorý propaguje detvianske atraktivity

Stanovenie a schválenie významných stanovišť

Stanovište je miesto, odkiaľ vidno konečný počet charakteristických znakov krajiny. Stanovište ako miesto pozorovania vyplýva z diferenciacie (členenia častí) krajiny na jednotlivé krajinné priestory, ktoré sa javia ako relatívne autonómne. Ich „rozmer“ je daný výhľadovým kužeľom, uhlom pohľadu a dohľadnosťou.

Stanovište reprezentuje výsek krajiny, kde môžeme vidieť istý charakteristický pohľad. Vizuálne polia sú pre každú krajinu individuálne. Zo skúsenosti vieme, že v rámci jedného vizuálneho poľa vidíme tie isté charakteristiky krajiny. Zmenou polohy mimo toto územie sa mení aj vzhľad krajiny (uhlom pohľadu a vzdialenosťou). Veľkosť vizuálneho poľa je rádovo niekoľko kilometrov. Význam stanovišť môžeme charakterizovať:

- odborný význam stanovišť ako monitorovacích bodov v krajine,



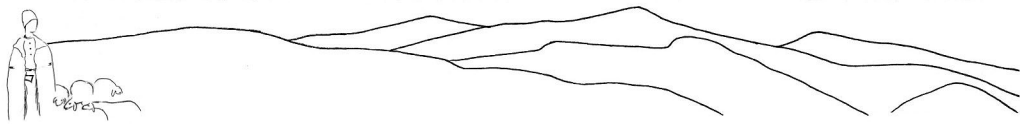
- význam stanovišť je v tom, že vytvárajú nové atraktivity v území, lebo z nich vidno charakteristický vzhľad krajiny,
- ich význam je v určení ich polohy a spojenia komunikačnými trasami pre peších a cyklistov.

Trasy v krajine

Sú to komunikačné spojenia hlavne pre peších a cyklistov. Spravidla sa využívajú existujúce poľné cesty so spevneným povrchom a používané chodníky. Dôležité je ich prepojenie na cesty pre motorové vozidlá a významné orientačné body v meste.

Hodnoty v krajine a vizualizácia zámeru určenia významných miest v krajine

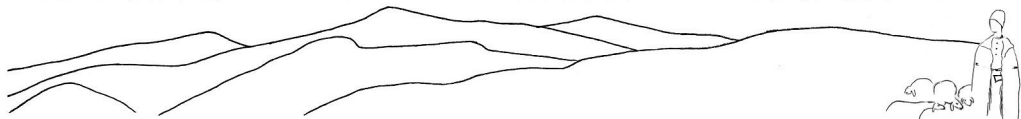
Pre potreby vizualizácie krajinného rázu sme spracovali sériu snímok, ktoré charakterizujú krajinu Detvy. Ich význam nie je ilustračný, ale odborný. Ukazuje, čo je pre krajinu chotára Detvy charakteristické.



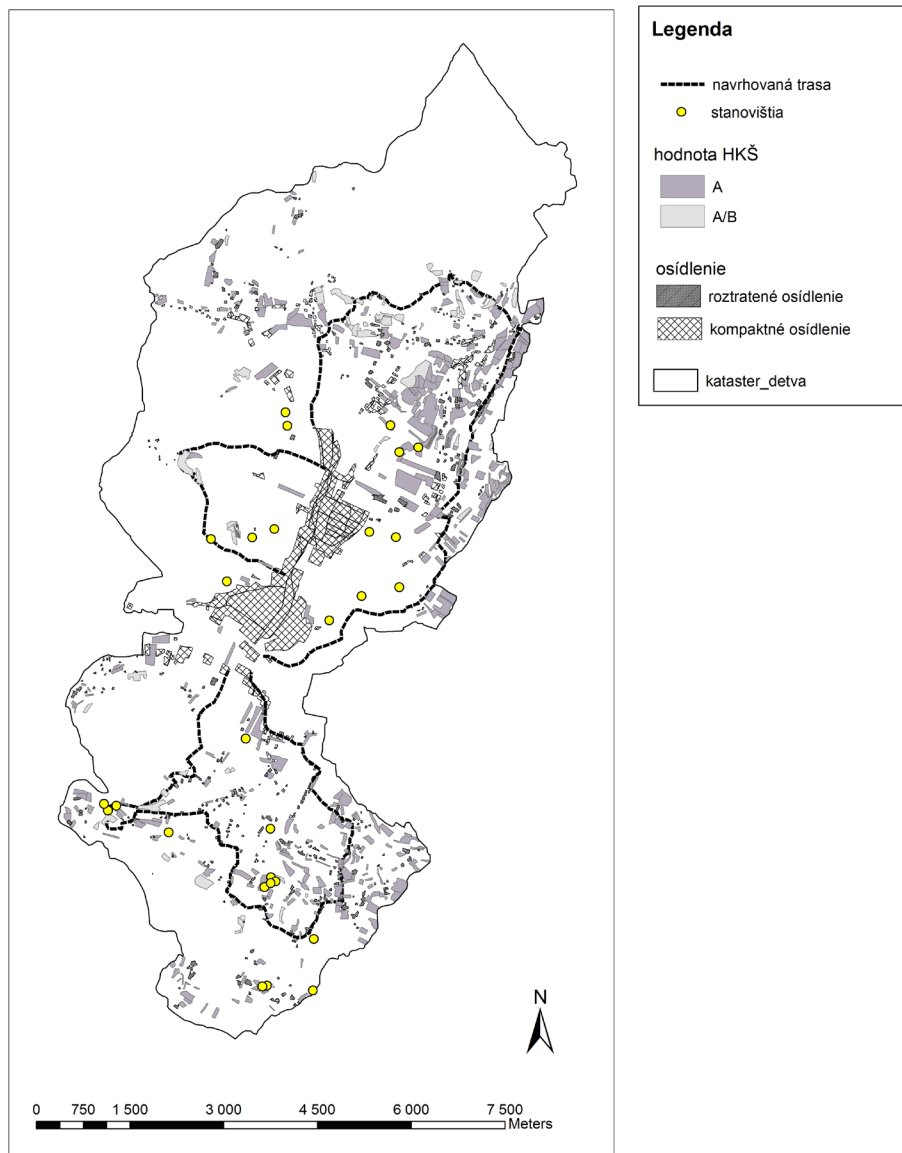
Komunikačné spojenie významných častí krajiny



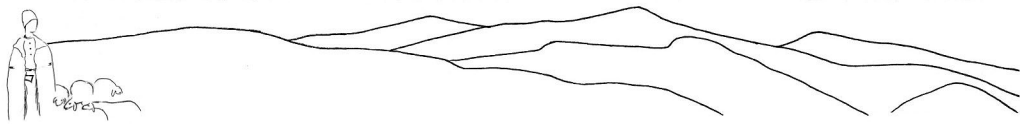
Obr. č. 50: Mapa navrhovanej komunikačnej trasy cez hodnotné časti Detvy



Stanovišťa s navrhovaná trasa hodnotami krajiny





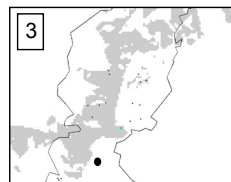
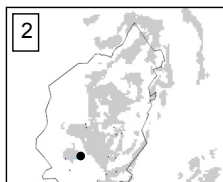
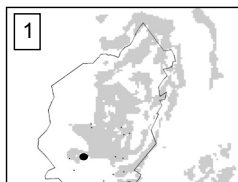
Obr. č. 50: Mapa stanovišť severnej časti k.ú. Detva



Obr. č. 51: Mapa stanovišť severnej časti k.ú. Detva

Potenciálna viditeľnosť – viditeľnosť zo stanovišť bez ohľadu na vegetačný pokryv

Legenda		miesta viditeľné zo stanovišť a
		miesta neviditeľné zo stanovišť a



Panoráma č.1 Stanovište: Orná pôda pod lomom Dátum: 19.9.2007 Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: S-V, Uhol pohľadu: 145°

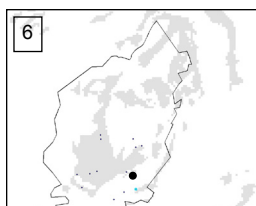
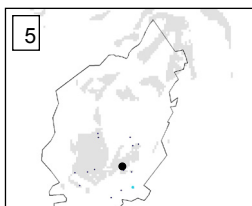
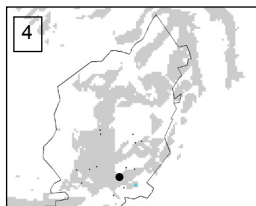
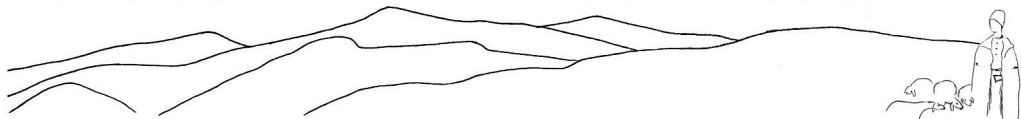


Panoráma č.2 Stanovište: Orná pôda pod lomom Dátum: 19.9.2007 Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: S-V, Uhol pohľadu: 110°



Panoráma č.3 Stanovište: Detva sídlisko 19.9.2007 Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: J-Z-S, Uhol pohľadu:145°

Obr. č. 52: Stanovištia a panorámy č. 1, 2, 3.



Panoráma č.4 Stanovište: Bukovina: 19.9.2007. Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: J-Z-S , Uhol pohľadu: 155°

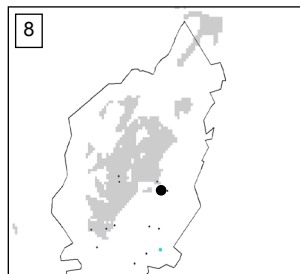
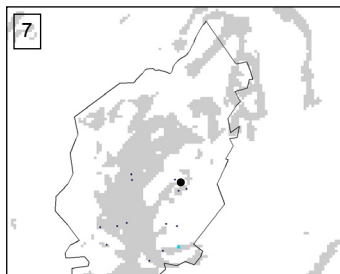


Panoráma č.5 Stanovište: Brezňanský potok Dátum: 19.9.2007. Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: Z-S , Uhol pohľadu: 165°



Panoráma č.6 Stanovište: Hlinisko Dátum: 19.9.2007. Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: J-Z-S , Uhol pohľadu: 165°

Obr. č.53: Stanovištia a panorámy č. 4, 5, 6.

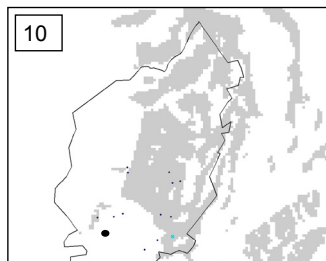
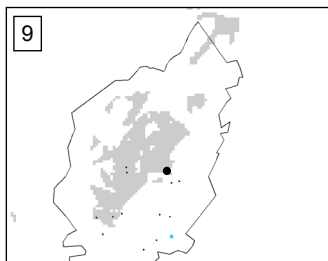
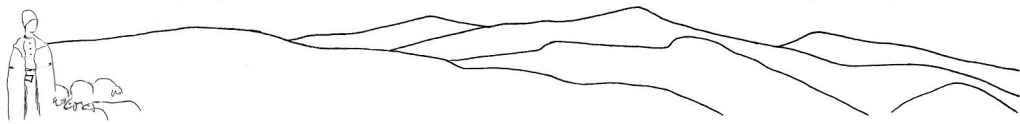


Panoráma č.7 Stanovište: Breziny Dátum: 19.9.2007 Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: J-V , Uhol pohľadu: 110°



Panoráma č.8 Stanovište: Melichovci Dátum: 19.9.2007 Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: J-Z-S, Uhol pohľadu: 130°

Obr.č 54: Stanovištia a panorámy č. 7, 8.



Panoráma č.9 Stanovište: Varta Dátum: 19.9.2007 Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: Z-S , Uhol pohľadu: 90°

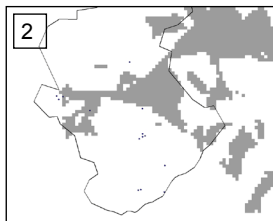
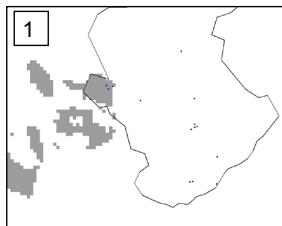
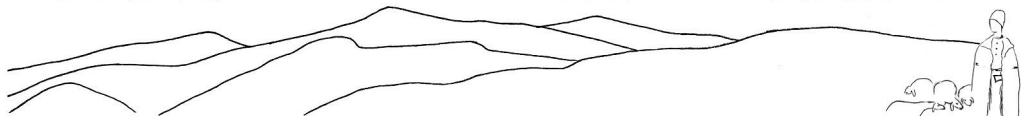


Panoráma č.10 Stanovište: Cesta k lomu Dátum: 19.9.2007 Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: J-V , Uhol pohľadu: 120°

Obr. č. 55 : Stanovišita a panorámy č. 9, 10.



Obr. č. 56: Mapa stanovišť južnej časti k.ú. Detvy

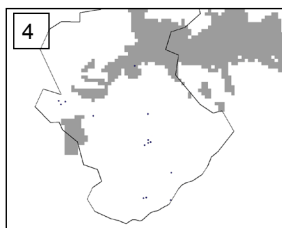
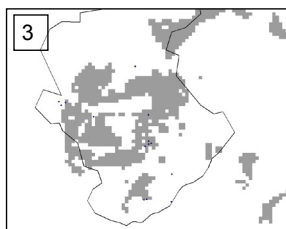


Panoráma č.1 Stanovište: Sedlo Petrová Dátum: 22.9.2007 Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: Z , Uhol pohľadu: 125°



Panoráč.2 Stanovište: Sedlo Petrová Dátum: 22.9.2007 Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: J-V-S, Uhol pohľadu: 120°

Obr. č. 57: Stanovištia a panorámy južnej časti 1, 2.

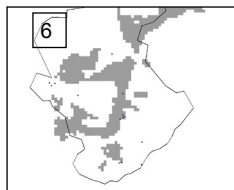
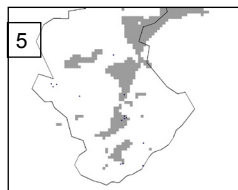
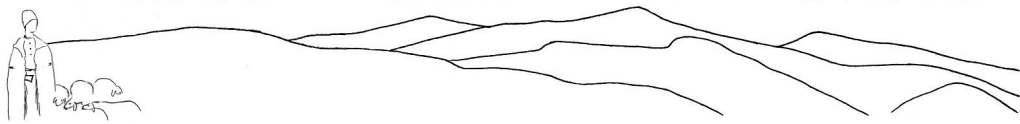


Panoráma č.3 Stanovište: Cesta k Mlynárovcom Dátum: 22.9.2007 Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: J-V-S, Uhol pohľadu: 105°



Panoráma č.4 Stanovište: Skalinec Dátum: 22.9.2007 Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: V-S, Uhol pohľadu: 100°

Obr. č. 58: Stanovištia a panorámy južnej časti 2, 3.

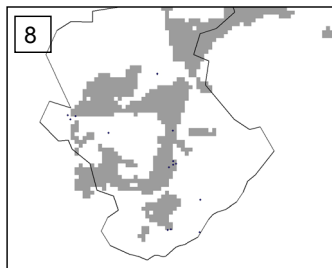
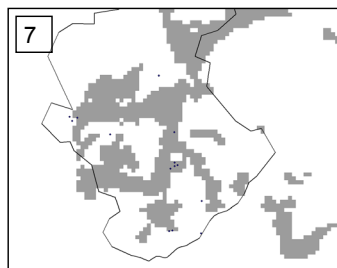


Panoráma č.5 Stanovište: Svoreňovci: 22.9.2007 Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: J-Z-S , Uhol pohľadu: 100°



Panoráma č.6 Stanovište: Packov vrch Dátum: 22.9.2007 Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: S , Uhol pohľadu: 65°

Obr. č. 59: Stanovištia a panorámy južnej časti 5, 6.

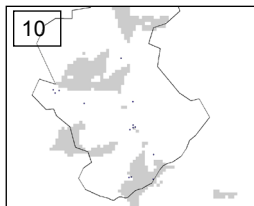
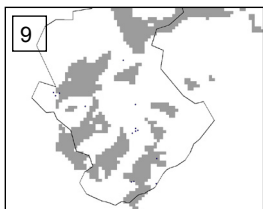
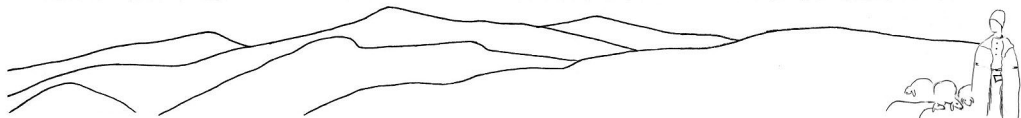


Panoráma č.7 Stanovište: Packov vrch Dátum: 22.9.2007 Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: V-S , Uhol pohľadu: 120°



Panoráma č.8 Stanovište: Packov vrch Dátum: 22.9.2007 Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: Z, Uhol pohľadu: 115°

Obr. č. 60: Stanovištia a panorámy južnej časti 7, 8.



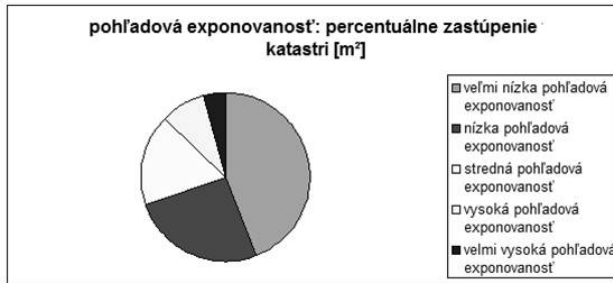
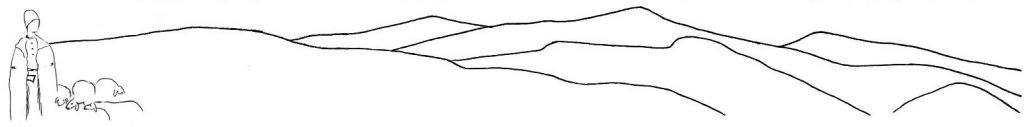
Panoráma č.9 Stanovište: Cesta pri dolnom pereši Dátum: 22.9.2007 Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: Z, Uhol pohľadu: 115°



Panoráma č.10 Stanovište: Bukovinka Dátum: 22.9.2007 Aspekt: Jesenný Smer pohľadu: Z-S, Uhol pohľadu: 125°

Obr. č. 61: Stanovištia a panorámy južnej časti 9, 10.

Pri zisťovaní pohľadovej exponovanosti bola použitá jedna z metód H. Kuchyňkovej z jej dizertačnej práce, kde sa exponovanosť zisťuje z rovnomerne rozmiestnených bodov v krajine. Body predstavujú virtuálne stanovištia pozorovateľa a sú vygenerované počítačom v pravidelných alebo náhodných rozostupoch. Z každého virtuálneho stanovišťa a počítač vygeneruje oblasť, ktorú je z daného miesta vidieť. Tieto oblasti sa prekrývajú a ich prekryvy sa rozdelia do kategórií na základe početnosti prekryvov s ostatnými oblasťami. Na základe týchto analýz môžeme vyčleniť v území vizuálne exponovanejšie oblasti a priemerne exponované oblasti.



Graf č. 9: Pomer exponovanosti

pohľadová exponovanosť	percentuálne zastúpenie v katastri [m ²]
veľmi nízka pohľadová exponovanosť	30 142 929
nízka pohľadová exponovanosť	17 437 938
stredná pohľadová exponovanosť	11 776 624
vysoká pohľadová exponovanosť	5 861 663
veľmi vysoká pohľadová exponovanosť	2 908 400
Celkový súčet	68 127 554

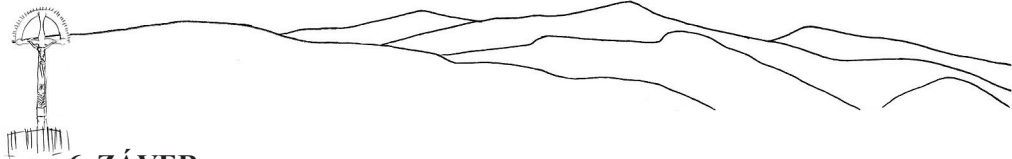
Tab. č. 22: Exponovanosť územia - výmera

pohľadová exponovanosť	priemerná nadmorská výška
veľmi nízka pohľadová exponovanosť	517
nízka pohľadová exponovanosť	541
stredná pohľadová exponovanosť	574
vysoká pohľadová exponovanosť	719
veľmi vysoká pohľadová exponovanosť	921

Tab. č. 23: Exponovanosť územia a nadmorská výška

ZÁVER





6. ZÁVER

Charakteristika krajiny Detvy

Súhrn základných charakteristík krajiny, krajinný obraz, krajinný ráz

Môžeme konštatovať, že Detva má na Slovensku významné postavenie. Má čitateľný imidž a primeranú publicitu, hlavne v minulosti. Detva predstavuje kultúrny symbol, fenomén ľudovej kultúry na Slovensku. Najznámejším počinom je každoročný folklórny festival. Významným atribútom je existencia Podpolianskeho múzea a Kultúrneho centra A. Sládkoviča v Detve, ako stálych inštitúcií na udržanie kultúry v meste a regióne. Pozícia Detvy je čitateľná hlavne na úrovni kultúrneho dedičstva, hlavne nehmotnej kultúry, slovesnej a hudobnej kultúry, tancov, ľudových zvykov. To platí čiastočne aj pre materiálnu kultúru, hlavne remeslá a kroje.

Charakteristický zvähľad krajiny je podmienený existenciou tých prvkov v krajine, ktoré reprezentujú kultúrne symboly Detvy. Pre osídlenie, ľudové staviteľstvo a (širšie chápaný) výskyt historických krajinných štruktúr je však typickým znakom územia (mesta a chotára) postupný zánik a fragmentácia. Sporadický až nespojitý výskyt významných artefaktov tej časti ľudovej kultúry, ktorý je viazaný na obhospodarovanie krajiny. Tej časti krajiny, ktorá prezentuje spôsob obživy a spôsoby využitia zeme.

Stručný súpis významných charakteristík Detvy

Špecifická poloha a prírodné podmienky

Detva leží v strednom Slovensku v povodí rieky Slatiny v Detvianskej kotline. Na severnej strane dominuje masív Poľany, najvyššia vyhasnutá sopka strednej Európy (1458 m). Na južnej strane zasahuje kataster do pohoria Javorie a Ostrôžky.

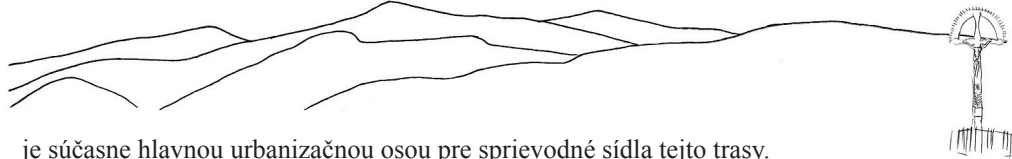
Geologicky sa katastrálne územie nachádza na podloží neogénnych vulkanitov a zbytkoch sopečných útvarov (kaldera, neky, lávové prúdy).

Reliéf tvorí kotlinová zvlnená rovina až pahorkatina, podvrchoviny, vrchoviny až hornatiny a vysočiny. Prevažuje podvrchovina (39 %) a pahorkatina (29%). Geo-morfologicky formuje reliéf povodie Slatiny, Zvolenská a Detvianska kotlina a masív Poľany. Obklopujúce geomorfologické jednotky Detvianskej koliny sú ďalej Veporské vrchy, Ostrôžky a Javorie. Masív Poľany predstavuje najväčšia zachovaná kaldera u nás.

Výšková členitosť, nadmorská výška chotára je od 350 do 1250 m n.m. Najväčšia plocha územia sa nachádza v rozmedzí výšok 401- 500 m n. m. (34%) a 501-600 m n. m. (21%). Vystupujúce a dominujúce sú skalné útvary (bralá): Kalamárka, Melichova skla, Jánošíkova skala.

Riečnu sieť tvorí povodie Slatiny, Detviansky a Jelšov ý potok. Slatina vytvára výrazné údolie s meandrujúcou riekou v južnej časti katastra.

Tok Slatiny je zhodný aj s významným dopravným koridorom Zvolen – Lučenec, ktorý



je súčasne hlavnou urbanizačnou osou pre sprievodné sídla tejto trasy.

Klimaticky tvorí k.ú. mierne teplá oblasť. V území prevažuje mierne chladná kotlinová klíma. Medzi pôdami prevažujú ilimerizované pôdy.

Vegetačné stupne tvoria dubový stupeň - dubiny, do 400 m n.m, lesy nížin, kotlin, dubovo-hrbový stupeň – dubohrabiny, od 400 do 600 m n.m. v pahorkatinách, bukový stupeň - bučiny, od 600 do 1000 až 1200 m n.m, podhorské lesy.

Korešpondujúce znaky prírodných pomerov

Hodnotné časti krajiny, špecifiká a unikáty sú predmetom ochrany prírody. Reprezentuje ich Chránená krajinná oblasť Poľana a Biosferická rezervácia, hranice chráneného vtáčieho územia (s výskytom Strakoša kolesára, *Lanius minor*, ako jedného z predstaviteľov špecifickej avifauny).

Špecifiká usporiadania zložiek krajinej pokrývky (súčasná krajinná štruktúra)

V území Detvy prevládajú plochy poľnohospodársky využívané. V území Zvolenskej a Detvianskej kotliny sú to prevažne makroštruktúry a mezoštruktúry ornej pôdy. Vo vyšších a nepriaznivých polohách sú to trvalé trávne porasty. Pre celú oblasť je typické rozptýlené osídlenie – lazy a mikroštruktúry zachovalých archaických poličok. Súčasná krajinná pokrývka pozostáva z poľnohospodárskej pôdy- 40,3%, ornej pôdy 10,8%, trvalých trávnych porastov 28,5%, lesných pozemkov 17,1%, a zástavby 2,1%.

Krajinný obraz

Krajinu chápeme ako súbor charakteristických znakov. „Čitateľnosť“ krajiny vytvárajú tvary zeme – geomorfológia – reliéf a prvky usporiadania štruktúry zložiek krajinej pokrývky. Inak povedané, je to vizuálne vnímateľná kombinácia tvarov (konfigurácia) zeme a usporiadania (kompozícia) jej pokrývky. Táto kombinácia vytvára rozmanitosť krajinných typov a charakteristický vzhľad krajiny. V prípade chotára Detvy je to (1.) prevažujúca poľnohospodárska krajina na podvrchovine až vrchovine, (2.) výskyt historických agrárnych a sídelných krajinných štruktúr, (3.) sústredené sídlo mestského typu na pahorkatine, (4.) roztratené lazničke osídlenie na vrchovine a podvrchovine, (5.) a masív Poľany s nedomysliteľnou siluetou krajiny, súvislými lesmi a vystupujúcimi skalnými útvarmi.

Krajinný ráz / Krajina – človek - kultúra,

Hodnotu krajiny vytvára kontext masívu Poľany, Detvianska kotlina a prilahlé svahy s historickými krajinnými štruktúrami. V najnižších miestach kotlin a údolí sa miestami zachovali meandrujúce rieky s brehovými porastmi.

Krajinu Detvy reprezentujú fragmenty tradičnej ľudovej kultúry regiónu Podpoľania. Tradičné spôsoby obživy, čiastočne viditeľné vo formách využitia zeme a historických krajinných agroštruktúrach. V údolí sa nachádza mestské sídlo, so zachovaným pôdorysom a špecifickou „strešnou krajinou“, ktorá je „pamäťou“ sídla z XIX. storočia. V štruktúre sídla má výraznú pozíciu vertikálny priemet siluety „strešnej krajiny“ starej



Detvy. Ďalej zachovaná hmota a pôdorysy lazničských usadlostí v krajine. Medzi objektmi (prvkami) vyniká drobná architektúra, detvianske kríže. Pôvodná ľudová architektúra sa vyskytuje iba jednotlivo.

Rušivé, z hľadiska vizuálnej kontinuity, sú hmoty panelových budov indiferentného sídliska a makroštruktúry poľí na zaniknutých HKŠ.

Celkovo však Detva skrýva rad stôp a odkazov na výnimočný fenomén ľudovej kultúry – zachovali sa tradície. Zatiaľ „skrytým“ potenciálom je prístup a potreba zachovania historických krajinných štruktúr.

POUŽITÁ LITERATURA





7. POUŽITÁ LITERATÚRA

AGROSEV SPOL.S.R.O. – nepublikované (mailová korešpondencia), 2010.

ANDERSON, L. M., 1994: Effects of sounds on preferences for outdoor settings. *Environment and Behavior*, p. 539-566.

BEŇUŠKOVÁ, Z., et al., 2005: Tradičná kultúra regiónov Slovenska. VEDA, Bratislava, 241 pp.

FIGUROVÁ, T., 2006: Tradície, premeny a súčasnosť (od rurálneho k urbánnemu), Zborník príspevkov z konferencie, vydalo mesto Detva

HUBA, M., 1988: Historické krajinné štruktúry. Ochranca prírody, odborná príloha spravodaja MV SZOPK Bratislava, 62 pp.

JANČURA, P., 2000: Identifikácia krajinného obrazu a krajinného rázu na príklade sub-regionu Detva-Hriňová. *Acta Facultatis Ecologiae*, vydáva FEE TU Zvolen, p. 17-141.

JANČURA, P., 2004: Význam historických krajinných štruktúr v krajinnom obraze a tvorbe krajiny. Historické krajinné štruktúry vo vzťahu k vývoju poľnohospodárskeho využívania zeme. *Partner*, p. 6-8.

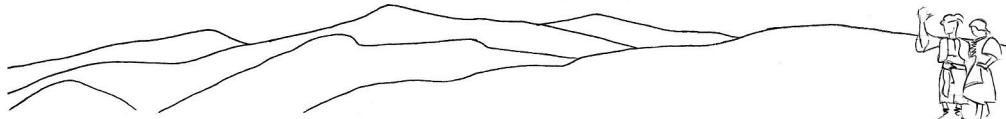
KOLEKTÍV PRACOVNÍKOV NP A KC, 1998: Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídel na Slovensku. Ministerstvo kultúry SR, Academic electronic press s.r.o., Bratislava, 268 pp.

KUCHYŇKOVÁ, H., 2008 : Vyhodnocení prostorových vztahů a vizuálních charakteristik krajiny pomocí vybraných indikátorů životního prostředí v GIS. Dizertačná práca. Ústav zahradní a krajinářské architektury, MZLU, Lednice, 123 pp.

KUKA, P., 1968: Príspevok k otázkam pasienkového a lúčneho hospodárenia na území okresu Zvolen. *Agrikultúra*, 7, p.33-43

LUPTÁKOVÁ, S., 2006: Proces premeny poľnohospodárstva Detvy v 20. storočí (s dôrazom na kolektivizáciu) in Figurová, T., 2006: Detva. Tradície, premeny a súčasnosť. Mesto Detva, ISBN 80-969586-0-7, 192 pp.

MEDVECKÝ, K. A., 1995: Detva – monografia. Združenie JAS, Zvolen, 330 pp.



MIDRIAK, R., et al., 1997: Racionálne obhospodarovanie a využívanie územia biosférickej rezervácie Poľana z krajinno-ekologických a lesnícko-ekologických aspektov. In: Midriak, R. (ed.): Zborník seminára Racionálne využívanie a obhospodarovanie CHKO-BR Poľana. Zvolen: Technická univerzita, 1997, p. 31-36.

SEDLÁČEK J. 2008: Porovnanie krajinného obrazu katastrálneho územia Veľké Plachtince a katastrálneho územia Detva v kontexte s historickými krajinnými štruktúrami, Diplomová práca, TU vo Zvolene: 93 pp.

SLÁVIK, D., 1984: CHKO Poľana. OBZOR Bratislava, 35 pp.

SWANWICK, J., 2002: Landscape Character Assessment – Guidance for England and Scotland. Wetherby-Edinburgh: The Countryside Agency-Scottish Natural Heritage, 84 pp.

ŠALKOVSKÝ, P., 1994: Hradisko v Detve, Archeologický ústav SAV v Nitre, 84 pp.

ŠVEHLÁK, S., KOVAČOVIČ, I., 1979: Podpoľanie : Tradície a súčasnosť. Bratislava: Obzor, 193 pp.

ZEMKO, J. A KOLEKTÍV, 1988: Detva. OSVETA n.p. Martin, 339 pp.

ZLATOŇ, F., 1973: Detva. OSVETA, n.p. Martin, 80 pp.

Internetové zdroje

Pamiatky mesta Detva a okolia [online] [citované 25.1.2011] <<http://www.regiondetva.sk/oregione/kultura/files/architektura.html#menu>>.

Turistická stránka regiónu [online] [citované 12.1.2011] <<http://www.polana.eu>>.
Správa CHKO Poľana [online] [citované 12.12.2010] <<http://www.sopsr.sk/index.php?page=posobnost&id=21>>.

Chránené územia [online] [citované 15.11.2010] <http://www.zv.ouzp.sk/dokumenty/chranene_uzemia.doc>.

Nové chránené územia v Banskobystrickom kraji [online] [citované 18..1.2011] <<http://www.sazp.sk/slovak/periodika/chus/41/chus1.html>>.

Podpolianske múzeum [online] [citované 18..1.2011] <<http://www.kcdetva.sk>>.

Weeds. [online]. [cit. 2011-01-26]. Dostupné na internete: <<http://www.mpsr.sk>>.

DETVA- HODNOTY KRAJINY

Autori:

doc. Ing. Peter Jančura, PhD.
Ing. Renáta Cihlárová
Ing. Zuzana Holubová
Mgr. Bruno Jakubec

Recenzenti:

doc. Ing. Karol Kočík
Ing. Ján Pavlík, PhD.

Grafická úprava:

Mgr. Bruno Jakubec
Ing. Renáta Cihlárová

Konzultant:

Ing. Anna Golianová

Publikácia bola vydaná na základe spolupráce a finančného príspevku MsÚ Detva

Kontakt:

Katedra plánovania a tvorby krajiny
Fakulta ekológie a environmentalistiky
Technická univerzita vo Zvolene
T.G. Masaryka 24, 96 053 Zvolen
www.tuzvo.sk/kptk

©Vydavateľstvo JANKA ČIŽMÁROVÁ - PARTNER, Poníky, 2010

Rok: 2010

Rozsah strán: 102

Neprešlo jazykovou úpravou

ISBN 978-80-89183-74-6